

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRK VE RUS DIŞ POLİTİKALARINDA LİDERLİK OLGUSU:
RECEP TAYYİP ERDOĞAN-VLADİMİR PUTİN KARŞILAŞTIRMASI**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Harun ARAS

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Soner KARAGÜL

Çanakkale-2015

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Türk ve Rus Dış Politikalarında Liderlik Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan - Vladimir Putin Karşılaştırması**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

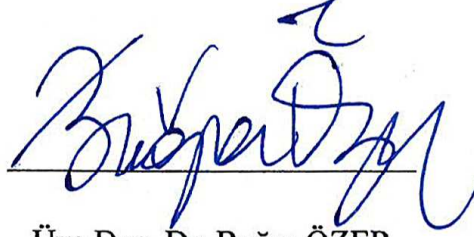

24/06/2015

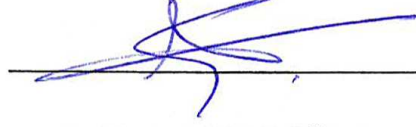
Harun ARAS

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

**HARUN ARAS'a ait TÜRK VE RUS DIŞ POLİTİKALARINDA LİDERLİK
OLGUSU: RECEP TAYYİP ERDOĞAN-VLADİMİR PUTİN KARŞILAŞTIRMASI**
adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS
TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Buğra ÖZER

Üye Doç. Dr. Soner KARAGÜL (Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Ruhi GÜLER

Tez No : 10085011

Tez Savunma Tarihi : 24.06.2015

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz

Enstitü Müdürü

18.08.2015

ÖZET

Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin'in 2000'li yılların başında iktidara gelmeleriyle birlikte hem Türkiye'de hem de Rusya'da önemli değişimler meydana gelmiştir. Her iki liderin ülkelerinde girdikleri seçimleri kazanarak zamanla daha da güçlenmeleri hem iç hem de dış politikadaki etkilerinin artmasını sağlamıştır. Böylece devletin dış politika davranışlarını "liderlerin" başka bir deyişle "karar verici"lerin algılamalarıyla açıklamanın önemi gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, çalışmada dış politika analizi kapsamında geliştirilmiş Lider Kişilik Analizi yönteminden yola çıkarak, ülkelerinin son dönemlerine damgasını vuran Erdoğan ve Putin'in kişilik özelliklerini ve liderlik profillerini ortaya koyarak dış politika üzerindeki etkileri incelenmektedir. Burada üzerinde durulan yetkili karar birimi "Baskın Lider"dir. Baskın lider, dış politika yönünün çizilmesinde bizzat kendisi yetkilidir. Baskın liderin ne tarz bir liderliğe sahip olduğunu belirlemek için siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve kişisel motivasyon olmak üzere üç faktör üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu faktörleri iyi bir şekilde değerlendirebilmek ve çalışmanın sonunda liderlere dair sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmek için Erdoğan ve Putin'in yaşamları ile ilgili bazı önemli detaylara yer verilmiş, liderliklerine dair kodlar anlaşılmasına çalışılmıştır.

ABSTRACT

With Recep Tayyip Erdoğan and Vladimir Putin coming into power in the beginning of the 2000s changes have occurred in both Turkey and Russia. As both leaders won elections that they entered in their respective countries in time strengthening their impact on both domestic and foreign policy. Thus, the state's foreign policy behavior, in the words of "leaders", "decision-makers" perception of statements has been raised as an important agenda. In this context, the study is based on the method of foreign policy analysis developed within the Leader Trait Analysis is to examine Erdoğan and Putin's personality traits and leadership profiles that have recently marked their countries and their impact on foreign policy. Here we focus on the authorized decision maker as the "Predominant Leader." The Predominant leader by itself is authorized in the drawing up of the direction of foreign policy. In order to determine what kind of leader a Predominant leader is three factors are focus, to cope with reaction to political constraints, openness information and personal motivation. In order to better evaluate these factors and be able to a better compare the leaders Erdoğan and Putin important details about their lives have been given, and codes to their leadership have been tried to be understood.

ÖNSÖZ

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteğini esirgemeyen Çanakkale onsekiz Mart Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesindeki hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans eğitimim boyunca özellikle tez aşamasında desteğini ve vaktini benden esirgemeyen, eleştirileriyle bana yol gösteren çok değerli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Soner Karagül'e ise ne kadar teşekkür etsem azdır.

Tez çalışmam boyunca özellikle umutsuzluğa kapıldığım anlarda benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve bana yol gösteren çok kıymetli hocalarım Doç. Dr. Buğra Özer'e ve Yrd. Doç. Dr. Murat Ortanca'ya; sevgili oda arkadaşlarım Arş. Gör. Coşkun Güllü, Arş. Gör. Orkun Sürücüoğlu ve Arş. Gör. Mehmet Ali Yüksel'e şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen anneme, babama ve kardeşime; tez yazım aşamasında hamile olmasına rağmen gösterdiği anlayış ve sabrından dolayı kıymetli eşim Havvanur Aras'a sonsuz teşekkür ediyorum.

Harun ARAS

Haziran 2015, MANİSA

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

DIŞ POLİTİKADA KARAR ALMA SÜRECİ VE LİDERLİK

1.1. Dış Politika ve Dış Politika Analizinin Kavramsal Çerçevesi	4
1.2. Karar Alma Birimi ve Karar Alma Süreci	6
1.2.1. Karar Alma Birimi	7
1.2.1.1. Baskın Lider	8
1.2.1.2. Gruplar	9
1.2.1.3. Özerk Aktörler Koalisyonu	10
1.2.2. Karar Alma Biriminin Belirlenmesi	10
1.3. Karar Alma Süreci	12
1.3.1. Algılama.....	12
1.3.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması.....	13
1.3.3. Kararın Verilmesi	14
1.3.4. Kararın Uygulanması.....	15
1.4. Liderlik Tarzları ve Değerlendirme Kriterleri.....	15
1.4.1. Siyasi Engellerle Başa Çıkma.....	16
1.4.2. Bilgiye Açık Olma	17
1.4.3. Motivasyon	17

BÖLÜM II

RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN LİDERLİK ANALİZİ

2.1. Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderliğine Dair Kodlar	21
2.1.1. Yetiştığı Çevresel ve Kültürel Ortam: 'Kasımpaşalık'	21
2.1.2. Siyasal Yaşamının İlk Dönemi: Gençlik Kollarından Belediye Başkanlığına	24
2.1.3. 28 Şubat Süreci: Erdoğan'ın Yükselişi	27
2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu ve Sonrasında Lider Olarak Erdoğan	30
2.2.1. Erdoğan'ın Çıracılık ve Kalfalık Dönemi.....	31
2.2.2. Erdoğan'ın Ustalık Dönemi	45

BÖLÜM III

VLADİMİR PUTİN'İN LİDERLİK ANALİZİ

3.1. Vladimir Putin'in Liderliğine Dair Kodlar	54
3.1.1. Yetiştığı Çevresel ve Kültürel Ortam: 'St. Petesburg'luluk'	54
3.1.2. Putin'i Şekillendiren Yıllar	56
3.1.2.1. Üniversite Dönemi	56
3.1.2.2. KGB Yılları ve Doğu Almanya.....	57
3.1.2.3. 'İkinci Petersburg' Yılları	59
3.2. Devlet Başkanlığı Öncesi ve Sonrasında Lider Olarak Putin	62
3.2.1. Putin'in Lider Olarak Ortaya Çıkışı: Putin Öncesi Dönem (1998-2000)	62
3.2.2. Muhalefetle Mücadele ve Liderlikte Öne Çıkma: Birinci Putin Dönemi (2000-2008)	64
3.2.3. Perde Arkasından Yöneten Lider: Başbakan Putin (2008-2012).....	73
3.2.4. Gücünün Zirvesinde: İkinci Putin Dönemi (2012-?)	77

BÖLÜM IV

RUS ve TÜRK DIŞ POLİTİKALARININ LİDER YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: ERDOĞAN ve PUTİN ÖRNEĞİ

4.1. Türk Dış Politikasında Liderlik ve Recep Tayyip Erdoğan Örneği	83
4.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler	83
4.1.1.1 Dış Faktörler	84
4.1.1.2 İç Faktörler	85
4.1.1.3 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Dış Politikayı Etkileyen Faktörler	86
4.1.2. Türk Dış Politikasında Karar Alma Sürecinde Liderin Rolü	88
4.1.3. Erdoğan'ın Liderlik Açısından Analizi	90
4.1.3.1 Siyasi Engellerle Başa Çıkma Açısından	90
4.1.3.2 Bilgiye Açıklık Açısından	91
4.1.3.3 Motivasyon açısından	92
4.1.4. Türk Dış Politikasında Erdoğan Faktörü	93
4.2. Rus Dış Politikasında Liderlik ve Vladimir Putin Örneği	96
4.2.1. Rus Dış Politikasını Etkileyen Faktörler	96
4.2.2. Rus Dış Politikasında Karar Alma Sürecinde Liderin Rolü	100
4.2.3. Putin'in Liderlik Açısından Analizi	101
4.2.3.1 Siyasi Engellerle Başa Çıkma Açısından	101
4.2.3.2 Bilgiye Açıklık Açısından	102
4.2.3.3 Motivasyon Açısından	103
4.2.4. Rus Dış Politikasında Putin Faktörü	104
4.3. Erdoğan ve Putin'in Karşılaştırılması: Liderlik Özellikleri Açısından Benzerlikler ve Farklılıklar	107
4.3.1. Dış Politika Tutum ve Davranışları	107

4.3.2. İç Politikaya İlişkin Yaklaşımları	109
4.3.3. Kişisel Özellikleri Bakımından.....	114
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	122

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CSIS	: Center for Strategic and International Studies
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
İETT	: İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
JINSA	: Jewish Institute for National Security Affairs
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
RFKP	: Rusya Federasyonu Komünist Partisi
TDP	: Türkiye Dış Politikası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

“Dış politika”, kesin ve belirgin bir tanımı olmamakla beraber en genel anlamda “bir devletin diğer devletlere yönelik izlediği politikalar” olarak tanımlanabilir. İç ve dış politika arasındaki ayrımın netliğini yitirdiği günümüzde dış politika kavramı hem iç siyasi yapı hem de dış siyasi yapı ile bağlantılı haldedir. Ancak 1950’li yıllardan önce dış politika realizmle özdeşleştirilen geleneksel yaklaşıma göre ele alınmış, içsel unsurlar dış politika analizlerinde ihmal edilmiş, devlet tek önemli aktör olarak ele alınmıştır.

Gücü uluslararası ilişkilerin birincil amacı olarak gören ve devleti de temel aktör olarak ele alan realizme göre dış politika sadece devletler tarafından planlanmaktadır. Devletler herhangi bir dış politika davranışı sergilerken iç yapı ya da karar verme sürecinde nelerin yaşandığıyla ilgilenmezler. Kısacası realist yaklaşımda devletlerin iç yapılarının uluslararası alandaki davranışlarına etkisi hep göz ardı edilmiştir.

Realist yaklaşımdaki bu anlayışa tepki, 1950’li yıllarda ortaya çıkan ve bu tezin kuramsal çatısını oluşturan davranışsalcı yaklaşımdan gelmiştir. Dış politika analizi, devleti dış politika kararlarını etkileyen en önemli faktör olarak ele almanın eksikliğine vurgu yaparak dış politika davranışlarını liderin/karar alıcının algılamalarıyla açıklama çabasına girmiştir. Buna göre dış politika kararlarını ve davranışlarını, liderin özelliklerini ele almadan incelemek doğru değildir. Dış politika analizinde üzerinde en çok durulanlar lider/karar verici ve karar verme sürecidir. Lideri/karar vericiyi incelemedeki amaç ise onun ne tür bir lider olduğunu tanımlamak, kişilik özelliklerini ortaya koymak, geçmişte yaşadıklarının liderin kişilik ve karakterinin oluşmasında ne derece etkili olduğunu saptamaktır.

Bu dönemde liderlerin kişiliklerinin dış politika karar alma süreçlerindeki rolü farklı çalışmalarda ele alınmıştır. Alexander George’un geliştirdiği Operasyonel Kodlar¹ yöntemi liderin inanç sistemi üzerinde dururken, Robert Jervis ve Richard Cottam dış politikada

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Alexander George, “*The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making*”, *International Studies Quarterly*, Cilt: 24, Sayı: 1, Mart 1980, s. 190-222

doğru ve yanlış algılar üzerinde durarak, karar alıcıların algısal yanlışlarının karar alırken ortaya çıkardığı durumları incelemişlerdir. Buna göre liderler aynı koşullar altında farklı kararlar alabilirler. Bunun nedeni de liderlerin dünyayı ve diğer insanları farklı algılamalarıdır.²

Bu çalışmalar 1970’li ve 1980’li yıllara kadar devam etmiştir. Ancak liderin değerlendirilmesine ilişkin en kapsamlı ve önemli çalışmalardan biri Margaret Herrmann tarafından geliştirilmiştir. Margaret Herrmann ve arkadaşları tarafından geliştirilen “Lider Kişilik Analizi” yöntemi, liderin birey olarak incelenmesine ve kişilik analizinin ortaya konmasına olanak sağlamaktadır. Böylece liderin ne tarz bir liderlik özelliğine sahip olduğu ortaya konarak dış politika konuları üzerindeki etkisi incelenebilmektedir. Ayrıca liderin bireysel özellikleri doğrultusunda nasıl karar aldıkları konusunda da fikir sahibi olunabilmektedir.

Herrmann’ın yönteminden hareketle bu çalışmanın amacı da kendi sınırlılıkları çerçevesinde Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin’in nasıl bir liderlik tarzı ortaya koyduklarını inceleyerek iki lider arasında bir karşılaştırma imkanı bulmaktır. Özellikle bahsedilen liderlerin ülkelerinin son dönemlerine damgasını vurmuş olmaları bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmuştur. Burada amaç, ‘birey’lerin dış politikada ne derece önemli oldukları sorusuna Rus ve Türk dış politikaları açısından bakarak liderlerin dış politika anlayışlarını dış politika örnek olaylarıyla açıklamaya çalışmaktır.

Bu olgulardan hareketle çalışmanın birinci bölümünde, hangi aktörün hangi koşullarda karar alma konumunda olacağını saptayarak dış politika davranışını açıklayabilmemize yardımcı olan “karar alma birimi” yaklaşımı ele alınacaktır. Herrmann’ın yöntemine bağlı kalarak üç yetkili karar birimi hakkında bilgi verilecektir: Baskın lider, Gruplar ve Özerk Aktörler Koalisyonu.

Bu çalışmada üzerinde durulan yetkili karar birimi “baskın lider”dir. Baskın lider, dış politika yönünün çizilmesinde bizzat kendisi yetkilidir. Bu bağlamda da toplumun sahip olduğu kaynakları kullanma ve alınan kararı geri çevirmek isteyenleri engelleme gücüne sahip olması gerekir. Baskın liderin ne tarz bir liderliğe sahip olduğunu belirlemek için üç

² Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976; Richard Cottam, *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*, University of Pittsburg Press, Pittsburg 1977

faktör üzerinde durulmaktadır. Bunlar; siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve kişisel motivasyondur.

Bu faktörleri iyi bir şekilde değerlendirebilmek için çalışmanın ikinci bölümünde Erdoğan'ın geçmiş yaşamı ile ilgili bazı önemli detaylara yer verilecektir. Böylece Erdoğan'ın liderliğine dair kodların anlaşılması kolaylaşacaktır. Unutmamak gerekir ki liderin, liderlik öncesi hayatı bize bazı ipuçları vermesi açısından önemlidir. Ayrıca Erdoğan'ın liderlik özellikleri Putin ile karşılaştırılacağı için, bu karşılaştırmanın anlaşılır ve etkili olması açısından Erdoğan'ın iktidara geçtikten sonraki yılları da önemli dönüm noktaları çerçevesinde ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de tıpkı Erdoğan'ın ele alındığı ikinci bölüme benzer bir yol izlenerek Putin'in geçmiş yaşamı ile ilgili önemli detaylara yer verilecektir. Ayrıca Putin'in iktidara geçtikten sonraki yılları da önemli dönüm noktaları çerçevesinde ele alınacaktır. Böylece Erdoğan ve Putin ile ilgili yapılacak karşılaştırmada liderlere dair benzerlik ve farklılıklar daha sağlıklı bir şekilde ortaya konabilecektir.

Çalışmanın son bölümünde ise bu anlatılanlar çerçevesinde Erdoğan ve Putin'in Hermann'ın tipolojisinde yer verilen hangi tip lider oldukları ortaya konduktan sonra iki lider dış politika tutumları, iç politikaya ilişkin yaklaşımları ve kişilik özellikleri bakımından karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkları ortaya konacak, karar alma süreci, dış politikadaki etkinlikleri ve ülkelerinin dış politikalarındaki liderlik olguları çerçevesinde değerlendirilecektir.

BÖLÜM I

DIŞ POLİTİKADA KARAR ALMA SÜRECİ VE LİDERLİK

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle dış politika ve dış politika analizinin kavramsal çerçevesi ile ilgili temel noktalara değindikten sonra karar verme süreci ele alınacaktır. Ardından Hermann'ın yönteminden yola çıkarak hangi aktörün hangi koşullarda karar alma konumunda olacağını saptayarak dış politika davranışını açıklayabilmemize yardımcı olan “karar alma birimi” yaklaşımı ele alınacaktır. Bu yöneme bağlı kalarak baskın lider, gruplar ve koalisyonlar olmak üzere üç yetkili karar birimi hakkında bilgi verilecektir.

Çalışmada üzerinde durulan yetkili karar birimi “baskın lider” olacaktır. Baskın liderin de ne tarz bir liderliğe sahip olduğunu belirlemek için Hermann'ın yöntemine uygun olarak siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve kişisel motivasyon olmak üzere üç faktör üzerinde durulacak ve bu faktörler temel hatları ile açıklanacaktır. Böylece bu bölümün sonunda çalışmanın amacına uygun olarak farklı liderlik tipleri ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.1. Dış Politika ve Dış Politika Analizinin Kavramsal Çerçevesi

Dış politika kavramının belirgin bir tanımı yoktur. Bu nedenle birçok bilim adamı tarafından farklı dış politika tanımları yapılmıştır. Sönmezoğlu'na göre en genel hali ile dış politika, “bir devletin diğer devletlerle ilişkileri açısından aldığı karar ve giriştiği

çabalar”dır.³ Kürkçüoğlu’na göre ise dış politika, bir devletin başka bir devlete veya devletler ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alana karşı izlediği politikadır.⁴

K. J. Holsti, dış politikayı, “devletlerin dış dünyaya yönelik davranışları” olarak tanımlarken; P. J. McGowan açısından dış politika, “ulusal ya da merkezi hükümetlerin, kendi yasal egemenlikleri dışında kalan aktörlere yönelik geliştirdiği davranışları”dır. Christopher Hill ise, dış politikayı, “uluslararası ilişkilerde, bağımsız bir aktör tarafından yönetilen resmi ilişkilerin toplamı” olarak görmektedir. Mark Webber ve Michael Smith gibi akademisyenler dış politikayı daha kapsamlı şekilde tanımlamaktadır. Onlara göre dış politika, “devletlerin ve onların adına hareket eden ulusal hükümetlerin aldığı kararlar, yaptığı eylemler, oluşturduğu değerler ve beklenen amaçlar”dan oluşmaktadır.⁵

Dış politika ile ilgili yapılan tanımlar belli oranda farklılık gösterse de yapılan tanımlamalarda genellikle öne çıkan unsur “devlet” olmuştur. Realizmle özdeşleştirilen geleneksel yaklaşım, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü kabul ederek, uluslararası ilişkiler ve uluslararası politikayı devletler arasındaki mücadele süreci olarak görmüş ve devletin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğunu varsayarak devlet içi dinamikleri göz ardı etmiştir.⁶ Realizm, devletin ulusal çıkarını gözetmek için rasyonel hareket ettiğini, dış politikaların ülkelerin iç karakteri ve dinamiklerinin bir sonucu olmasından çok sisteme yönelmiş tepkiler olarak ortaya çıktığını belirtmektedir.⁷

Realizmin bu anlayışına tepki olarak ortaya çıkan dış politika analizi, oldukça farklı bir anlayışa sahiptir. Dış politika analizi, geleneksel anlayıştan farklı olarak, karar vericilere ve karar verme sürecine odaklanmaktadır. Nihayetinde insan olan karar vericilerin, diğer ulus devletleri referans alarak aldıkları kararları incelemektedir. Dış politika analizinde liderlerin beklentilerine, önceliklerine, kişiliklerine, bilişsel

³ Faruk Sönmezöğlü, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi, *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul 2012, s. 1

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 1, s. 311

⁵ Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Şubat 2012, s. 15-16

⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 5.Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2008, s. 159-160

⁷ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, s. 96

kapasitelerine ve algılamalarına ilişkin sorular sorulmaktadır. Birçok faktör hesaplanarak, dış politikanın hangi koşullar altında alındığı konusu incelenmektedir.⁸

Aydın'ın da belirttiği üzere dış politika analizine kadar, realizm ülkelerin iç dinamiklerinin dış politikaların oluşturulmasındaki önemini göz ardı etmiştir. Bu nedenle farklı ülkelerin değişik yasal, tarihsel ve sosyal kurumlarının dış politikanın yapılmasını ve uygulanmasını nasıl etkiledikleri araştırılmamıştır. Dış politika analizi sayesinde hem bu tür çalışmaların hem de buradan hareketle karşılaştırılmalı dış politika analizi çalışmalarının yolu açılmıştır. Sonuçta, realist teorinin, “devletlerin ulusal çıkarlarını hesaplayarak her an güçlerini artırmaya çalışan rasyonel aktörler olarak ele alınabileceği” varsayımının, ülkelerin dış politika analizini yaparken yetersiz ve çoğunlukla da yanıltıcı olduğu ortaya çıkmıştır.⁹

Sonuç olarak dış politika analizinin neyi göstermeye çalıştığı ile ilgili olarak Aydın'ın şu yorumları oldukça önemlidir:

“Dış politika analizinin realizme en önemli meydan okuması, realizmin, devletlerin iç yapılarına ve oradaki değişikliklere atıf yapmadan kendine özgü birimler olarak ele alınabilecekleri iddiasına yöneliktir. Kullanılan temel varsayım, dış politikanın özünde **karar-vericiler** olarak adlandırılacak bir grup insan tarafından alınan bir seri karar olduğudur... Bu yaklaşımın benimsenmesi, dış politika analizini kaçınılmaz olarak **kişilerin** veya daha tipik olarak önceden belirlenmiş bir çerçevede hareket eden ve hangi davranışın seçileceğine karar veren bir **grubun** davranışlarını açıklama çabasına doğru yönlendirir. Böylece araştırmanın ana hedefi artık, normalde kuramsal bir varlık olan fakat geleneksel analizcilerce kendisine neredeyse insancıl meziyetler atfedilen **devlet olmaktan çıkar** ve devlet adına karar vererek tanımı gereği “devletin kendisi” haline gelen **bireylerin davranışları olur**.¹⁰

1.2. Karar Alma Birimi ve Karar Alma Süreci

Bu bölümde hangi aktörün hangi koşullarda karar alma konumunda olacağını saptamamıza yardımcı olan “karar alma birimi” yaklaşımı ele alınacaktır.

⁸ Ertan Efeğil, *Dış Politika Analizi...* , s. 20

⁹ Mustafa Aydın, *Uluslararası İlişkilerde Teori...* , s. 96

¹⁰ Ibid

1.2.1. Karar Alma Birimi

Margaret Hermann, Charles Hermann ve Joe Hagan'ın geliştirdiği karar birimi kuramı, hangi koşullar altında dış politika kararlarının alındığı konusu üzerinde duran bir teoridir. Hermann ve arkadaşlarının karar birimi kuramında, liderlik stilleri, hükümet politikaları, koalisyon politikaları, bürokratik politikalar ile iç muhalefet ve stratejileri üzerinde durmaktadır. Yönetim, toplumun kaynaklarını otoriter bir şekilde dağıtma gücüne ve bu konuda karar alma yetkisine sahip olduğundan karar birimleri, otoriter karar verme birimidir.¹¹ Otorite geniş bir yelpazede farklı kuruluşlarca icra edilir. Başbakan, devlet başkanı, daimi komiteler, askeri cunta, kabine, parlamento, çeşitli gruplar, koalisyonlar birer karar birimidir. Bu karar birimleri zaman ve konuya bağlı olarak değişebilmektedir.¹²

Bu çalışmada Hermann'ın yöntemine bağlı olarak sadece otoriter karar birimleri üzerinde durulmaktadır. Baskın lider, gruplar ve özerk aktörler koalisyonu olmak üzere üç otoriter karar birimi bulunur.¹³ Her bir karar birimi, farklı karar alma süreçleri öngörmekte ve farklı süreç çıktıları ortaya çıkmaktadır. Baskın lider, bağlayıcı kararı tek başına almaya yetkilidir. Gruplar, birkaç kişinin bir araya gelerek ortaklaşa hareket etmesiyle karar biriminde yer alırlar. Özerk aktörler koalisyonu ise, birbirinden bağımsız bireyler, kurumlar, sosyal gruplar gibi aktörlerin bir araya gelerek karar aldıkları sistemdir.¹⁴

Karar birimi kuramı üç önemli nokta üzerinde durur. Bunlar: Karar anlarının belirlenmesi, her karar anı için karar biriminin saptanması ve birimin ne olduğuna bağlı olarak karar alma sürecini biçimlendiren şartların ortaya konmasıdır. Birimin niteliği, sürecin nasıl gelişeceğini belirler; yani lider, grup veya koalisyonu bağlı olarak, süreci şekillendiren değişkenler farklılaşacaktır. Şunu belirtmek gerek ki her bir karar birimi için, hangi koşulların önem kazandığı önemlidir çünkü bu koşullar, karar alma sürecinin

¹¹ Margaret G. Hermann, Charles F. Hermann ve Joe D. Hagan, "How Decision Units Shape Foreign Policy Behavior", (der. Charles F. Hermann, Charles W. Kegley ve James N. Rosenau), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, (içinde), Allen and Unwin, Boston 1987, s. 309-338'den aktaran Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi Ders Notları*, 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Şubat 2012, s. 133

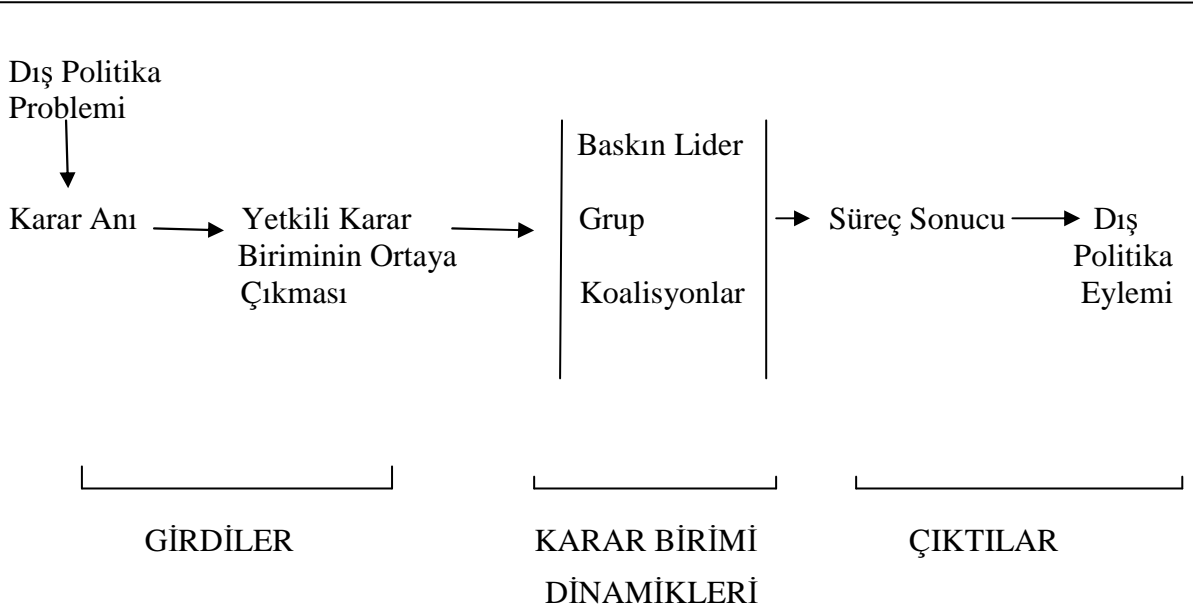
¹² Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", *International Studies Review*, Cilt 3, Sayı: 2, 2001, s. 47

¹³ Ibid

¹⁴ Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi...*, s. 134

girdileri ile çıktıları arasındaki ilişkiyi oluşturur.¹⁵ Karar birimi kuramında yer alan süreç Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1: Karar Birimi Kuramında Süreç Aşamaları

Kaynak: Margaret G. Hermann, *How Decision Units Shape Foreign Policy...*, s. 52

1.2.1.1. Baskın Lider

Bu karar biriminde lider, dış politikanın yönünün çizilmesinde bizzat kendisi olarak yetkili karar birimi pozisyonunda bulunur. Lider, görüş alma ve işbirliği yapma ihtiyacı duymaksızın hareket eder. Bu durumda liderin sahip olduğu liderlik özelliklerinin dış politika üzerinde etkisi artar.

Eğer lider toplumun sahip olduğu kaynakları kullanma gücüne ve dış politika alanında son derece önemli olan bağlayıcı kararı alabilecek siyasi güce sahipse ‘karar alma birimi’ pozisyonunda yer alır. Bu tip liderler ‘baskın lider’ olarak adlandırılır.¹⁶

¹⁵ Esra Çuhadar, “Dış Politikada ‘Karar Birimleri’ Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği”, (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012, s. 296

¹⁶ Ömer AK, “Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan, (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012, s. 507-508

Bazı durumlar (zaman kısıtlamasının söz konusu olduğu krizler, uzmanlık alanlarının söz konusu olduğu durumlar, liderler düzeyinde yapılan zirve görüşmeleri, liderin kişilik özellikleri ve özel becerileri) lideri baskın lider olarak ön plana çıkarır. Bu durumlar söz konusu olduğunda lider dış politika konusunda kararı tek başına alır. Bu bağlamda liderlerin dış politikaya ilgileri oranında sürece dahil olduklarını söyleyebiliriz. Örneğin, Ahmet Necdet Sezer dış politika konularıyla fazla ilgilenmezken Turgut Özal dış politika konularında son derece aktif olmuştur. I. Körfez Savaşı sırasında Cumhurbaşkanı olan Özal, savaşla ilgili karar alma yetkisi kendinde olmamasına rağmen o dönem sınırları zorlamış ve karar alma sürecinin önemli bir aktörü olmuştur. Benzer bir durum Irak'la olan petrol boru hattının kapatılması kararında da yaşanmış, Özal önceki cumhurbaşkanlarının aksine, baskın lider olarak tek başına karar vermiştir.¹⁷ Bülent Ecevit de tıpkı Özal gibi geleneksel Türk politika davranışının dışına çıkmış, gerek dış politika ilgisi gerekse aldığı kararlarla diğer Türkiyeli liderlerden ayrılmıştır.

1.2.1.2. Gruplar

Yönetim tek bir kişi etrafında yapılandırılmış değilse karar biriminden sorumlu bir grup olabilir.¹⁸ Grup içerisinde kişiler birbiri ile etkileşim halindedir ve birlikte hareket etme durumu söz konusudur.

Bir grupta paylaşılan inançlar ve ortak hareket etme düşüncesi fazla olabileceği gibi tersi de söz konusu olabilir. İlkinin söz konusu olduğu durumlarda görüş birliği kolayca elde edilir. İkincisinin yani paylaşılan inanç ve ortak hareket etme düşüncesinin olmadığı durumlarda grup üyeleri güçlü liderin yönlendirmesi ile hareket eder. Grupların çoğunda liderlik faktörü ön plandadır. Grup üyelerinin güçlü liderin peşinden gitmelerinin nedeni liderin önceliklerinin grup üyeleri tarafından paylaşılmasıdır. Böylece liderin öncelikleri dış politika davranışlarını belirlemektedir.¹⁹

Grup içerisinde ortak hareket etme söz konusu değil ve görüş ayrılıkları ciddi boyutlardaysa, grup dışı güçlerin karara etkisi görülür. Bu durumda grup dışında yer alan

¹⁷ Esra Çuhadar, *Dış Politikada 'Karar Birimleri' Açısından...*, s. 296-298

¹⁸ Margaret G. Hermann, *How Decision Units Shape Foreign Policy...*, s. 60

¹⁹ Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi...*, s. 136

siyasal sistemlerin diğerk unsurları etkin hale gelir ve grup üyeleri dış baskılara uyum sağlama konusunda harekete geçerler.²⁰

1.2.1.3. Özerk Aktörler Koalisyonu

Dış politikada nihai otorite olarak baskın lider ya da grupların olmadığı zamanlarda politik özerk aktörler olarak ‘koalisyonlar’ üçüncü bir alternatif olarak vardır. Joe Hagan ve arkadaşlarına göre karar birimi olarak koalisyonlar, dış politika karar birimi çalışmalarında genellikle göz ardı edilmelerine rağmen oldukça yaygındırlar. Ayrıca koalisyonlarda siyasal otorite farklı aktörler arasında bölünmüş olsa da karar alma sürecinde başarılıdırlar.²¹

Eğer koalisyonlarda aktörler, güç dengesi içerisinde diğerklerinin varlığını ve anlaşmaya varmak için oyunun kurallarını kabul ediyorlarsa, grupların anlaşma ve bir karara ulaşma ihtimali yüksektir. Burada kazan-kazan herkes için söz konusu olsun diye gruplar müzakere yapar ve etkileşim halinde bulunurlar.²²

Buna karşın bazen gruplar arasında görüş farklılıkları ve kaynakların nasıl kullanılacağı konusunda sorunlar ortaya çıkabilir. Bu sorunları çözecek tek bir üst grup veya birey olmadığı için de süreç tıkanabilir. Kararın alınması için grupların uzlaşmaya varması gereklidir.²³

1.2.2. Karar Alma Biriminin Belirlenmesi

Dış politikada alınacak kararların şekillenmesinde liderlerin etki sahibi olabilmesi için öncelikle yetkili karar birimi pozisyonunda olmaları gerekmektedir. Liderin karar alma birimi olması durumunda, dış politika üzerinde etkili olması olasılığı yüksektir.²⁴ Toplumun sahip olduğu kaynakları kullanma ve dış politika alanında son derece önemli olan bağlayıcı karar alma gücüne sahip lider “baskın lider”dir. Baskın liderler dış politikaya ilgi duyarak sürece dahil olurlar. Yönetim tek bir kişi etrafında yapılandırılmış

²⁰ Ibid

²¹ Joe Hagan, Philip Everts, Haruhiro Fukui, ve John Stempel, “Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise, and Anarchy”, *International Studies Review*, Cilt 3, Sayı: 2, 2011, s. 69-70

²² Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi...*, s. 137

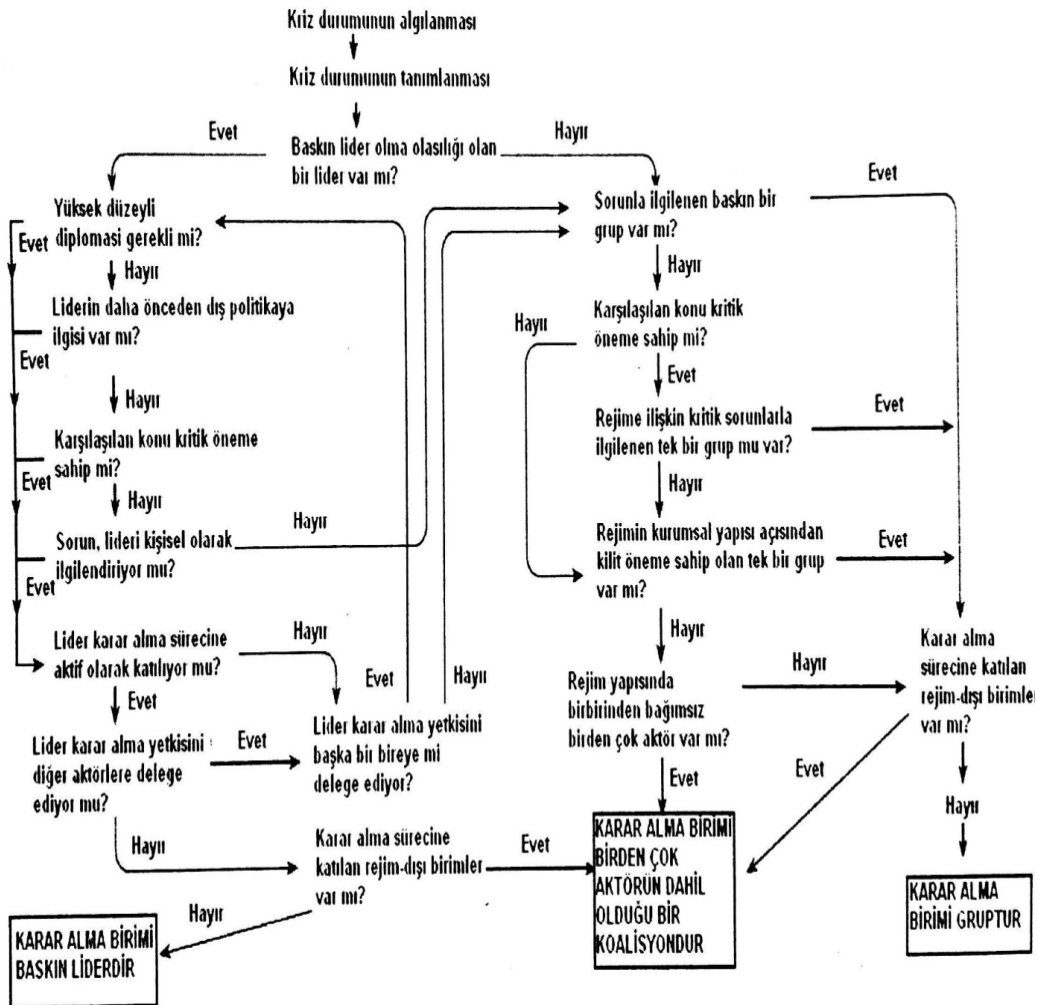
²³ Esra Çuhadar, *Dış Politikada ‘Karar Birimleri’ Açısından...*, s. 302

²⁴ Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...*, s.507

değilse de karar biriminden sorumlu gruptur. Baskın lider ve grupların olmadığı zamanlarda politik özerk aktörler olarak koalisyonlar üçüncü bir alternatif vardır.

Şekil 2’deki sorular cevaplanarak, okların izlenmesi yoluyla karar alma biriminin baskın lider mi ya da gruplar mı yoksa özerk aktörler koalisyonu mu olduğunun belirlenmesi mümkündür.

Şekil 2: Karar Alma Birimi Belirleme Çizelgesi

Kaynak: Esra Çuhadar Gürkaynak ve Binnur Özkeçeci Taner, “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, *Turkish Studies*, Cilt 5, Sayı: 2, 2007, s.70’den uyarlayan Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...*, s.509

1.3. Karar Alma Süreci

Liderin dış politikaya ilişkin neyi, nasıl yaptığını anlamak için liderin içinde yer aldığı karar alma sürecini de incelemek gerekmektedir. Dış politika gibi ‘karar alma’ da bir süreçtir ve bu süreç algılama, durumun yorumlanması ve tanımlanması, kararın verilmesi, kararın uygulanması aşamalarından oluşmaktadır.

1.3.1. Algılama

Karar verme süreci, hakkında karar alınacak konunun farkına varılmasıyla başlar. Alınacak karar açısından konunun ne şekilde algılandığı oldukça önemlidir. Doğru algılama doğru kararın verilmesi açısından önemli bir başlangıç oluşturur. Bu duruma günlük hayattan bir örnek verilebilir. Örneğin kırmızı ışıktan karşıya geçerken normal bir insanın beklediği görülür ancak kör biri kırmızı ışığı algılayamayacağından yürümeye devam eder. Kör insanın kırmızı ışığı algılayamaması onun için ciddi sonuçlar doğurabilir. Uluslararası alanda da durum böyledir. Bu yüzden karar alıcılar gelişmelere oldukça duyarlı olmak ve onları doğru şekilde algılamaya çalışmak zorundadırlar.²⁵

Bu nedenle, belirli bir konuya ilişkin bilgilerin karar alıcıya doğru bir şekilde ulaşması gerekir. Karar alıcıların karar alabilmeleri açısından konunun varlığından haberdar olmaları mantıksal bir zorunluluktur. Bu durumda devletlerin dış politikaya ilişkin karar alma birimleri açısından sahip oldukları haberleşme sistemleri büyük önem kazanır.²⁶ Çünkü dış politika kararlarının isabetli olması, çoğu kez alınan haberlerin ve değerlendirmelerin sıhhatine bağlı olmaktadır.²⁷

Öte yandan karar alıcıların konunun varlığından haberdar olmalarının yanı sıra konuyu nasıl algıladıkları da önemlidir. Çünkü aynı konu veya durum farklı karar alıcılar tarafından farklı algılanabilmektedir. Biri için tehdit olarak değerlendirilen bir olay diğer karar alıcı tarafından farklı bir şekilde değerlendirilebilir, örneğin bir karar alıcının caydırma amaçlı veya devletlerin savaşa başvurmasını önleyici tedbire yönelik bir davranışı diğer devletlerin karar vericileri tarafından saldırgan bir davranış olarak

²⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2009, s. 221-222

²⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2005, s. 215

²⁷ Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, s.47

algılanabilir. Dış politika kararlarındaki bu farklılıklar algılama farkından kaynaklanmakla beraber, algılamayı farklılaştıran esas faktörlerden biri karar alıcının kişisel özellikleridir.²⁸

İnsanların belirli olayları algılamaları açısından konuya ilişkin ‘imaj’ları da önemli bir etmendir.²⁹ İmaj, bir nesnenin insan zihnindeki algılaması/görünümü olarak tanımlanır. İmaj kavramı bu anlamda değerlendirildiğinde karar alma süreci içerisinde değer kazanır çünkü karar alıcının algılama, yorumlama ve değerlendirmelerini etkilemektedir.³⁰ İmajlar bilgilerin algılanmasını ve bunların yorumlanmasını etkilediği gibi, gelen yeni bilgiler de imajı etkiler. Karar alıcıların sahip olduğu toplumsal değerler ve inançlar, kendi kişilikleri, karar alıcıların göreve atandıklarında kendileri ile birlikte getirdikleri kişisel nitelikleri imajı etkileyen nedenler arasındadır.³¹

1.3.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması

Algılama aşamasından sonra bilgiler karar alıcılar tarafından bir değerlendirme ve yorumlamaya tabi tutulur. Özellikle demokratik ülkelerde bürokratlar, örgütler ve danışmanları tarafından karar alıcıya gelen bilgiler çeşitli kriterlere göre ayıklanmakta, yorumlanmakta ve durumun ne olduğu anlaşılmaya gayret edilmektedir. Bu yorumlama ve tanımlama, karar alıcının değer yargıları ve amaçları çerçevesinde yapılmaktadır. Ayrıca, bu aşamada bilgilerin karar alıcıların geçmiş deneyimlerinin etkisi altında değerlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu da çoğu kez hakiki durumun, karar alıcılar tarafından yanlış tanımlanması sonucunu doğurabilmektedir.³²

Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırması ve Pearl Harbor baskını algılama hataları üzerine verilen en önemli iki örnektir. Kuzey Kore’nin Güneye saldırmasından kısa bir süre önce, Güney Kore’deki ABD Büyükelçisi Kuzey Kore’nin muhtemel bir saldırısını önlemek için daha fazla askeri yardım yapılmasını önermiş ancak ABD Dışişleri Bakanlığı o anda durumu büyükelçiden farklı tanımladığından dolayı bu uyarıyı pek dikkate

²⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri...* , s. 515-516; Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika...* , s. 223

²⁹ Ibid

³⁰ Şeref Ateş, ”Siyasal İletişimde İmajlar” <<http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/haziran03/tr/aykonu.htm>> (25.03.2014)

³¹ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika İlkeler – Kavramlar – Kurumlar*, 4.Baskı, Attila Kitabevi, Ankara 1993, s. 201-207.

³² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika...*, s. 223

almamıştı. Dışişleri Bakanlığının bu durumu dikkate almamasının iki sebebi vardı. Birincisi ABD'nin nükleer güç üstünlüğünün bariz bir şekilde Sovyetler Birliği'nden fazla olmasıydı. Dolayısıyla Sovyetler böyle bir savaşı göze alamazdı. İkinci ise, onlara göre Sovyetler bir saldırıya girişecek olsa bu Kore'ye değil Avrupa'ya olurdu. Ancak Kuzey Kore ordusunun saldırı gerçekleştirmesiyle, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın durumun tanımlanmasında hataya düştüğü bariz bir biçimde görülmüştü.³³ Diğer bir örnek ise, Amerikalı yetkililerin, Japonların deniz üstlerine saldırabilecek güce sahip olmadıklarını düşündükleri için elde edilen bazı bilgilerin göz ardı edilmesidir. Öyle ki Amerikalı yetkililere göre dönemin süper gücüne yapılacak böyle bir saldırı Japonlar için ulusal bir harakiri olurdu. Amerika'nın Tokyo büyükelçiliğinin uyarısına rağmen, Japon uçaklarının Amerika'ya değil de Asya'nın güneyine saldırı olacağı düşünülmüştür. Ancak Pearl Harbor baskısıyla, durumun tanımlanmasında hataya düştüğü bir kez daha görülmüştü.³⁴

1.3.3. Kararın Verilmesi

Üzerinde karar verilmesi gereken durumun tanımlanmasındaki başarı derecesine göre karar alıcıların yönelebilecekleri çeşitli davranış biçimleri ortaya çıkmaktadır. Yani karar verilmesi gereken durum başarılı bir şekilde tanımlanmışsa karar alıcının davranış alanı da genişler. Bu açıdan, bir ülkenin dış politika kararı verirken karşılaştığı seçenekler ne kadar fazla olursa, karşı taraftaki karar vericilerin bu ülkeye yönelik aktif politikalar oluşturmaları daha da zorlaşacaktır.³⁵

Burada ideal olan kararın verilmesi aşamasında ortaya çıkan bütün seçeneklerin değerlendirilerek, bunlar arasından seçim yapılmasıdır. Bu ideal durumdan belirli ölçülerde sapmalar olması da normaldir.³⁶ Zamanın darlığı veya seçilebilecek alternatiflerin azlığı bazı durumlarda önerilebilecek tercihleri ve hareket serbestliğini sınırlandırabilmektedir.³⁷

³³ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi...*, s. 221

³⁴ David Kahn, "The Intelligence Failure of Pearl Harbor" , *Foreign Affairs*, Winter 1991/1992, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/47442/david-kahn/the-intelligence-failure-of-pearl-harbor>> (26.03.2014)

³⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi...*, s. 221

³⁶ Ibid

³⁷ Feridun Ergin, *Uluslararası Politika Stratejileri...*, s. 49

1.3.4. Kararın Uygulanması

Uygulama safhası ile karar alma sürecinde son noktaya gelinse de, alınan kararın doğruluğunun testi için, kararın uygulanışının ilk adımlarının dikkatli atılması son derece önemlidir. Geri dönüş imkânını zorlaştıran tutumlardan kaçınılmalı, kararı değiştirmeyi mümkün kılacak açık bir kapı bırakılmalıdır. Bu nedenle bu son aşamada diğer ülke ve örgütlerin tepkileri sürekli takip edilmelidir.³⁸

Diğer yandan uygulamaya konan politikalar ve buna yönelik tepkiler çeşitli uzman ve yetkili kişiler tarafından değerlendirilmeli ve bir geri besleme (feedback) sağlanmalıdır. Böylece alınan kararları uygulamaya devam etme veya yenilikler yapma gereği gündeme gelecektir. Bu durumda, yanlış politikalar iptal edilecek, başarılı olan politikalar ise devam edecektir.

1.4. Liderlik Tarzları ve Değerlendirme Kriterleri

Liderlik tarzı dediğimizde aklımıza liderin kendi sorumluluklarını yerine getirmek için izlediği yöntemler gelir. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, liderlik tarzı, liderin kendi sorumluluklarını yerine getirme biçiminin ve etrafındakiler (seçmenler, danışmanlar ve diğer liderler) ile nasıl bir ilişki içerisinde olması gerektiğini söyleyen yöntemlerdir.³⁹

Liderlik tarzlarının değerlendirilmesinde farklı yöntemlerin kullanılması mümkün olmakla birlikte bu alanda en önemli ve en çok kullanılan yöntemlerden biri Margaret Hermann ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Hermann geliştirdiği Lider Kişilik Analizi ile liderin lider özelliklerini değerlendirmeye tabi tutarak onun liderlik tarzını ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁰

Hermann'a göre, liderin bireysel özellikleri, dış politika konuları üzerinde etkilidir. Bu bağlamda o ve arkadaşları tarafından geliştirilen Lider Kişilik Analizi'nde amaç liderin bireysel özellikleri doğrultusunda nasıl karar aldıkları konusunda fikir sahibi olmaktır.

³⁸ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi ...*, s. 222

³⁹ Ertan Efegil, *Dış Politika Analizi...*, s.222

⁴⁰ Margaret G. Hermann, Thomas Preston, Baghat Korany ve Timothy M. Shaw, "Who Leads Matters: The Effect of Powerful Individuals", *International Studies Review*, Cilt 3, Sayı: 2, 2001; Margaret G. Hermann, "Assessing Leadership Style: Trait Analysis", (der. Jerold. M. Post), *The Psychological Assessment of Political Leaders* (içinde), Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005

Bu bağlamda Hermann, özellikle karar birimi kuramında liderin süreci nasıl etkileyeceğini anlamak ve liderlik tarzlarını belirlemek için üç temel soru sormaktadır.

1. Liderler siyasi engellere nasıl tepki gösteriyorlar? Kabulleniyorlar mı yoksa meydan mı okuyorlar?
2. Liderler dışarıdan gelen bilgiye ne kadar açıklar? Kullanacakları bilgilerde seçici mi davranıyorlar yoksa gelen tüm bilgiyi doğrudan mı alıyorlar?
3. Liderin harekete geçmesini sağlamak için onu ne motive eder? İçsel istek mi yoksa önemli aktörler tarafından kabul görme isteği mi?

Bu sorulara verilen cevaplar liderin karar alma süreci içerisinde nasıl hareket ettiği konusunda bilgi sunmakta ve verilen yanıtlarla liderin liderlik profilini ortaya koymaktadır.

1.4.1. Siyasi Engellerle Başa Çıkma

Liderler siyasi engellere nasıl tepki gösteriyorlar? Kabulleniyorlar mı yoksa meydan mı okuyorlar?

Karar verme süreci içerisinde dış politika ile ilgili konularda liderler çeşitli engellerle karşı karşıya kalırlar. Bahsettiğimiz bu engellere liderin siyasi rakipleri neden olabileceği gibi liderin çevresinde olan ancak kendi çıkarı zarar gören kişiler de olabilir. İşte bu durumda etrafındaki bu türden gelişmeleri kontrol edebileceğine inanan ve güce ihtiyaç duyan lider, bu engellere meydan okur, bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışır. Gelişmeleri kontrol etme inancı ve güce duyulan ihtiyaç düzeyi düşük olan liderler ise çevresindeki engellere boyun eğer.⁴¹

Yapılan araştırmalar, yukarıda bahsettiğimiz siyasi engellerle başa çıkmak için çaba gösteren liderlerin, karşılaştığı sorunlar karşısında daha hızlı çözüm yolu bulduklarını göstermektedir. Zamanlama becerisi ve uzlaşma arayışı gibi niteliklere sahip liderler ise çevresindeki tepkilere daha duyarlı, pazarlıklara ve taviz vermeye daha açık davranış göstermektedirler.⁴²

⁴¹ Margaret G. Hermann ve diğerleri, *Who Leads Matters...* , s. 90-91

⁴² Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...* , s. 514

1.4.2. Bilgiye Açık Olma

Liderler dışarıdan gelen bilgiye ne kadar açıklar? Kullanacakları bilgilerde seçici mi davranıyorlar yoksa gelen tüm bilgiyi doğrudan mı alıyorlar?

Amerikan başkanlarının dış politika karar alma süreçleri üzerinde yapılan bir inceleme göstermektedir ki liderlerin karar alırken sahip oldukları bilgi çeşidi, bahsedilen liderin iyi formüle edilmiş bir vizyona sahip olmasına veya söz konusu liderin çalışmalarında kullandığı verileri nasıl algıladığı ve yorumladığına göre şekillenir. İyi bir vizyona sahip ve kendine ait bir gündemi olan bazı liderler farklı bilgilere sahip kişileri dikkate almaktan ziyade kendi düşüncelerini ve eğilimlerini destekleyen kişileri dikkate alır ve onlarla beraber çalışırlar.⁴³

Farklı bilgilere önem veren liderler ise, kendi görüşlerinden farklı görüşlere sahip kişilerin ne düşündüğünü ve ne önerdiğini dikkatle inceledikten sonra sorunu tanımlamaktadırlar. Bu liderler, bilgi toplamaya ve alanında uzman kişilerle görüş alışverişinde bulunmaya özen gösterirler. Böylece hangi kişi ve kurumların hangi düşünceleri benimsedikleri ile ilgili olarak ipuçları edinmiş olurlar.⁴⁴

1.4.3. Motivasyon

Liderin harekete geçmesini sağlamak için onu ne motive eder? İçsel istek mi yoksa önemli aktörler tarafından kabul görme isteği mi?

Motivasyon, liderin kendilerini kalıcı olarak (anlık değil) hayatta nasıl yönlendirdikleri olarak tanımlanır.⁴⁵ Yapılan araştırmalara göre liderler genel olarak ya içsel etkenler doğrultusunda motive olurlar ya da dışsal çevrelerinden gelen bir istek doğrultusunda motive olurlar. Belirli bir sorun veya neden, ideoloji, belli çıkarlar ağı içsel motivasyona neden olurken; liderin çevresinden gelen kabul edilme, onaylanma, güç, destek, statü vb. de dışsal motivasyona neden olur.⁴⁶

⁴³ Margaret G. Hermann ve diğerleri, *Who Leads Matters...* , s. 92

⁴⁴ Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...* , s. 516

⁴⁵ James David Barber, *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1972, s.8

⁴⁶ Margaret G. Hermann ve diğerleri, *Who Leads Matters...* , s. 93

Liderleri motive eden nedenler içsel olduğunda, inandıkları ve savundukları düşünceler doğrultusunda hareket ederler. Bu liderler problemler karşısında ne yapılması gerektiğini bilirler. Lideri motive eden dışsal faktörler ise bu durumda lider çevresinde bulunan önemli aktörler ile belli bir ilişki gözetir. Bu liderlerin görevlerini yerine getirmeleri ve yaptıkları iş açısından tatmin olmaları sadece çevreleri ile etkileşim içinde olduklarında mümkün olur.⁴⁷

Yukarıda bahsedilen siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açık olma ve motivasyon açısından sorulan sorular doğrultusunda Hermann, liderin kişilik ve karakteri üzerinde durarak 8 farklı liderlik tarzından bahsetmektedir. Bu sekiz liderlik tipinin özellikleri Tablo 1’de belirtilmektedir.

Örneğin tabloya göre siyasi engellere meydan okuyan, bilgiye kapalı olan ve içsel motivasyon faktörleri doğrultusunda hareket eden liderlerin güçlerini yaymaya yönelik dış politika izlemeleri muhtemeldir. “*Yayılmacı-Genişlemeci*” liderlik profiline sahip bu liderler kendisinin, hükümetinin ve devletinin gücünü ve etkisini arttırmaya odaklanırlar. Ayrıca bu tip liderler dış politikalarında aslolan amaca varmak için oldukça kararlı duruş sergilerler. Bunun tam zıt ucunda ise siyasi engellere boyun eğen, bilgiye açık olan ve dışsal motivasyon faktörleri doğrultusunda hareket eden “*uzlaştırmacı*” liderler yer alır. Bu tip liderler ise farklılıkları uzlaştırmaya görüş birliği oluşturmaya; yetki ve sorumlulukları diğerleriyle paylaşarak saygınlık ve statü kazanmaya odaklanırlar. Diğer liderlik tiplerine dair özellikler aynı yöntem takip edilerek öğrenilebilmektedir.

⁴⁷ Ibid

Tablo 1: Siyasal Engellerle Başa Çıkma, Bilgiye Açıklık ve Motivasyon'un Fonksiyonu olarak Liderlik Profili

Siyasal Engellerle Başa Çıkma		Bilgiye Açıklık		Motivasyon	
Meydan Okuyan	Bilgiye Kapalı	Meydan Okuyan	Bilgiye Açık	Meydan Okuyan	Bilgiye Kapalı
Boyun Eğen Bilgiye Açık	Fırsatçı Lider: Mevcut sorunun doğasını, seçmen kitlelerinin beklentilerini göz önünde bulundurarak alınabilecek en iyi kararın ne olduğunu bulmaya ve başarıya odaklanılır.	Kontrollü Egemen Lider: Bir yandan önüne çıkabilecek engellerden kaçınmak için mevcut pozisyonunun gerektirdiği norm ve kurallara uygun davranırken, diğer yandan devletin ekonomi ve güvenliğine kademeli olarak geliştirmeye odaklanılır.	Aktif Egemen Lider: Kendisinin ve hükümetinin manevra yeteneğini ve esnekliğini sürekli olarak sınırlamaya çalışan engellerden kaçınarak, kendi manevra yeteneğini ve esnekliğini sürdürmeye odaklanılır.	Yayılmacı – Genişlemeci Lider: Kendisinin, hükümetinin ve devletin gücünü ve etkisini arttırmaya odaklanılır.	İçsel Motivasyon (Sorum Odaklı)
Boyun Eğen Bilgiye Açık	Uzlaştırıcı Lider: Farklılıkları uzlaştırmaya görüş birliği oluşturmaya; yetki ve sorumlulukları diğerleriyle paylaşarak saygınlık ve statü kazanmaya odaklanılır.	Nüfuzlu Lider: Diğer hükümet ve devletlerle işbirliği kurarak bu ülkelere liderlik etmeye odaklanılır. Diğerleri ile birlikte çalışarak, kendi başına yapabileceklerinden daha fazlasını yapmayı ve diğerlerinin kapasitesinden yararlanmayı amaçlar.	Yönlendirici Lider: Küresel alanda devletin itibar ve şöhretini arttıracak eylemlere girişerek kendisinin ve devletin konumunu sürdürmeye ve pekiştirmeye odaklanılır.	Öğretici – İkna Edici Lider: Kendi düşüncelerinin diğer kişilere kabul ettirmeye ve onları kendi davasına dahil etmeye odaklanılır.	Dışsal Motivasyon (İlişki Odaklı)

Kaynak: Margaret G. Hermann, *Assessing Leadership Style: Trait Analysis...*, s. 185'ten uyarlayan Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...*, s. 519

BÖLÜM II

RECEP TAYYİP ERDOĞAN'IN LİDERLİK ANALİZİ

“Değerli kardeşlerim bakın, bizi anlayan anlamış. Anlamayan zaten anlamayacak.”

- R. Tayyip Erdoğan

Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye siyasetine en fazla damgasını vuran liderlerden biridir. Bu yüzden Erdoğan'ı anlamak, nasıl bir liderlik tarzına sahip olduğunu bilmek, dış politikadaki rolü üzerinde durmak önemlidir. Bu sıraladıklarımızı daha sağlıklı ve rahat anlayabilmek için bu bölümde Erdoğan'ın hayatı önemli dönüm noktaları çerçevesinde ele alınarak onun liderliğine etki eden faktörlerin anlaşılması amaçlanmıştır.

Öncelikle Erdoğan'ın hayatı ile ilgili önemli dönüm noktalarından kesitler anlatılarak onun liderliğine etki eden faktörler “Yetiştigi Çevresel ve Kültürel Ortam: Kasımpaşalılık”, “Siyasal Yaşamının İlk Dönemi: Gençlik Kollarından Belediye Başkanlığına”, “28 Şubat Süreci: Erdoğan'ın Yükselişi” olmak üzere üç başlık olarak ele alınmıştır. Sonrasında “AK Parti'nin Kuruluşu ve Sonrasında Lider Olarak Erdoğan” bölümü altında Ak Parti'nin kuruluşundan yani Erdoğan iktidara geçtikten sonraki yılları ise onun tutum ve davranışlarına bağlı olarak “Erdoğan'ın Çıracılık ve Kalfalık Dönemi” ve “Erdoğan'ın Ustalık Dönemi” olarak iki başlıkta ele alınmıştır. Çıracılık ve Kalfalık Dönemi, destekçilerinin kendisini sevdiği, desteklemeyenlerin ise en azından olumlu karşılanan icraatlarından dolayı saygı duydukları bir dönem olurken; Ustalık Dönemi, Erdoğan'ın aşk ile nefret arasında kaldığı bir dönem olmuştur. Ustalık Dönemi, Erdoğan'la ilgili olarak otoriterleşme yorumlarının en fazla yapıldığı ve bu anlamda Vladimir Putin'e en çok benzetildiği dönemdir. Bu dönemleri ele almak Erdoğan-Putin arasında karşılaştırma yaparken iki lider ile ilgili olarak benzerlik ve farklılıkların ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

2.1. Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderliğine Dair Kodlar

Türkiye siyasetinde ve dış politikasında liderin rolü, etkisi ve meşrebi şimdiye kadar ülkemizde çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Oysaki Cumhuriyet'in kurulduğu tarihten bu yana liderler siyasetin temel belirleyici aktörleri olmuşlardır ve bu bağlamda onları anlamadan ülkenin iç siyasi ve dış politik kararlarını anlamak zordur. Bu bağlamda Erdoğan'ı anlamak için bu bölümde onun liderliğine dair kodlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Yetiştığı Çevresel ve Kültürel Ortam: 'Kasımpaşalık'

Recep Tayyip Erdoğan, Karadenizli yoksul bir ailenin 5 çocuğundan biridir. Babası, henüz çay üretimi başlamadığı için yaşam koşullarının çok zor olduğu Rize'den İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Rizeli hemşerilerinin yoğun olarak yaşadığı Kasımpaşa'ya yerleşip, burada şehir kaptanı olarak çalışmaya başlamıştır. Baba Ahmet Erdoğan, mahallelinin deyimiyile "Ahmet Kaptan", ilk evliliğini çok küçük yaşta yapmış ancak bu evliliği çok kısa sürmüştür. Daha sonra, yine kendisi gibi Rizeli bir göçmen ailenin kızı olan Tenzile hanımla evlenmiştir.⁴⁸

Ahmet-Tenzile Erdoğan çiftinin 4 erkek 1 kız çocukları olmuştur. Hayatı, ailesi ile beraber Kasımpaşa'da geçecek bu 5 kardeşten biri olan Recep Tayyip 26 Şubat 1954 yılında doğmuştur. Kendisi isminin verilmiş hikâyesini şöyle anlatır: "Ben, recep ayında doğmuşum bundan dolayı göbek adımlı Recep vermişler. Dedemin adı Tayyip'ti. İkinci adımlı dedemin adından dolayı babam bu şekilde vermiş."⁴⁹

Bazı kimselere göre Recep Tayyip Erdoğan'ın aile yapısı onun lider kişiliğinin oluşmasında ve siyaset yapma tarzında belirgin bir şekilde etkili olmuştur. Cemal Dindar'a göre İsminin verilmiş hikâyesinden yola çıkılırsa bu durum daha net anlaşılır. Dindar'a göre Erdoğan'ın soy tarihi ile siyaset yapma biçimi arasında derin bağlar vardır ve soy tarihi incelendiğinde, şiddetli baba-oğul çatışmalarının olduğu görülmektedir. Dindar bu konuyla ilgili şu dikkat çekici yorumlarda bulunur:

"Erdoğan ailesinin bilinen ilk atası Bakatoğlu Ahmet. Yaşadığı dönem 19.yüzyılın başlarıdır ve kendi oğlunca öldürülüyor. Ata katli, bir aile tarihi

⁴⁸ Turan Yılmaz, *Tayyip Kasımpaşa'dan Siyasetin Ön Saflarına*, Birinci Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara 2001, s. 33-34

⁴⁹ Usta'nın Hikayesi Belgeseli, <<http://www.beyazgazete.com/video/webtv/televizyon-40/usta-nin-hikayesi-belgeseli-full-1-414590.html>> (13.06.2014)

için yükü ağır ve zedeleyici olayların başında geliyor. Sonrasında her kuşak bu travmayı onarma çabasına giriyor. Her kuşakta Ahmet adını taşıyan birkaç torun var. Bir nevi katledilmiş atayı diriltme gayretidir bu durum. En son Tayyip Bey'in kızı Esra doğum yapıyor. Çocuğa verilen isim hiç de şaşırtıcı değil, Ahmet Akif. Dahası Tayyip Bey'in babasının adı da Ahmet ve Ahmet Reis'in çocuklarını tavana asarak cezalandırma yöntemleri uyguladığı biliniyor. Oğlunu tavana asarak cezalandırmak! Acı, fakat tavana asan Ahmet Reis mi, yoksa oğlunca katledilmiş Bakatoğlu Ahmet, bir başka Ahmet'in şahsında öç mü alıyor, belli değil.”⁵⁰

Görüldüğü gibi Erdoğanların aile öyküsünde ilk Ata'nın katlinin ve bunu isimlerde, sonraki kuşaklarda etkisini izlemek mümkündür. Bu aile öyküsü, Erdoğan'a yakın olanların da zaman zaman anlam veremediği öfkesini anlamada ipuçları içermektedir.⁵¹ Erdoğan'ın öfkesi ve kişiliğinden bahsetmişken babası Ahmet Reis'in onu “Tavana asarak cezalandırması” hatırasına daha ayrıntılı değinmek gerekir. Zira bu ve buna benzer olayların da onun kişiliğinin oluşmasında önemli olduğu söylenebilir. Erdoğan o olayı şöyle anlatır:

“Hava kararmadan önce eve girmek zorundaydık. Bizim evin karşısında Müşerref Abla dediğimiz bir komşumuz vardı. Ben, beş-altı yaşlarındaydım. Çocuğum ya, küfür ediyorum ona... Beni almış karşısına. Ben küfrettikçe onun hoşuna gidiyor o da benim popoma vuruyor. O vuruyor ben küfrediyorum. Babam gelince(onu mahallede çok severlermiş) hemen şikâyet etmiş beni. Bunlardan haberim yok tabii. Babam içeri giriyor... Allah rahmet etsin... Alıyor beni tavana asıveriyor. Ancak ellerimden mi, koltuk altlarımdan mı bağlamış onu hatırlamıyorum. Orada 15-20 dakika kalmış olacağım ki dayım gelip beni kurtarıyor. O günden sonra küfür faslı da kapandı.”⁵²

Erdoğan, geleceğini etkileyecek, hayatında iz bırakacak başka bir olayı da ilkokul yıllarında yaşayacaktır. Kasımpaşa Piyale İlkokulu'na giden Erdoğan beşinci sınıftayken bir gün din dersi öğretmeni, aynı zamanda okul müdürü olan İhsan Aksoy ders anlatırken ezan okumaya başlayınca “Kim namaz kılacak?” diye sormuş, uzun boylu, zayıf bir öğrenci elini kaldırmıştır. İhsan Bey, öğrencisini yanına çağırılmış, yere gazete serdikten sonra birlikte namaza durmuştur. Fakat öğrencisi itiraz etmiştir: “Ama öğretmenim bu gazetenin üzerinde resim var, bunun üzerinde namaz kılamayız.” Hocası onu haklı bulmuş

⁵⁰ Hüseyin Eroğlu, “Cemal Dindar'dan Recep Tayyip Erdoğan'ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi'at, güçsüze öfke” Röportajı, Birgün, 2 Temmuz 2007, < <http://arsiv.gercekgundem.com/?p=74533> > (13.06.2014)

⁵¹ Cemal Dindar, *Bi'at ve Öfke Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi*, Üçüncü Baskı, Telos Yayınevi, İstanbul 2014, s. 39

⁵² Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*, Birinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2001, s. 17

ve gazete yerine yere masa örtüsü sermiştir. Recep Tayyip artık hocasının dikkatini çeken bir öğrenci olmuştur ve bir gün hocası onu yanına çağırıp sınıfın camından Haliç'in diğer yakasından görülen İstanbul İmam Hatip Okulu'nu göstererek "Orada güzel bir okul var; ilkokulu bitirince seni oraya gönderelim" demiştir.⁵³

İmam Hatip gerçeği sonraki yıllarda Erdoğan'ın hayatında hep etkili olmuştur. Kendisi bu durumu şöyle anlatır: "İmam Hatip dönemi benim her şeyimdir. Hayatımın çizgisini, çevresini hep orada kazandım. Vatan aşkını, insanları sevmeyi, bu ülkeye hizmeti, ibadet etmeyi, sadece Allah için sevmeyi, zulmetmemeyi, çevre bilincini, sosyalleşmeyi, dayanışma şuurunu, kendim için istediğimi başkası için de isteme zevkini bana İmam Hatip Lisesi öğretti... Bana beni İmam Hatip Lisesi kazandırdı."⁵⁴

Erdoğan, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumak istemiştir. Bunun için de İmam Hatip mezunlarının üniversiteye giriş puanları düşük katsayı ile çarpıldığı için düz liseye gitmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle 1974 yılında Eyüp Lisesi'nde sınavlara girmiş ve fark derslerini vererek mezun olmuştur. Aldığı puanlar hayalindeki fakülteye girmesine yetmese de İstanbul Ticari İlimler Akademisi'ne girebilmiştir. Sonradan Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne dönüşen okuldan 1981 yılında mezun olmuştur.

Erdoğan, sosyal faaliyetlerden hiç geri kalmamıştır. Daha İmam Hatip Lisesi'nde deprenen sonradan profesyonelliğe kadar sürüklendiği futbol aşkı hayatında çokça etkili olmuştur. Lisenin futbol takımındayken sahadaki kıvraklığı nedeniyle kendisine Almanların efsanevi futbolcusu Beckenbauer'a gönderme yapılarak "İmam Beckenbauer" lakabı takılmıştır. Ancak babası Ahmet Kaptan, Recep Tayyip'in futbol tutkusunun eğitim hayatını olumsuz etkileyeceğini düşündüğünden oynamasına izin vermemiştir. Bu nedenle Tayyip Erdoğan kramponlarını kömürlüğe saklayarak gizli gizli futbol oynamak zorunda kalmıştır.⁵⁵

Tayyip Erdoğan'ın hayatında futbol gibi bir diğer tutkusu da şiiirdir. İmam Hatiplilerin katıldığı "Biz Bize Geceleri" adı verilen organizasyonlara katılıyor, burada

⁵³ Sefa Kaplan, *Recep Tayyip Erdoğan Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler...* , Birinci Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s. 57-58

⁵⁴ Muhammed Pamuk, *Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 21-22

⁵⁵ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün...* , s.22

sunuculuk yapıyor, şiir okuyordu. O dönem Sakarya şirini okumasıyla ün salmış, hatta Necip Fazıl Kısakürek'in “Şiiri ben yazarım, Tayyip okur” dediği söylenmiştir.⁵⁶

Sonuç olarak görüldüğü üzere Kasımpaşa yılları ve bu anlamda “Kasımpaşalılık” Erdoğan'ın liderlik özelliklerine dair önemli ipuçları vermektedir. Kasımpaşalılık, Erdoğan'ın fevri çıkışları ve cesur kararlarının sosyo-kültürel kaynağı olarak gösterilir. Ayrıca “Kasımpaşalılık” imgesi kabadayılık, delikanlılık, dobralık, mertlik nitelemelerini akla getirir. “Kasımpaşalılık” hali Erdoğan'ı lider olarak diğerlerinden ayırır. Bazı kimselere göre bu hal Erdoğan'a sahicilik ve samimilik katmaktadır.⁵⁷

2.1.2. Siyasal Yaşamının İlk Dönemi: Gençlik Kollarından Belediye Başkanlığına

Erdoğan'ın o dönem siyasetteki idolu Necmettin Erbakan'dır. Erbakan'ın Milli Nizam Partisi laikliğe aykırı faaliyetleri nedeniyle kapatılmış yerine Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. O yıllarda MSP'nin Gençlik Kolları Başkanı Nuri Avcı, bir gün komşusu olan Erdoğan'ı Beyoğlu Örgütü'nün bir toplantısına çağırılmış, böylece Erdoğan'ın aktif siyaset hayatı o gün orada başlamıştır.⁵⁸

Erdoğan, MSP saflarına katıldıktan sonra Milli Görüş Cemaati içinde etkin rol oynamaya başlamıştır. Burada çalışkanlığı ve hırsıyla arkadaşları arasından sıyrılarak 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığına seçildikten sonra yine aynı yıl MSP İstanbul İl Başkanlığına seçilmiştir.

Siyaset zemini, bu dönemde kaynayan kazan gibidir. Erdoğan, sokak, cadde demeden toplantılar yapmış, etkinliklere katılmıştır. Mayıs 1980'de MSP İstanbul Gençlik Kolları'nın düzenlediği “İstanbul'un Fethi'nin 527. Yıldönümü” etkinliklerine katılmış ve burada İslamcı gençlik arasında popüler olan Necip Fazıl Kısakürek'in “Zindandan

⁵⁶ Fatih Bayhan, *Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderlik Şifreleri*, Birinci Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2007, s.49

⁵⁷ H. Bahadır Türk, *Muktedir – Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 358-360

⁵⁸ Can Dündar, “Lider Recep Tayyip Erdoğan Belgeseli”, < <http://www.belgeselizle.org/belgeseller/Recep-Tayyip-Erdogan-Belgeseli-692.html>>(17.06.2014)

Mehmet'e Mektup" şiirini okumuştur. Erdoğan bu şiiri okuduğunda "Sebil" dergisine göre salon birden ayağa kalkmış, tekbir sesleri sloganlarla karışmıştır.⁵⁹

1980'li yıllarda Türkiye'de tam bir anarşi ortamı hakimdir. Sağ sol çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı bu dönemde özellikle üniversitelerde ölümler yaşanmış, ortalık durulmak bilmemiştir. Bu şiddet ortamında Erdoğan ve arkadaşlarının öncülüğündeki İslami hareketin yükselişini Ruşen Çakır, "Lider Recep Tayyip Erdoğan Belgeseli"nde şöyle anlatır:

"Türkiye'de sağcı ve solcu gençlerin kapıştığı ve İslamcı gençlerin arada sıkıştığı bir dönemdi. İslamcı gençler içindeki küçük küçük gruplar radikalizme doğru evrilme ve çatışmanın içerisinde yer almak arzusundaydılar. Erbakan da kendi gençlerini bu sokağa kaptırmamak istiyordu. İşte burada Tayyip Erdoğan gibi lider kadro bu gençleri tutabildi. O gençleri tutması çok önemliydi çünkü 12 Eylül'de ülkücü ve devrimci kadro hapslere doldurulduğu zaman üniversiteler, liseler boşta kaldı ve orayı İslamcılar doldurdular."

12 Eylül 1980 darbesi pek çok kimsenin hayatını etkilediği gibi o dönem Erdoğan'ın da hayatını etkilemiştir. O dönem hem futbolu bırakmış hem de İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri'ndeki (İ.E.T.T) işinden ayrılmıştır. Bir süre özel sektörde müşavir olarak çalıştıktan sonra 1982 yılında yedek subay olarak askerlik görevini yapmıştır. 1983 yılında MSP yerine kurulan Refah Partisi (RP) ile siyasete tekrar dönen Erdoğan, bu partinin İstanbul İl Teşkilatı'nın kurulmasında önemli rol oynamış, 1984'te partisinin Beyoğlu İlçe Başkanlığına, 1985'te ise İstanbul İl Başkanlığına seçilmiştir. Aynı yıl RP'nin MKYK üyeliği görevini de yürütmüştür.

Erdoğan, RP'lilerin daha önce hiç görmediği, Milli Görüş çizgisine taban tabana zıt olan uygulamaları hayata geçirmiştir. Bu konuda parti içinde çok eleştirilse de bunlara göğüs germesini bilmiştir. İleriki yıllarda büyük ölçüde kendisini belediye başkanlığına oturtacak bu yenilik "kadınları siyasete sokması"ydı. RP'li kadınlar mahalle mahalle dolaşıp oy istemişlerdir. Erdoğan, sadece geleneksel olarak camilerden gelecek oylar dışında diğer kesimlerin oylarına da gözünü dikmiş ve o dönem partililere şöyle seslenmiştir: "Meyhanelere de, diskoya da, hatta genelevlere de gitmeli ve çalışma yapmalıyız."⁶⁰

⁵⁹ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün...* , s.28-29

⁶⁰ "Kadınları Siyasete Soktu, Kaleyi İçten Fethetti", Sabah, 6 Ağustos 2007

Erdoğan 1989'daki yerel seçimlerde Beyoğlu Belediye Başkanı olmak için aday olmuştur. Bu çalışmaları onu Beyoğlu Belediye Başkanlığı koltuğuna oturtmaya yetmemiş belki ama partisinin oy oranını yüzde 20 civarlarına çıkarmayı başarmıştı. Siyasetteki her yenilgi onu çalışmak için daha fazla hırslandırmıştır.

1994 seçimlerine yaklaştığında RP'de İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayının kim olacağı konusu tartışmalı hale gelmeye başlanmıştır. O dönem TOBB Başkanlığı yapmış, iş dünyası ile içli dışlı olan Ali Coşkun, belediye başkanlığı için Erbakan'dan söz almıştır. Ancak RP İstanbul Teşkilatları ortak bir irade ile Erdoğan'ı destekleme kararı almıştır. Erbakan'ın kurmayları 1980'li yılların sonlarından bu yana yakından izledikleri Erdoğan'ın gelecekte liderlik açısından tehdit oluşturduğunu düşünseler de yapılan anketlerde Erdoğan'ın ezici bir şekilde üstün çıkması nedeniyle Erbakan "Tayyip Bey adayımızdır, Allah mübarek etsin!" demek zorunda kalmıştır.⁶¹

Parti içindeki gerginlik bitmiş, Erdoğan hemen seçim kampanyalarına başlamıştır. Ekibi ile ciddi bir çalışma yürütecektir. Adaylığı geç açıklandığı için tek bir gün bile kendisi ve ekibi için çok değerlidir. Erdoğan, Beyoğlu'ndan aday gösterilirken uyguladığı stratejisini daha da geliştirir. Etkinliği dikkat çekmeye başlamıştır. Adı medyada daha çok anılır olmuştur.

O dönem Erdoğan'ı gündeme en çok getiren gazetelerden biri de Hürriyet'tir. Öyle ki gazete 17-20 Şubat 1994 tarihleri arasında şu manşetleri atmıştır: "Tayyip Erdoğan, kaçak yapıları için hapis yemiş", "Vay Tayyip Ağa Vay!", "Tayyip Ağa, mal varlığını açıkla"⁶² Erdoğan kendisine bu haberler ile ilgili soru soran muhabirlere bunun cevabını canlı yayında vereceğini söylemiştir. Show TV'deki canlı yayında karşısındaki muhabiri yalanlamamış ve şu sözleri söylemiştir:

"Evet, Emniyet Mahallesi'nde oturduğum ev, her ne kadar benim olmasa da kaçaktır! Yalnız, kaçak derken bir hususa da açıklık getirmem gerekiyor: bu evin arsası, tapuludur. Parası ödenerek satın alınmıştır. Arsanın üzerinde yapılan bina imarsızdır ve bu nedenle de 'kaçak' sayılmaktadır. Peki bu durumdan gocunuyor muyum?.. Kesinlikle hayır! Çünkü biliyorum ki, İstanbul'daki konutların en az % 60'ı aynı durumdadır. Yöneticiler büyümeye paralel imarlı arsa üretmedikleri için, yapılan binalar imarsız olmakta ve vatandaşa da mecburen bu imarsız binalarda oturmaktadır. Ben de o

⁶¹ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün...* , s. 60

⁶² Emin Çölaşan, "Şemdin Öterken", *Hürriyet*, 26 Nisan 1998

vatandaşlardan biriyim. Onlardan biri olmak, onlarla aynı sorunları yaşamak ve aynı kaderi paylaşmaktan da kesinlikle rahatsızlık duymuyorum!”⁶³

Erdoğan’ın bu sözleri büyük dikkat çekmiştir. 27 Mart 1994 yerel seçimlerinin sonuçları diğerleri için tam bir şok olmuştur. Erdoğan, % 25,5 civarında bir oy alarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için yarıştığı ANAP’lı İlhan Kesici, SHP’ li Zülfü Livaneli ve DYP’li Bedrettin Dalan gibi güçlü adayları geride bırakarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmiştir. Mehmet Tezkan’a göre Erdoğan’ın bu seçimi kazanmasında başka faktörler de etkili olmuştur ancak sonucu kaçak yapıda oturanlar belirlemiştir. Kaçak yapıda, iskânsız yapıda oturanlar içlerinden birini çıkarmıştır.⁶⁴

Belediye başkanı olana kadar geçen süreç göstermiştir ki Erdoğan farklı olanı denemekten çekinmeyen ve çok çalışkan bir liderdir. Onun için çalışmak sürekli bir hareket halinde bulunma halidir. Erdoğan çalışmayı kendisi ve ekibi için bir hedef olarak koyar ve en başından beri sürekli çalışan, iş yapan lider olmak için çaba göstermektedir.

2.1.3. 28 Şubat Süreci: Erdoğan’ın Yükselişi

1995 yılındaki seçimlerinde RP birinci parti olmuş ve DYP ile koalisyon hükümeti Erbakan’ın liderliğinde kurulmuştur. Bir yıl sonra 1996’da RP Kongre’ye gitmiştir. Kongre’de divan başkanlığına Erbakan’ın adayına rağmen Erdoğan’ın seçilmesi daha sonra kendilerine ‘yenilikçiler’ adı verilecek parti içindeki muhalefetin ilk çıkışlarından birisi olmuştur. O zamanlar Erdoğan’ın hızlı yükselişinin parti üst kademelerinde tedirginlik yarattığı konuşulmuştu. Yenilikçilerin önde gelenlerinden birisi olan Erdoğan parti içindeki bu gibi durumlardan rahatsız olmuştur.

Erbakan ve hükümetine darbe 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararları⁶⁵ ile gelmiştir. 4 Mart’ta Erbakan, şartları son derece ağır olan MGK kararlarını imzalamayacağını söylese de sonradan bu kararları imzalamak zorunda kalmıştır. 21 Mayıs’ta Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, “Ülkeyi iç savaşa sürüklediğini” söyleyerek, RP’nin kapatılması için dava açmıştır.

⁶³ Hüseyin Besli, Ömer Özbay, *Bir Liderin Doğuşu Recep Tayyip Erdoğan*, Birinci Baskı, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2014, s. 124

⁶⁴ Mehmet Tezkan, “Tayyip Erdoğan’a Kaderin Cilvesi”, *Milliyet*, 28 Ekim 2011

⁶⁵ Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

28 Şubat süreci⁶⁶, pek çok tartışmaya neden olmuştur. O dönem gündeme gelen sekiz yıllık kesintisiz eğitim, imam-hatip liseleri, Kuran kursları ve başörtüsü gibi konular nedeniyle ülkede protesto gösterileri düzenlenmiştir. Bu arada da RP'nin kapatılma davası sonuçlanmaya doğru giderken, RP içinde “yeni kadro, yeni lider” tartışmaları başlamıştı. Henüz bu tartışmalar sıcaklığını korurken Erdoğan bir hamle yaparak ilk defa liderine karşı çıkmıştır. Partinin TBMM grup toplantısında kendisine şöyle seslenmiştir: “Sekiz yıllık kesintisiz eğitim kediye yavrusunu boğdurma formülüdür. Bunu yapmamızın imkânı yoktur. İlk önce kendi insanımıza büyük ihanettir. Tasarının Meclis’e gelmesi halinde parti olarak hükümetten çekilmemiz daha yerinde olacaktır.”

Erdoğan'ın bu sözleri RP grubunun ortasına bomba gibi düşmüş ve yoğun alkış almıştır. Erbakan daha sonra kürsüye çıkarak Erdoğan'a şöyle cevap vermiştir: “Kabadayılık etmenin anlamı yok. Bu işler çocuk oyuncağı değil!”⁶⁷

Yaptığı bu çıkış sonrasında parti teşkilatlarından da destek alan Erdoğan, hangi il teşkilatı isterse oraya gitmiş, halkla bütünleşmiş, partisinde muhalefet lideri gibi görünmeye başlamıştır.⁶⁸ Bu davetlerden biri de eşinin de memleketi olan Siirt'ten gelmiştir. Erdoğan 12 Aralık 1997 tarihinde burada halka seslenirken okuduğu bir şiir⁶⁹ nedeniyle yargılanarak, Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinde belirtilen ‘halkı din ve ırk farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek’ suçunu işlediği iddiasıyla, hakkında dava açılmıştır.⁷⁰

Erdoğan, kararın Yargıtay’da onanması üzerine, “Yıkılmadım, dimdik ayaktayım. Bu şarkı bitmeyecek. Dört ay dinleneceğim. Pişeceğim, karşınıza daha pişmiş çıkacağım,”

⁶⁶ 28 Şubat 1997’de yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonucu açıklanan kararlarla başlayan ve irticaya karşı, ordu ve bürokrasi merkezli süreç. Türkiye siyasi tarihine geçen kararlar ve bu kararların uygulanması sırasında Türkiye’de siyasi, idari, hukuki ve toplumsal alanlarda yaşanan değişimlere neden olan bir süreçtir. Yaşananlar, post-modern darbe olarak da adlandırılmıştır.

⁶⁷ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün...*, s. 75

⁶⁸ Ibid

⁶⁹ Erdoğan’ın okuduğu şiir: “Minareler süngü, kubbeler miğfer/ Camiler kışlamız, mü'minler asker/ Bu ilâhi ordu dinimi bekler/ Allahu Ekber, Allahu Ekber.”

⁷⁰ 21 Nisan 1998 tarihinde mahkeme, sanığın Türk Ceza Kanunu’nun 312/2 maddesinden “Halkı din ve ırk farkı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmek” suçunu işlediği kararını verdi ve Erdoğan *bir yıl hapis ve 860 TL para cezasına* çarptırıldı. Daha sonra sanığın mahkemedeki tavrı ve duruşmadaki hali göz önüne alınarak cezası 10 ay hapis ve 176,66 TL para cezasına indirildi. Ceza infaz yasası gereği 10 aylık hapis cezası 4 aya indi. Erdoğan Diyarbakır DGM’nin kararına temyiz başvurusu yaptı. 24 Eylül 1998 tarihinde Yargıtay 8. Ceza Dairesi Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi kararını onadı ve bu tarihte hüküm kesinleşti. Erdoğan 4,5 yıl sürdürdüğü İstanbul Belediye Başkanlığını bırakarak 26 Mart 1999 günü Pınarhisar Cezaevine girdi ve 24 Temmuz 1999 günü ceza süresini tamamlayarak hapisten çıktı.

şeklinde bir açıklama yapmıştır.⁷¹ O dönemde “Tayyip’in Bitişi” manşeti ile çıkan Hürriyet, haberin detaylarında şu satırlara yer vermiştir: “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 10 aylık mahkûmiyet kararı Yargıtay tarafından onaylandı. Erdoğan’ın siyasi yaşamı, bu kararla bitmiş oldu. FP’nin liderliği için adı sık geçen Erdoğan artık muhtar bile seçilemeyecek...”⁷² Ömür boyu siyaset yasağı alan Erdoğan 4,5 yıl sürdürdüğü İstanbul Belediye Başkanlığını bırakarak 26 Mart 1999 günü Pınarhisar Cezaevine girmiş ve 24 Temmuz 1999 günü ceza süresini tamamlayarak hapisten çıkmıştır.

Çoğu insan yaşamının bir döneminde kendisini çok etkileyecek, derin manalar içeren olaylarla karşılaşır. Erdoğan’ın okuduğu şiir ve sonrasında aldığı hapis cezası kendisi için böyle bir olaydır. Bu şiir onun yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. Diyebiliriz ki kelebek kanadını bundan sonra hep Erdoğan için çırpmıştır. Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu günlerde başlayan ve şiir okuduğu güne kadar hep devam eden eleştiriler ve önünü kesme çabaları ters tepmiştir. İlginç olan ise, aleyhinde gibi gösterilen her türlü yayının aslında liderliği için birer araç olmaktan öteye geçememesidir.⁷³

O hapisteyken yapılan genel seçimlerde FP üçüncü parti olmuştur. O günlerde FP içindeki “yenilikçi” kanat gelenekselcilere karşı bayrağı çoktan açmıştır. Abdullah Gül, Bülent Arınç, Mehmet Ali Şahin’in liderliğindeki hareket kongrede gelenekselcilere az farkla yenilmiştir. Gelenekselcilerin adayı Recai Kutan 633 oy alırken, yenilikçilerin adayı Abdullah Gül 521 oy almıştır. Yenilikçiler kaybetmiş ama ilk defa Erbakan’a rağmen, Erbakan’ın desteklemediği bir adaya küçümsenmeyecek bir oy verilmişti. Başka bir ifadeyle Fazilet’in içine “virüs” girmişti. Yenilikçiler tarafından demokratikleşme, gelenekselciler tarafında ise fitne olarak algılanan bu durum, Erdoğan’ı ilerisi için umutlandırmıştı.⁷⁴

⁷¹ Hürriyet, 27 Eylül 1998

⁷² Hürriyet, 24 Eylül 1998

⁷³ A. Vahap Kaya, *Yumuşak Karizma Recep Tayyip Erdoğan’ın Liderliği Üzerine Bir Deneme*, Sis Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 19-28

⁷⁴ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşümün...*, s. 95-96

Mehmet Ali Şahin o günlere dair şunları söyler: “Yenilikçiler olarak ifade edilen arkadaşlar olarak sürekli bir yerlere toslayan siyasi vasıtayla Türkiye’ye hizmet etmenin mümkün olmadığını görmeye başladık.”

Yaşanan gelişmeler “yenilikçiler”i haklı çıkaran nitelikteydi. Nitekim Vural Savaş’ın FP hakkında, “yasaklanmış bir partinin devamı ve laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu” iddiasıyla açtığı dava sonuçlanmış ve FP, 22 Haziran 2001 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

2.2. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Kuruluşu ve Sonrasında Lider Olarak Erdoğan

FP’nin kapatılmasından sonra yenilikçiler nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde düşündüler. Erdoğan ve arkadaşları bir kez daha duvara toslamamak için “toplumun tüm kesimleri kucaklanmalı” anlayışını benimsediler. Benimsenen bu düşünce de ancak yeni bir parti ile hayata geçirilebilirdi. Erdoğan, “muhafazakâr demokrat” olarak tanımladığı partiyi kurmak için çalışmalarına başladı ve kurulacak yeni partinin isim ve amblemi ile ilgili olarak reklamcı Erol Kolçak ile görüştü. Partinin isim öyküsünü Erol Kolçak şöyle anlatır: “Başbakan bize ‘isim çalışması yapabilir misiniz’ diye sordu. Biz de uzun bir çalışmadan sonra AK Parti, Genç Parti, Aydınlık Yarınlar Partisi gibi isimler belirledik. AK kelimesinin çağrışımı çok güçlüydü. Öz Türkçe, kısa ve akılda kalıcı. Partinin kuruluş beyannamesine partinin adı AK Parti olarak yazıldı.”⁷⁵

Nihayet 14 Ağustos 2001’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti)⁷⁶ kuruluşu resmen tamamlanmıştır. 16 Ağustosta genel başkanlığa Recep Tayyip Erdoğan oybirliği ile seçilmiştir.

⁷⁵ Yağız Şenkal, “Çankaya Yokuşu” belgeseli 5. Bölüm, < <http://www.tvyo.com/cankaya-yokusu/video/cankaya-yokusu-5-bolum> > (13.11.2014)

⁷⁶ “Adalet ve Kalkınma Partisi” adının kısaltılması “AK Parti” mi yoksa “AKP” mi olduğu hep bir tartışma konusu olmuştur. Özellikle kısaltmada kullanılan ‘ak’ sözcüğünün çağrışımı nedeniyle parti isminin kullanım şekli belli bir ideolojik pozisyonun göstergesi haline gelmiştir. Partiye muhalif kimseler “AKP” kısaltmasını kullanırken, partiyi destekleyenler ise “AK Parti” kısaltmasını kullanmayı tercih etmişlerdir. Partinin kendini “AK Parti” olarak tanımlaması kurumsal bir kimlik tanımlamasıdır. Dolayısıyla “hayır sen öyle değil böylesin” demek ve parti ismi ile ilgili tartışma ve ideolojilerden uzak kalmak maksadıyla bu çalışmada parti tüzüğünün birinci kısım genel esaslar 3. Maddesindeki “Partinin kısaltılmış adı ‘AK PARTİ’ şeklindedir” ibaresine dayanarak “AK Parti” kısaltması kullanılmıştır. Benzer bir tavır için bkz. Büke Koyuncu, “Benim Milletim...”, *AK Parti iktidarı, Din ve Ulusal Kimlik*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014. Ayrıca Ak Parti Tüzüğü için bkz. < <https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu> > (21.01.2015)

Erdoğan AK Parti'yi kurduktan kısa bir süre sonra ilk iş olarak ABD'ye çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiştir. Ocak 2002'de Washington'daki önemli düşünce kuruluşlarından biri olan CSIS'te (Center for Strategic and International Studies) yaptığı konuşmada, kendisinin ve partisinin Amerikan karşıtlığı içine girmeyeceğini ve Türk-Amerikan ilişkilerini geliştirmeye çalışacağını belirtmiştir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Erdoğan partisini kurmadan önce de ABD'yi ziyaret etmiş, burada Fethullah Gülen ile görüşmüş ve onun desteğini almıştı. Bir diğer önemli görüşmesini Amerika'daki en tutucu Yahudi kuruluşlarından olan JINSA (Jewish Institute for National Security Affairs) yetkilileri ile gerçekleştirmişti.⁷⁷

Tüm bunlar Erdoğan'ın 28 Şubat sürecinde önemli bir bilişsel öğrenme sürecinden geçtiğini ve Türkiye'de iktidara gelmenin ve orada kalmanın dolambaçlı yollarını öğrendiğini göstermektedir. Şu nettir ki Milli Görüş geleneğinden gelen Erdoğan Batı'ya, ABD'ye ve Yahudi çevrelerine rağmen değil, onların desteğini alarak iktidara yükselmeyi tercih etmiş, iktidar pazarlığını bunun üzerinden yapmıştır.⁷⁸

Erdoğan iktidara doğru hızlı adımlarla ilerlerken dönemin şartları onun lehine olmuştur. Şöyle ki AK Parti'nin kurulduğu dönem Türkiye siyasetinde merkez sağın derin bir kriz içinde olduğu döneme denk gelmiş ve Erdoğan'ın partisi bundan büyük bir yarar sağlamıştır. Böylece hem geleneksel Milli Görüş çizgisindeki oylar hem de merkez sağ oylar AK Parti'de birleşmiş ve seçimlere büyük bir avantajla girilmiştir.⁷⁹

3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde Erdoğan'ın partisi oyların % 34'ünü alarak tek başına iktidar olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) oyların % 19'unu alarak ikinci parti olurken başka hiçbir parti % 10'luk seçim barajını aşamamıştır. Ayrıca AK Parti aldığı oylarla 363 milletvekili çıkarırken, CHP 178 ve Bağımsızlar da 9 milletvekili çıkarmışlardır.

2.2.1. Erdoğan'ın Çıracılık ve Kalfalık Dönemi

Erdoğan iktidara, 11 Eylül 2001 terör saldırılarının hemen ertesinde gelmişti. Bu yüzden kendisi ve partisi için özellikle dış politika konuları açısından iktidarının ilk yılları

⁷⁷ İlhan Uzgel, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (içinde), 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013, s. 19

⁷⁸ Ibid, s. 19-20

⁷⁹ Ibid, s. 21

oldukça hareketli ve zor geçmişti. Şöyle ki, ABD 11 Eylül sonrası uzun bir süredir planladığı Irak Savaşı'nı Bağdat'a girerek çabucak sonlandırmak ve Saddam Hüseyin'i devirmek istiyordu. Bunun için de Türkiye'den topraklarını kullanması için izin istemişti. Ancak Türkiye açısından karar vermek oldukça zordu. Çünkü işbirliği yapmasa, ABD gibi hegemon bir güçle arası bozulacaktı ve bunun da çeşitli yaptırımları olacaktı. Erdoğan iktidara yeni gelmişti ve üstelik ülke de yeni bir krizden çıkmıştı. ABD'ye bu konuda yardım edilirse ithalat-ihracat ve ihalelerden çok para gelirdi.⁸⁰ Türkiye işbirliği yapsa, uluslararası terör ile ilgisi olmayan bir komşu ülkeye saldırmış veya en azından saldırıya aracılık etmiş olacaktı. Kaldı ki, yapılan kamuoyu araştırmalarına göre halkın yaklaşık % 90'ı Türkiye topraklarının kullanımına izin veren bu tezkereye karşıydı.⁸¹ Bu koşullar altında TBMM'de yapılan oylama sonucunda tezkere 250'ye karşı 264 oyla reddedilmiş, Erdoğan'ın tüm çabalarına ve ikna girişimlerine rağmen 97 AK Parti milletvekili tezkerenin aleyhinde oy kullanmıştır.⁸²

Tezkerenin reddedilmesi ABD'yi hayal kırıklığına uğratmıştır. Duruma ilişkin olarak ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz CNN Türk'te yaptığı mülakatta “Oylamanın yapıldığı ve reddedildiği günün sonrasında, Türkiye bizim ödediğimizden daha büyük bir bedel ödemiştir. Türkiye'ye verilmesi düşünülen ekonomik paket, beklenenden çok daha büyük olabilirdi. Eğer karar geçseydi, Irak'ta istikrarı sağlamak için bu kadar vakit kaybetmezdik. Zaten bu da Türkiye'nin lehine olan bir durum değil” şeklinde açıklama yaparak sitemini dile getirmiştir.⁸³ Türkiye kısa bir süre sonra, Mart ayının sonuna doğru Amerikan uçaklarının Türkiye hava sahasını kullanmasına izin veren tezkereyi meclisten geçirse de, ABD ile ilişkiler bir süre gergin geçmeye devam etmiştir.⁸⁴

Erdoğan iktidarının bu döneminin başında dış politika konularında olduğu gibi içerde de özellikle siyaset, ekonomi ve diğer alanlarda önemli gelişme ve değişimler yaşanmıştır.

⁸⁰ Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 144-145

⁸¹ Ibid

⁸² Tayyip'e Rağmen NO, *Star*, 2 Mart 2003

⁸³ Ahmet Ceylan, İsa Uslu, “1 Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi” < <http://politikaakademisi.org/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/> > (14.01.2015)

⁸⁴ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, “Turkish-American Relations in the Context of Iraq War: From Crisis to Recovery?”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Cilt 34, Sayı: 1, Sonbahar 2010, s. 21

İlk olarak ekonomide meydana gelen gelişmeler dikkat çekici olmuştur. Bu dönemde, bankacılık sistemlerinde yeni düzenlemeler yapılmış, sıkı bir maliye politikası uygulanmış ve özelleştirmeler hızlandırılmıştır. Ayrıca ticari ve ekonomik ilişkiler geliştirmek amacıyla Afrika, Ortadoğu, Uzak Doğu ve Latin Amerika ile ihracat pazarı genişletilmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak uzun yıllar ciddi bir problem olan enflasyon uygulanan sıkı para politikası ile kontrol altına alınmış ve sonraki yıllarda tek haneye indirilmiştir.⁸⁵

Ekonomide olduğu gibi siyasi alanlarda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle askere politika belirleme noktasında ayrıcalıklı bir zemin sağlayan Milli Güvenlik Kurulu'na (MGK) yönelik yapılan değişiklikler son derece önemlidir. Öncelikle MGK'nın her ay değil de iki ayda bir toplanması için düzenlemeler yapılmış, sonrasında ise MGK Genel Sekreterliği'ne olağanüstü yetkiler tanıyarak ona özerk bir yürütme organı gibi davranma imkânı sağlayan yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece kuruluşundan itibaren sivil siyaset üzerinde askeri vesayet simgesi olan bu kurum, karar verme mekanizmasındaki ayrıcalıklı pozisyonunu önemli ölçüde kaybetmiştir diyebiliriz.⁸⁶

AK Parti iktidarının ekonomi ve siyasetteki gelişmelere paralel olarak üzerinde durduğu bir diğer konu insan hakları olmuş ve bu konu AB uyum paketleri halinde yasalaşmaya başlanmıştır. Zaten bahsedilen gelişme ve dönüşümlere imkan sağlayan şey de AB üyelik sürecinin hızlandırılmış olmasıdır.

Bu dönemde AB konusunda Türkiye tarihinin en önemli reform süreci başlatılmıştır diyebiliriz. Özellikle AB uyum paketleri üzerinde durulmuş, 2 Ocak 2003'te başlayan reform sürecinin ilk 7 ayında 4 uyum paketi Meclis'ten geçmiş, daha sonra 7 Mayıs 2004'te 10 maddelik bir anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu paketlerde özellikle hak ve özgürlükler konusuna ilişkin önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişikliklerin önemli bir kısmında, AB standartlarını büyük ölçüde gözetten bir tutum benimsenmiştir.⁸⁷

Uzgel'e göre Erdoğan, bahsedilen bu reformları gerçekleştirmek ve Türkiye için kritik bir yere sahip iki temel aktör olan ABD ve AB ile bağlarını sıkılaştırmak zaruriyetinde olmuştur. Çünkü 28 Şubat sürecini tam olarak unutmayan ve neredeyse her

⁸⁵ Erdal Tanas Karagöl, "AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi", SETA Rapor, Şubat 2013, s 21-22 < <http://setav.org.tr/ak-parti-donemi-turkiye-ekonomisi/rapor/4527> > (14.01.2015)

⁸⁶ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013, s. 261

⁸⁷ Mithat Sancar, Samim Akgönül, "İnsan Hakları Konusu: Avrupa Birliğine Uyum Süreci", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 719

eylemi sürekli gözlenen Erdoğan hükümeti kendi var oluşunu ancak bu şekilde garanti altına alabilirdi.⁸⁸

İslamcılıkla suçlanan ve 1994'te yaptığı bir konuşmada “Avrupa Topluluğu, Hristiyan Katolik Devletler Birliği’dir” diyen Erdoğan, 2000 yılına geldiğinde yukarıdaki yorumu destekler nitelikte yaptığı bir açıklamada, ““15-20 yıl önce ben de bu işe karşı olanlardandım. Ama bugün bu noktada değilim. AB’ye girmede en önemli konu yükselen değerler diye tabir ettiğimiz demokrasi, insan hakları, özgürlükler ve hukukun üstünlüğü gibi çok ama çok ihtiyacımız olan evrensel değerler. Ben vatandaş Tayyip Erdoğan olarak böyle bir Avrupa Birliği’ne katılımı seve seve destekliyorum”⁸⁹ diyerek, AB konusunda pozitif söylemlerde bulunmuştur.

Erdoğan gerek iç politikada gerekse dış politikada önemli adımlar atmaya devam etmiştir. 2004 yılına gelindiğinde en önemli adımlardan birini de Kıbrıs konusunda atmıştır. Kıbrıs sorunu uzun yıllar Türkiye’nin temel dış politika sorunlarından biri olmuş ve Türkiye-AB ilişkilerini etkilemiştir. Bu çok önemli sorun ile ilgili yıllardır “çözumsuzlük çözümdür” politikası benimsenirken, Erdoğan iktidara geldikten sonra Kıbrıs konusunda çözümden yana bir tutum benimsemiş ve yıllardan beri tartışılan ama bir türlü uygulanamayan “Kıbrıs’ta çözüm gereklidir” anlayışını Türkiye’nin izlediği politika haline getirebilmiştir.⁹⁰ Nitekim bu yaklaşımı 2002 AK Parti Seçim Beyannamesi’nde görmek mümkündür. Beynamede “Partimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde, adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuzdur. Belçika’da olduğu gibi egemen iki toplumdan oluşan bir devlet yönetiminin kurulması her iki kesimin de lehinedir...” denilerek sorunun çözümü ana hatları ile ortaya konmuştur.⁹¹

⁸⁸ İlhan Uzgel, “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (içinde), 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013, s. 366

⁸⁹ Zaman, 23 Ocak 2000

⁹⁰ Melek Fırat, “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (içinde), 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013, s. 441-442

⁹¹ AK Parti Seçim Beyannamesi 2002, s. 92, < http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYITLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECI M%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf > (15.01.2015)

Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik somut öneri ise dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'dan gelmiştir. Aslında Annan, Türkiye'nin tezlerine en yakın çözüm önerisi olarak değerlendirilen iki kurucu devletten oluşan federatif yapıyı öneren planı 11 Kasım 2002'de açıklamış ancak AK Parti tarafından fazlaca destek bulamamıştı. Erdoğan hükümeti o zamanlar çok yeniydi ve üstelik Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve Cumhurbaşkanlığı gibi kurumlar bu planın Türkiye'nin çıkarlarını tehlikeye attığını belirtmişti. 2004 yılının Ocak ayına gelindiğinde ordunun tavrında bir değişiklik olmasa da Erdoğan gerekli cesareti göstererek Annan ile bir araya gelmiş ve planın Kıbrıs'ta halkoyuna sunulması konusunda anlaşmaya varmıştır.⁹²

24 Nisan 2004'te yapılan referandum sonucunda plan Türk tarafında % 64,9 oyla kabul edilirken, Rum tarafı % 24,2 oy oranında kalmıştır. Bu sonuçlarla Annan Planı temelde bir çözüme ulaşamamış ve ortadan kalkmıştır.⁹³ Kıbrıslı Türkler ezici bir çoğunlukla ortak bir devlet altında yaşama, çözüm, barış ve AB üyeliğini istediğini belirtirken, Kıbrıslı Rumlar yine ezici bir çoğunlukla Türklerden ayrı yaşama ve AB üyeliğinden tek başına yararlanma tercihi bulmuşlardır.⁹⁴ Referandum sonuçlarının ardından Türk tarafı ile ilgili "çözumsuzlük yanlısı" algısı değişmeye başlamış ve uluslararası platformda 'psikolojik üstünlük' Türk tarafına geçmiştir.

2005 yılına gelindiğinde ise Erdoğan tarafından atılan önemli adımlardan biri de Kürt sorununun çözümüne yönelik olmuştur. 12 Ağustos 2005'te Diyarbakır'da Erdoğan, "Kürt sorunu bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorunudur. Türk olsun, Kürt olsun, Çerkez olsun, Abaza olsun, Laz olsun, bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak sorunudur. Kürt sorunu ne olacak diyenlere diyorum ki bu ülkenin başbakanı olarak o sorun herkesten önce benim sorunumdur"⁹⁵ şeklinde önemli bir konuşma gerçekleştirmiştir. Kürt sorununu tartışmanın, isimlendirmenin imkânsız olduğu uzun yılların ardından, ilk kez bir başbakan sorunla bu denli açık bir şekilde yüzleşmiştir.⁹⁶

⁹² Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası...*, s. 267-268

⁹³ Ahmet Zeki Bulunç, "Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları", *Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2007, s. 86

⁹⁴ Melek Fırat, *AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası...*, s. 450

⁹⁵ < http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050812_turkey_kurds.shtml > (08.02.2015)

⁹⁶ Taha Özcan, "Erdoğan Momenti ve Kürt Sorunu", *Sabah*, 16 Kasım 2013

Bu konuyla ilgili bir diğ er önemli nokta özellikle Erdoğan'ın ağırlık koymasıyla sürdürülen “Devlet-Öcalan görüşmeleri” olmuştur. Aslında Türkiye devletinin Abdullah Öcalan ile dolaylı ya da doğrudan görüşmelerinin tarihi hayli gerilere kadar gitmektedir. Bu görüşmeler daha çok Asker-Öcalan görüşmeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Erdoğan hükümeti ile Öcalan'la görüşmelerde askerinin yerini Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) almaya başlamıştır. Bu bağlamda dönemin MİT Müsteşarı Emre Taner hükümetin bilgisi dahilinde “PKK'yı dağdan indirme projesi”ni yürütmüştür. Proje, silahların bırakılmasıyla, atılacak eşzamanlı adımları öngörmekteydi. Öncelikle kültürel kimliği tanıyacak yasa değişiklikleri yapılacak ve Öcalan'ın tutsaklık şartlarında da iyileştirme söz konusu olacaktı. Ayrıca “dağdakiler”in önder kadro dışında kalanları Türkiye'ye hemen entegre edilecek, “dağda”ki lider ve yöneticiler beş yıl Irak Kürdistan bölgesinde kalacaklardı. Beş yılın sonunda onlar da, muhtemelen hapisten çıkacak ve Öcalan'la birlikte Türkiye'de yasal siyaset yapmaya teşvik edileceklerdi.⁹⁷ Proje tam anlamıyla hayata geçirilip Kürt sorunu tamamen çözülemese de atılan adımları çoğu kimse önemli bulmuştur. Bundan sonra Erdoğan Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak yoluna zikzaklar çizerek devam etmiştir.

Geçen yılların aksine 2006 yılına gelindiğinde Türkiye enerjisini daha çok iç meselelerle tüketmiştir. Özellikle siyaset bu tarihten itibaren cumhurbaşkanı seçimine odaklanmıştır. Politik aktörler, cumhurbaşkanlığı süresi Mayıs 2007'de dolacak olan Ahmet Necdet Sezer'in yerine kimin gelip kimin gelemeyeceğini tartışmaya başlamışlardır. Muhalefetin en büyük korkusu Milli Görüş geleneğinden gelen Erdoğan'ın aday olma ihtimali olmuştur. Erdoğan cumhurbaşkanı seçildiği takdirde Başbakanlık ve Meclis Başkanlığından sonra Cumhurbaşkanlığı makamına aynı ideolojileri paylaşan kişiler oturmuş olacaktı. Bu ihtimal özellikle ordu ve kamuoyunun belli kesimini oldukça rahatsız etmiş ve aynı kesim tarafından ‘rejim tehlikede’ açıklamaları ardı sıra gelmiştir.

Mesela Cumhurbaşkanı Sezer, Harp Akademileri Komutanlığı'nda yaptığı konuşmada, “Türkiye'de siyasal rejim, cumhuriyet kurulduğundan beri, hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar tehlikeyle karşı karşıya kalmamıştır... Dış güçler, Türkiye'nin siyasal rejiminin ‘laik cumhuriyet’ten, ‘ılımlı İslam cumhuriyetine’ dönüştürülmesini

⁹⁷ Cengiz Çandar, “Dağdan İniş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması” TESEV Raporu, İstanbul, Temmuz 2011, s. 56-58

öngörmektedir”⁹⁸ şeklinde bir açıklama yaparak endişesini dile getirmiştir. Yine yakın tarihlerde dönemin Genel Kurmay Başkanı Org. Yaşar Büyükanıt bir açıklamasında, “Silahlı Kuvvetler ve Türk milletinin sahip olduğu cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde bağlı bir cumhurbaşkanının oraya seçileceğine olan inancımı belirtmek istiyorum”⁹⁹ diyerek seçilecek cumhurbaşkanının hangi özellikleri taşıması gerektiğini belirtmiştir.

Bu “sözde değil özde laik” açıklamaları kamuoyunda büyük bir tartışma yaratırken diğer bir tartışma konusu Eski Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu’nun açıklamalarından sonra alevlenmişti. Kanadoğlu’nun fikrine göre cumhurbaşkanı seçiminin yapılabilmesi için mecliste 367 vekilin olması gerekmektedir. Aksi halde sonuç geçersiz olacaktır. Daha önceki cumhurbaşkanı seçimlerinde aranmayan bu uygulamaya CHP sahip çıkmış, MHP ise meclise gelip ret oyu kullanacağını açıklamıştı.

Laiklik ve 367 tartışmalarının yaşandığı bu günlerde Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) Ankara’da ilk “Cumhuriyet Mitingi”ni düzenlemiştir. Çok sayıda katılımın olduğu mitinglere CHP, DSP ve İP’nin yanı sıra bazı üniversiteler de ciddi şekilde destek vermiştir. Hatta o dönem Prof. Dr. Fatih Hilmioğlu’nun rektör olduğu İnönü Üniversitesi, öğrenciler mitinglere katılabilin diye sınavları erteleme kararı almıştır.¹⁰⁰

Erdoğan her ne kadar her fırsatta Milli Görüş gömleğini çıkardığını söylese de, bu mitinglere katılanların kafasında onunla ilgili siyasi İslamcı lider imajı hiç değişmemiş ve bu durum da Cumhuriyetin kuruluşundan beri şeriatı potansiyel tehlike olarak gören bu kesimin irtica korkusunu beslemiştir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı makamının rejimin teminatı açısından taşıdığı simgesel değer düşünülecek olursa bu makama geçecek kişinin “gerçek bir Atatürkçü” olması gerekmektedir. Nitekim Prof. Dr. Alparslan Işıklı miting sırasındaki konuşmasında “Biz Atatürk’ün yerine ancak tüm ulusu kucaklayan bir Atatürkçü oturabilir diyoruz” şeklinde açıklama yapmıştır. Zaten miting alanında katılımcıların taşıdığı Erdoğan’a yönelik “Atatürk’ün yerinde senin ne işin var” yazılı dövizleri bu görüşü net bir şekilde yansıtmaktadır.¹⁰¹

⁹⁸ Milliyet, 14 Nisan 2007

⁹⁹ Hürriyet, 13 Nisan 2007

¹⁰⁰ Zaman, 3 Nisan 2007

¹⁰¹ Gökçe Zeybek Kabakçı, “Neo-Kemalist Bir Hareket: Cumhuriyet Mitingleri”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2011, s. 96-112

Görüldüğü üzere bu zaman dilimleri Erdoğan için oldukça zor geçmiş, askeri-siyasi alandaki gerginlik her geçen gün daha da artmıştır. Bazı kimseler bu gerginliğin sonu ile ilgili tahminler bile yürütmüştü. Mesela Hudson Enstitüsü Türkiye uzmanı Zeyno Baran 2006 sonlarında Newsweek dergisinde yayımlanan “Darbe Geliyor” başlıklı makalesinde şunu ifade etmişti: “Bana göre 2007 yılında Türkiye’de darbe olma olasılığı yüzde 50”¹⁰² Dolayısıyla Erdoğan’ın bir lider olarak tüm bu yaşananlardan önemli dersler çıkarması ve en iyi kararı alması gerekiyordu. Erdoğan kendince yaşananlardan önemli dersler çıkarmış, gelişmeleri dikkatle takip etmiş ve yaşanan gerginliğin çoğunun kendi şahsiyeti üzerinden tırmandırıldığını görmüştü. Bu yüzden cumhurbaşkanlığından feragat ederek 24 Nisan 2007’de “Cumhurbaşkanı adayımız Abdullah Gül kardeşimdir” demiş, partisinin başında durmaya devam etmiştir.

AK Parti’nin cumhurbaşkanı adayı belli olduktan sonra ordunun sonuç alma isteği devam etmiştir. Nitekim 27 Nisan 2007 gecesi, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesine bir “basın açıklaması” konmuştu. Açıklama tarihe “27 Nisan e-muhtırası” olarak geçmiş, ordu meşru sivil otoriteye açıkça meydan okumuştur. Bunu da bütün askeri müdahaleleri meşrulaştırmak için kullanılan TSK İç Hizmet Kanunu 35. Maddesindeki şu cümleye dayandırmıştır: “TSK’nın vazifesi Türk yurdunu ve Anayasa’yla tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.”¹⁰³

Erdoğan soğukkanlılığını korumuş ve derhal arkadaşları ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda hükümet adına bildiriye cevap verilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye demokrasi tarihinde ilk defa askerden gelen bir “muhtıra”ya sivil bir hükümet aynı şekilde cevap vermiştir. Tarihi açıklamayı hükümet adına yapan Cemil Çiçek, “Öncelikle söylemek isteriz ki, Başbakan’a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı’nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez”¹⁰⁴ demiştir. Hükümetin bu karşı bildirisi, askeri vesayeti zayıflatan ve

¹⁰² “Newsweek: 50% Chance of 2007 Military Coupe in Turkey”, < <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=newsweek-50-chance-of-2007-military-coupe-in-turkey-2006-11-27> > (23.01.2015)

¹⁰³ Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu: İç Ortam ve Dinamikler (Siyaset)”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 93

¹⁰⁴ Bir e-muhtıranın Anatomisi, < <http://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtiranin-anatomisi> > (23.01.2015)

askerin siyasetteki mevcudiyetini her geçen gün daha da azaltan sürecin başlangıcı olmuştur.

Ancak Erdoğan ve arkadaşları “muhtıra”ya karşı dik bir duruş sergileseler de kendilerine karşı negatif tutumları olanların eylemleri hız kesmemiştir. ADD, 29 Nisan günü İstanbul Çağlayan’da başka bir Cumhuriyet Mitingi düzenlemiştir. Ardından Mayıs ayında Çanakkale, İzmir ve Manisa’da da mitingler tertiplemiştir. Tüm bu gelişmeler yaşanırken medyanın büyük bir kısmı sivil hükümet yerine ordudan yana tavır almış, Cumhuriyet Mitinglerini “sivil muhtıra” diye lanse etmişlerdir. Çağlayan mitinginin hemen ardından şu manşetleri atmışlardır: Bunun Adı Sivil Muhtıra (Cumhuriyet), Bu Da Halk Muhtırası (Vatan), Millet Muhtırası (Takvim), Bir Muhtıra Daha (Tercuman), Çağlayan Muhtırası (Posta).¹⁰⁵

“Muhtıra” başlıklı bir yazı kaleme alan Emin Çölaşan “Asker devreye girdi; 27 Nisan sürecini başlatıp milyonlarca insanımızı rahatlatı”¹⁰⁶ derken, Yılmaz Özdil sabahtaki yazısında “hala deniyor ki, bundan sonra ne olur? Bundan sonraki adım, tank olur. Gücüm var diye dayatırsan, gücü olan sana dayatır”¹⁰⁷ diyebilmektedir. Yine Çağlayan mitingindeki konuşma performansı ile sonradan CHP milletvekili olan Nur Serter “Genelkurmay Başkanı’na “memur” diyen bir zihniyete karşı Türk Silahlı Kuvvetleri’nin önünde, şanlı ordumuzun önünde saygıyla eğiliyoruz. Türk ordusu çok yaşa. Türk ordusu, 27 Nisan’da bizim sesimizi duymuş, bizim sesimize sahip çıkmış, demokrasiye sahip çıkmıştır. 27 Nisan’da Türkiye Cumhuriyeti’nin gerçek iradesine sahip çıkmıştır”¹⁰⁸ diyerek ordudan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Meydanlarda laiklik, muhafazakarlık, milli irade, irtica tartışmaları yapılırken Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs 2007’de Sabih Kanadoğlu’nun fikir babası olduğu, CHP’nin de kendisine getirdiği 367 şartını kabul etmiştir. Cumhurbaşkanı seçimi ilk turunda 367 sağlanamamış, Abdullah Gül adaylıktan çekilmiştir. Bunun üzerine Erdoğan erken seçim kararı alarak, 22 Temmuz 2007 tarihini seçim günü olarak belirlemiştir.

¹⁰⁵ İdris Gursoy, *Medyadaki Darbe Geni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013, s. 193

¹⁰⁶ Emin Çölaşan, “Muhtıra”, *Hürriyet*, 29 Nisan 2007

¹⁰⁷ Yılmaz Özdil, “İçtima...”, *Sabah*, 29 Nisan 2007

¹⁰⁸ 27 Nisan Muhtırası Verildiği Zaman Kim Ne Demisti? < <http://www.haksozhaber.net/27-nisan-muhtirasi-verildigi-zaman-kim-ne-demisti-29336h.htm> > (23.01.2015)

22 Temmuz'da yapılan seçimlerde AK parti % 46,7 oranında oy alırken CHP % 20,8 ve MHP % 14,2 oranlarında oy almışlardır. AK Parti yeniden ve daha güçlü olarak iktidara gelmiş, Erdoğan'ın da kalfalık dönemi böylece başlamıştır. Erdoğan geçmişte şiir okuduğu için girdiği cezaevinden güçlenerek çıktığı gibi bu krizden de güçlenerek çıkmıştır. Erdoğan ile birlikte güçlenen AK Parti mecliste 341 sandalyeye sahip olmuş, MHP'nin de katılımıyla 367 şartını sağlayarak aday gösterdiği Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanı seçmiştir.

Erdoğan için zorlu bir sürecin geri kaldığı düşünülse de 2008 yılında yepyeni ve şimdiye kadarki en ciddi krizle karşı karşıya kalmıştır: AK Parti'yi kapatma davası. 2008 Mart'ında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, "laikliğe aykırı fiillerin odağı" haline geldiğini düşündüğü AK Parti hakkındaki iddianameyi Anayasa Mahkemesi'ne sunmuştur. Bu noktadan sonra medyada yapılan çoğu yorum Erdoğansız ve AK Parti'siz bir Türkiye'yi işaret etmiştir.

Partiyi destekleyenlerin yanı sıra AK Parti içinden bile çoğu kişinin "Bu iş bitti!" dediği anlarda Erdoğan etkili bir strateji izlemiştir. Hatta partiyi yakından takip edenler, kapatma davası için "Erdoğan'ın şu ana kadar yönettiği en iyi kriz" yorumunu yapmışlardır. Bir kere Batı ile iyi ilişkiler kuran Erdoğan diğer krizlerde olduğu gibi bu krizde de Batı'nın desteğini görmüş, nasıl davranması gerekiyorsa da öyle davranmıştır. Yasama ve yürütme faaliyetlerini kesintisiz sürdürmüş, yurtiçi ve yurtdışı gezilerini iptal etmemiş, kısacası "ipleri elinden bırakmayan" bir liderlik örneği göstermiştir.¹⁰⁹ Partisinin kapatılabileceği ile ilgili yorumlara ve bu durumda ne yapacağı sorularına "Ben böyle bir şeye inanmıyorum"¹¹⁰ yanıtını vermiş ve dediği de olmuştur. Anayasa Mahkemesi 30 Temmuz'da AK Parti'nin kapatılmaması yönünde karar vermiştir. Erdoğan güçlenerek ilerleyişine devam etmektedir.

2009 yılına kadar girdiği her krizden güçlenerek çıkan Erdoğan'ın yıldızı ise İsviçre'de Alp Dağları'na sırtını dayamış küçük bir kasaba olan Davos'ta yaşanan bir olayla parlayacaktır. Her yıl dünyanın önde gelen liderlerinin ve ekonomistlerinin katıldığı Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'na o yıl Erdoğan da katılmıştır. Katıldığı "Gazze" konulu panelde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'in Filistin'e yönelik askeri

¹⁰⁹ Küllerinden Doğan Lider: Erdoğan, *Aksiyon*, Sayı: 713, < http://www.aksiyon.com.tr/kapak/kullerinden-dogan-lider-erdogan_523279 > (24.01.2015)

¹¹⁰ Sabah, 16 Nisan 2008

operasyonları savunan açıklamalarına kızan Erdoğan söz hakkı almış ve Peres'e "öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz" demiş, panelin moderatörüne de kızarak panelin yapıldığı salonu terk etmiştir.¹¹¹

Tarihe "One Minute" olarak geçen bu kriz sırasında yaşananlar Türkiye ve dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Erdoğan Türkiye'de büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış, adeta İsrail ve büyük dünya devletlerine kafa tutan lider imajına bürünmüştür. Erdoğan, bu çıkışı ile Türkiyelilerin gururunu okşadığı gibi İsrail ve Batılı devletler karşısında kendini ezik hisseden Ortadoğuluların da gönlünü fethetmiştir.¹¹² Kendisine "Davos Fatihi" denmiş, Türkiye milletinin ve İslam âleminin özlemle beklediği lider¹¹³ yakıştırmaları yapılmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkileri TRT'de yayınlanan Ayrılık dizisi sebebiyle İsrail'in Türkiye'ye nota vermesi ve Kurtlar Vadisi dizisinde İsrail'e hakaret edildiği gerekçesiyle çağrıldığı toplantıda Türkiye Büyükelçisi'nin maruz kaldığı ve kamuoyunda "alçak koltuk krizi" olarak bilinen olaylar sebebi ile daha da gerginleşmiş, Mavi Marmara saldırıları ile de durma noktasına gelmiştir.¹¹⁴ Türkiye-İsrail ilişkileri gerginleşirken Türkiye özellikle bazı Ortadoğu ülkelerine daha büyük yakınlık gösterir olmuş, Erdoğan'ın bu coğrafyada saygınlığı artmış, Özellikle Suriye ve Lübnan gibi ülkelerin sokaklarına Erdoğan posterleri asılmıştır.

Erdoğan'ın yakınlık gösterdiği ülkelerin başında Suriye gelmiştir. O kadar ki, 2009'un Nisan'ında iki ülke ortak kara tatbikatı yapmış, sonrasında Türkiye, Suriye-Irak anlaşmazlığında arabuluculuğa girişmiştir. İki ülke arasında vizeler kaldırılmış, Erdoğan 2009'un sonlarında Şam'ı ziyaret ettiğinde burada pek çok ikili anlaşma imzalamıştır. Hatta iki ülke yöneticilerinin arası ailece tatil yapacak kadar yaklaşmıştır.¹¹⁵

¹¹¹ Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel, < http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html?_r=1& > (28.01.2015)

¹¹² Abdulkadir Çevik, Bahar Senem Çevik Ersaydı, "Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2011, s.12

¹¹³ Ali Kuzu, *Davos Fatihi (Son Efsane) Recep Tayyip Erdoğan*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2009, s. 13

¹¹⁴ Türkiye-İsrail İlişkileri, SDE Analiz, Ekim 2011, < <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-israil-iliskileri/2794> > (29.01.2015)

¹¹⁵ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 157

2010 yılına gelindiğinde ilişkilerde yakınlık gösterilen bir diğer ülke İran olmuştur. Özellikle Batı'nın nükleer sorunlar nedeniyle İran'a ciddi yaptırımlar uygulayacağını söylediği zamanlarda Erdoğan Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva ile beraber arabulucu rolü oynamaya soyunmuştur. Her iki ülke de İran'a yatırım kararına karşı Güvenlik Konseyi'nde "hayır" oyu kullanmışlardır.¹¹⁶

Görüldüğü üzere Türkiye'nin dönem içindeki dış politikası önemli değişiklikler göstermiştir. Özellikle Filistinlilerin haklarının savunuculuğu üstlenirken, İsrail'le ilişkilerin ciddi biçimde bozulması, Türkiye'nin Hamas, Suriye ve İran'a diplomatik olarak yaklaşması, BM Güvenlik Konseyi oylamasında İran'a yaptırımlar konusunda "hayır" oyu kullanılması gibi¹¹⁷ olaylardan sonra "eksen kayması" tartışmaları gündeme gelmiştir. Özellikle Batı dünyası tarafından Türkiye'nin Transatlantik sistemden uzaklaşarak, yönünü güneye (Orta Doğu'ya) ve doğuya (Asya'ya) çevirdiği, bir eksen değiştirme süreci içinde olduğu yönünde yorumlar sıkça tekrarlanmıştır.¹¹⁸

2010 yılının sonuna doğru ise Tunus'ta başlayıp diğer Arap ülkelerine yayılan halk isyanları, Türkiye ile ilgili tartışmaların başka bir alana kaymasına neden olmuştur. İsyancılar, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu üniversite mezunu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin tezgâhına el konulduktan sonra kendisini yakmasıyla başlamış, kısa sürede tüm Tunus'ta yankı uyandırmış, halkın ayaklanması sonucu 23 yıldır ülkeyi yöneten Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. "Arap Baharı" olarak adlandırılan Tunus'taki bu halk isyanları sonrasında Mısır, Cezayir, Ürdün, Yemen, Libya, Suriye gibi ülkelere de sıçramış, daha fazla demokrasi, özgürlük ve insan hakları talebi olan halklar kendi yöneticilerine karşı isyan bayrağını açmışlardır.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde bu Arap isyanlarının başlaması, Türkiye'nin sıfatını "ekseni kayıyor"dan çıkarıp "model oluyor"a dönüştürmüştür.¹¹⁹ AB sürecini hızlandıran, katı laiklik anlayışını terk ederek askerinin siyasetteki etkisini sınırlandıran, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerleri geçmişe göre daha çok sahiplenen

¹¹⁶ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 2, Sayı:18, s. 66-78

¹¹⁷ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 193

¹¹⁸ Cengiz Çandar, "Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon" SETA Analiz, Sayı: 16, Ocak 2010, s. 4 < <http://setav.org/tr/turk-dis-politikasinda-eksen-tartismalari-cok-kutuplu-dunya-icin-yeni-bir-vizyon/yorum/586> > (29.01.2015)

¹¹⁹ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 195

Erdoğan liderliğindeki Türkiye Arap kamuoyunun dikkatini çekmiş, bölgedeki bazı aydınlar, akademisyenler ve siyasi gruplarca ilham kaynağı olarak görülmeye başlanmıştı. Bu kesimler, AK parti örneğinin, özellikle isyanlardan sonra yapılacak demokratik reformlarla fırsat verilmesi halinde yıllardır otoriter yönetimin egemen olduğu Arap ülkelerinde de görülebileceğini iddia etmişlerdir.¹²⁰ Ayrıca Türkiye'nin bölgeye model olabileceği söylemi batı ve özellikle ABD tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmiştir.

TESEV'in 2011'de Ortadoğulu halklar üzerinde gerçekleştirdiği "Ortadoğu'da Türkiye Algısı" başlıklı önemli araştırması yukarıda bahsedilen görüşleri doğrulayan sonuçlara sahiptir. Şöyle ki; araştırmada görüşü alınan katılımcıların % 78'i Türkiye'ye olumlu bakmış, % 61'i "Türkiye Ortadoğu ülkeleri için başarılı bir model olabilir mi?" sorusuna "evet" cevabı vermiştir. Türkiye model olabilir görüşünü paylaşan katılımcılar "Niye model olabilir?" sorusuna en yüksek oranda "demokratik bir rejime sahip olması" cevabını vermişlerdir. "Ekonomisi" ve "Müslüman kimliği" model olarak görülmesindeki ikinci ve üçüncü en yüksek oranlı cevaplar olmuştur.¹²¹ Yine yakın tarihlerde ABD'nin saygın siyaset dergilerinden olan Foreign Policy Türkiye'nin Araplar için model olduğunu belirtmiştir. Ayrıca dergide bildirildiğine göre Maryland Üniversitesi ve Zogby International'ın Arap halkları üzerinde yaptığı "En beğenilen dünya lideri" anketinde Türkiye Başbakanı Erdoğan açık ara birinci olmuştur.¹²²

Erdoğan'ın bu dönemlerinde Türkiye çok yönlü bir politika yürütmüş, gelişmekte olan ülkelerle sıcak ilişkiler kurmaya özen göstermiş, uluslararası örgütlerde çok daha görünür olmuş ve bu arada ekonomik partnerlerini de çeşitlendirmiştir.¹²³ Dış politika aktivizmine paralel olarak artan pazar çeşitlenmesi, prensipte Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Zira pazar çeşitlenmesi, bağımlılığı azaltmakta; dış politika yapıcılarının pazarlık gücünü arttıran bir unsura dönüşmektedir. Özellikle son 10 yılda dış ticarete Türkiye'nin geleneksel ortağı AB'nin payı azalırken, Ortadoğu ve Asya'nın payı hızla

¹²⁰ Cenap Çakmak, Mustafa Yetim, Fadime Gözde Çolak, "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", Bilgesam Rapor No: 31, Nisan 2011, s. 16-17, < http://www.bilgesam.org/incele/697/-ortadogu-da-devrimler-ve-turkiye/#.VM6xc_1_uZg > (01.02.2015)

¹²¹ Mensur Akgün, Sabiha Şenyücel Gündoğar, Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2011, TESEV Dış Politika Programı, İstanbul, Ocak 2012, < http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/Ortadogu_Turkiye_Algisi_2011.pdf > (01.02.2015)

¹²² "Foreign Policy: Ortadoğu'nun Yeni Lideri Türkiye", < <http://t24.com.tr/haber/foreign-policy-ortadogunun-yeni-lideri-turkiye.121987> > (01.02.2015)

¹²³ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 209

yükselmiştir. AB'nin Türkiye dış ticaretindeki payı 2002'de % 53,6 iken 2010'da % 41,7'ye kadar gerilemiş, aynı dönemde Asya'nın payı % 18'den % 30'a; Ortadoğu'nun payı ise % 8,5'ten % 13,2'ye yükselmiştir.¹²⁴

Ekonomi, çiraklık ve kalfalık döneminin ilk yıllarında yani özellikle çiraklık döneminde Erdoğan'ın başarısında en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Özellikle yüksek büyüme sayesinde düşük gelirli halk kesimlerinin refahının olumlu etkilenmesi, yoksullukta dikkate değer bir gerileme olması, sağlık ve eğitim gibi sosyal alanlara daha fazla harcama yapılması seçim sandıklarına olumlu yansımıştır. Sonraları yani kalfalık döneminin ilk iki yılında ekonomi, özellikle 2009'daki küresel krizin etkisiyle kötü gittiyse de 2010 yılında tekrar toparlanmış,¹²⁵ hatta 2011 yılının 3. çeyreğinde % 8,2 oranında büyüyerek dünyada Çin'in ardından en hızlı büyümeyi gerçekleştirmiştir.¹²⁶

Ekonominin 2010 yılından başlayarak toparlanma sürecine girmesi Erdoğan için son derece önemli bir gelişme olmuştur. Nitekim düzenlediği her mitingde icraatlarını halka rakamsal verilerle anlatan Erdoğan onların güvenini kazanmayı sürdürmüştür. Bu durum seçim sandıklarına da yansımış, 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan genel seçimlerde neredeyse her iki kişiden birinin oyunu alan Erdoğan % 50 civarında oy alarak gerçekleşmesi güç bir başarı elde etmiştir. Bundan sonraki dönem onun için ustalık dönemi olacaktır.

Sonuç olarak baktığımız zaman çiraklık ve kalfalık dönemi boyunca Erdoğan halkın çoğunun desteğini almayı başarmıştır. Erdoğan'ın başlattığı içerideki demokratikleşme çabaları dış dünyada yaşanan değişimlere uyumu kolaylaştırmış ve böylece Erdoğan liderliğindeki AK Parti yükselmeye başlamıştır. İçte ve dıştaki gelişmeler Türkiye'ye olumlu yansımış, ülkenin bölgede ve dünyada ağırlığı artmıştır.

Ancak bu dönemlerinde Erdoğan önemli siyasi engellerle de karşılaşmış fakat dikkatli davranarak, vesayet odakları ile kavga etmeden demokratik yollarla mücadele ederek çoğu defasında bu engellere meydan okumuştur. Erdoğan özellikle AB ve ABD ile

¹²⁴ Mustafa Kutlay, "Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı: 35, Güz 2012, s.116

¹²⁵ Seyfettin Gürsel, "Dönemin Bilançosu: İç Ortam ve Dinamikler (Ekonomi)", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III (2001-2012)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 60

¹²⁶ Milliyet, 13 Aralık 2011

iyi ilişkiler gözeterek onların desteğini almayı başarmıştır. Çalışkanlığını elden bırakmayarak ve disiplininden taviz vermeyerek iktidarını pekiştirmiştir.

2.2.2. Erdoğan'ın Ustalık Dönemi

Erdoğan, Cumhuriyet tarihinde Adnan Menderes'ten sonra üst üste üç kez seçim kazanan ikinci isim olmuş, üstelik her seferinde aldığı oyların oranını arttırarak yoluna devam etmiştir. Kendi söylemiyle artık “Usta”ya dönüşmüştür. Ancak kimilerine göre ustalık dönemi oldukça sert geçiyordur ve Erdoğan adeta bilenmiş, keskinleşmiş bir lider olmuştur. Muhalefet ile ilişkileri son derece sert yürüten, medyaya her seferinde ayar veren, sesini her olayda daha da yükselten, partisini demir yumrukla yöneten bir lider görünümüne bürünmüştür.¹²⁷ Kıvanç Koçak'ın belirttiği üzere bir zamanlar yerli yersiz ön adıyla “Tayyip” diye hitap edilen “Kasımpaşalı Haylaz” Recep Tayyip Erdoğan “Otokrat Master”a dönüşmüştür. Kısacası Erdoğan reformculuktan otokratlığa geçiş yapmıştır.¹²⁸

Erdoğan'ın söylemleri ilk olarak geçmişte çok yakın ilişkiler kurduğu Suriye lideri Beşar Esad hakkında değişmiş, sertleşmiştir. Aslında Arap isyanları Suriye'ye ulaşana kadar bir sıkıntı yoktu. Çünkü isyanların olduğu ülkelerde yapılan seçimlerde, Türkiye ekonomide gösterdiği başarısıyla, demokrasi ve İslam'ı bir arada yürütmesiyle bir rol model olarak görülmüştü.¹²⁹ Ancak Arap isyanlarının Suriye'ye sıçraması ile birlikte Türkiye'nin hem Suriye politikasında hem de Ortadoğu politikasında önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Yalnız hiçbir örnek, Suriye kadar sert bir dönüşüm geçirmediği gibi Türkiye'yi bu kadar yakından da etkilememiştir.¹³⁰

Suriye krizinin başlangıcında Türkiye Esad'ı demokratikleşme ve halkın sesini dinleme konularında ikna etmeye çalışmıştır. Ancak Esad'ı ikna edemediği gibi krizin giderek derinleştiği her aşamada farklı iç maliyetlerle karşılaşmıştır. Mesela Türkiye iç güvenliğini sağlama konusunda ciddi maliyet artışlarıyla karşılaşmış ve Suriyeli siviller her geçen zaman artan sayılarıyla Türkiye'ye sığınmaya başlamışlardır. Bu nedenlerle Suriye

¹²⁷ Mehmet Ali Birand, “Başbakan Erdoğan Nasıl Bir Devlet Başkanı Olacak?”, *Posta*, 03 Ocak 2013

¹²⁸ Kıvanç Koçak, “Kasımpaşalı Haylaz'dan ‘Otokrat Master’a”, *Birikim*, Sayı: 267, Temmuz 2011, s. 34

¹²⁹ Aylin Ünver Noi, “Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 48, Aralık 2012, s. 14

¹³⁰ Murat Yeşiltaş, “Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Dört Yıllık Muhasebesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 66, Ocak-Şubat 2015, s. 10-13

krizi, Türkiye'nin doğrudan bir iç meselesi haline dönüşmüştür.¹³¹ Zaten Erdoğan da “Suriye iç meselemizdir” şeklinde bir açıklama yapmış, Esad’a Libya lideri Kaddafi’nin sonunu hatırlatmış ve iktidardan çekilmesini istemiştir. Sonrasında Türkiye bazı Suriyeli iş adamlarının mal varlıklarını dondurma, Suriye Merkez Bankası’yla ilişkileri kesme gibi bazı yaptırım kararları almıştır. Görüldüğü üzere Erdoğan liderliğindeki Türkiye Esad’ı devirme çabalarında en görünür ülkelerden biri olmuştur.¹³²

2011’den başlayarak iç politikada da sert söylemler daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Uсталık döneminin henüz başında demokrasi bir adım ileri gitse iki adım da geri gitmiştir. Mesela Erdoğan yakın Türkiye tarihinin en acı, en trajik, binlerce kadın ve çocuğun katledildiği Dersim (Tunceli) olayları için devlet adına özür dilemiştir.¹³³ Bu Türkiye Cumhuriyeti devletinde alışık olmadık bir durumdur. Ancak bir yandan bu yapılırken aynı yıl içinde Türkiye’de öğrenciler pankart açmak, slogan atmak gibi nedenlerle üstelik de terör suçu kapsamında tutuklu yargılanmışlardır. En acısı, en kötüsü de 2011’in sonlarına doğru yaşanmıştır. 28 Aralık gecesi Şırnak’ın Uludere ilçesi Ortasu (Roboski) köyü yakınlarında TSK’ya ait savaş uçakları, PKK’lı sanılarak, yarısı çocuk 34 kişiyi bombalayarak katletmiştir.¹³⁴ Böylesi trajik bir olaydan ancak 12 saat sonra Türk medyası olaydan yalnızca küçük çapta bahsetmiş, hatta bazı TV yöneticilerinin “Allah’a şükür Uludere’yi görmedik” diyerek övündükleri bile olmuştur.

Olayla ilgili devlet tarafından doğru dürüst bir açıklama yapılmadığı ve sorumlular açıklanmadığı gibi Erdoğan, “Yatıyorsunuz kalkıyorsunuz ‘Uludere’ diyorsunuz. Her kürtaj bir Uludere’dir”¹³⁵ şeklinde bir açıklama ile Uludere-kürtaj arasında ucuz bir benzetme yaparak gündem değiştirmeyi, olayın üstünü kapatmayı uygun görmüştür. Olayın ardından yıllar geçmiş sorumlular yargı önüne çıkarılmamıştır.¹³⁶ Olayla ilgili olarak Etyen Mahçupyan’ın eleştirileri oldukça dikkat çekicidir:

¹³¹ Ibid

¹³² Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 159

¹³³ Erdoğan, Dersim İçin Özür Diledi! , < <http://www.haber7.com/ic-politika/haber/809121-erdogan-dersim-icin-ozur-diledi> > (06.02.2015)

¹³⁴ Frederike Geerdink, “9 Soruda Roboski Katliamı”, < <http://www.diken.com.tr/9-soruda-roboski-katliami/> > (06.02.2015)

¹³⁵ “Erdoğan: Her kürtaj Bir Uludere'dir Diyorum”, < <http://t24.com.tr/haber/erdogan-her-kurtaj-bir-uluderedir-diyorum,204853> > (06.02.2015)

¹³⁶ Olayla ilgili dava önce sivil mahkemeye verilmiş ama sonra askeri mahkemeye transfer edilmiştir. Ölenlerin aileleri askeri mahkemenin özenli ve dürüst davranmayacağını düşünüp bu duruma itiraz etseler de

“...Uludere katliamı bütünüyle bir fiyasko olarak yaşandı ve hükümet bu olayın altında kaldı. Tümünüyle hata olması mümkün olmayan, kasıt olmadıkça hata üretilmesini açıklayamayan bir durum, hükümet tarafından üstü örtülerek kapatılmak istendi. Üstelik gerçek anlamda özür dilenmemesi bir yana, sıkışmanın yarattığı sınırlılık hali Kürtleri dışlayıcı bir dile kayılmasıyla sonuçlandı. Hele Başbakan’ın Uludere’de bombalanarak parçalananlarla kürtaajla alınan fetuslar arasında paralellik kurması, bir sağduyu iflasından başka türlü yorumlanamaz... Hükümet kendisini usta sandı ama ustalığı beceremedi. Belki de kolay gelen ustalıklar hazmedilmemiş bir çiraklığı ima ediyor...”¹³⁷

2012 yılına gelindiğinde gerek iç politikada yaşanan gerginlik ve çelişkiler gerekse de dış politikada harekete geçen dinamiklerin kontrol edilememesi ve atılan yanlış adımlar sebebiyle Türkiye artık “oyun kurucu” pozisyonundan uzaklaştığına dair bir izlenim vermektedir. Bir kere Türkiye’nin başta Suriye olmak üzere İsrail, İran, Irak ve Ermenistan ile ilişkileri bozulmuştur. Oysaki 2011’e gelene kadar bu durumun tersi söz konusuydu. Komşularla geliştirilen iyi ilişkiler Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrasına uyum sağlamasına, ekonomisini ve demokrasisini güçlendirmesine, dış politikasını çeşitlendirmesine, uluslararası itibarını yükseltmesine büyük katkı yapmıştı.¹³⁸

2012’nin sonuna doğru iyiden iyiye bozulan ilişkiler sebebiyle daha önce bahsettiğimiz modellik söylemleri de git gide zayıflamaya başlamıştır. Nitekim bunu araştırmalarda da görmek mümkündür. Mesela yine daha önce değindiğimiz TESEV’in “Orta Doğu’da Türkiye Algısı 2011” raporunda Türkiye’yi “model” olarak görenlerin oranı % 61 iken, “Orta Doğu’da Türkiye Algısı 2012” raporunda % 53’e inmiştir.¹³⁹

Türkiye’nin geldiği noktada olumsuz bir havanın hakim olduğu 2012’in sonlarına doğru karamsarlık bulutunu bir nebze de olsa dağıtacak önemli açıklama Erdoğan’dan gelmiştir. Erdoğan MİT aracılığıyla PKK lideri Öcalan ile görüştiklerini açıklamıştır. Böylece büyük bir kesim tarafından daha önce de umutla karşılanan Kürt açılımı tekrar

sonuç değişmemiştir. Ocak 2014’te, askeri savcı ordunun suçu olmadığına ve yargılanamayacağına hükmetmiş, bunun üzerine ölenlerin aileleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne (AIHM) başvurma kararı almışlardır. Olayla ilgili detaylar için bkz. Frederike Geerdink, “9 Soruda Roboski Katliamı”, < <http://www.diken.com.tr/9-soruda-roboski-katliami/> > (06.02.2015)

¹³⁷ Etyen Mahçupyan, “Ustanın Çiraklık Dönemi”, *Zaman*, 7 Haziran 2012

¹³⁸ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 215-216

¹³⁹ *Ibid*, s. 196

başlamış ve gündem olmuştur.¹⁴⁰ MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın başlattığı sürece Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) dahil olarak Öcalan ile kamuoyu arasındaki iletişimi sağlamıştır.

Süreç başladıktan sonra silahların susması ile Türkiye'de ölümlerin durması olumlu bir hava estirmiştir. Bu olumlu havaya liderler yaptıkları açıklamalarıyla katkıda bulunmuşlardır. Mesela Abdullah Öcalan Diyarbakır'daki Nevruz kutlamaları sırasında okunması için çözüm sürecine ilişkin bir mektup yazmıştır. Mektupta kapsayıcı bir dil kullanarak, İslam kardeşliğine, ortak geçmişe ve geleceğe vurgu yapmış ve “artık silahlar sussun fikirler konuşsun” diyerek silahların bırakılması için önemli bir girişimde bulunmuştur. Hükümet kanadı da bu süreçte kararlı bir duruş sergilemiştir. Özellikle Erdoğan o dönemde yaptığı açıklamalarda süreçten geri adım atmayacağını söylemiş ve bu sorunu çözmek için gerekli tüm bedeli ödemeye hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹

Ancak çözüm sürecine ilişkin böyle bir hava hakimken 7 Şubat 2012'de özel yetkili savcı Sadrettin Sarıkaya'nın MİT Müsteşarı Hakan Fidan başta olmak üzere bazı MİT yöneticilerini PKK ile Oslo görüşmelerini yürüttükleri için ifadeye çağırması tam anlamıyla ortalığı karıştırmıştır. Ruşen Çakır'a göre bu olay Fethullah Gülen Cemaati ile AK Parti hükümeti arasında kurulan ittifakın kırılma noktalarından biridir. Çakır'a göre daha önce de buna benzer bazı kırılma anları yaşanmıştı. Mesela Mavi Marmara olayının ardından Fethullah Gülen'in İsrail yanlısı bir pozisyon alması, Gülen Cemaatine yakın savcılarının yürüttüğü KCK ve Ergenekon davalarındaki bazı tutuklamaların verdiği rahatsızlıklar diğer kırılma noktalarıdır.¹⁴² Şu bir gerçektir ki Gülen Cemaati ile AK Parti arasındaki sürtüşme/mücadele bu olaydan sonra durulmadığı gibi artarak devam etmiştir.

2013'e gelindiğinde Türkiye'de önemli olaylar cereyan etmiştir. Bunlardan ilki Türkiye tarihinde yaşanmış en önemli toplumsal olaylardan biri olan Gezi Parkı olaylarıdır. Kuşkusuz Gezi olayları araştırmacılar tarafından pek çok açıdan ele alınabilir. Biz ise

¹⁴⁰ Daha önce belirttiğimiz üzere Kürt sorununun çözümüne yönelik ilk girişim Erdoğan'ın Diyarbakır'da yaptığı konuşmayla başlamıştı. Daha sonra atılan adımlar sonucu belli bir mesafe alınmış ve 2009 yılına gelindiğinde “Kürt Açılımı” ya da “Demokratik Açılım” adı altında çözüme yönelik süreç kamuoyu ile de paylaşılarak başlatılmıştır. Sürecin geldiği zirve noktasında PKK mensubu 34 kişi Öcalan'ın çağrısı üzerine Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapıp teslim olmuştur. Sınırdan giriş yapanlar bir zafer havasında büyük bir kalabalık tarafından karşılanınca bu durum özellikle halkın bazı kesimlerinde büyük homurdanmalara ve tepkilere neden olmuştur. Bu tepkiler sonucunda tam da barışın geldiği düşünülürken Kürt açılımı bu noktada tıkanmıştır.

¹⁴¹ Faruk Ekmekçi, İlhan Kaya, “Kürt Sorunu Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi”, UKAM Analiz, İstanbul, Temmuz 2013, s. 4 < <http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Analiz1.pdf> > (04.04.2015)

¹⁴² Ruşen Çakır, “7 Şubat'tan 17 Aralık'a Cemaat-Hükümet Savaşı”, *Vatan*, 17 Aralık 2013

şimdiye kadar anlattığımız her olayda olduğu gibi bu olayı da anlatırken Erdoğan üzerinden incelemeye çalışacağız. Bu bağlamda olaylar sırasında Erdoğan'ın nasıl bir tavır sergilediğine, neler söylediğine odaklanmak hem amacımıza uygun olacak hem de Erdoğan'ın liderliğini anlamamıza yardımcı olacaktır.

Gezi olaylarının başlangıç noktasını, Taksim Gezi Parkı'nda alışveriş merkezi ve rezidans yapılacağına ilişkin siyasilerce yapılan açıklamalar ve medyada çıkan haberler oluşturmuştur. Bunun üzerine, bu duruma çevreci argümanlarla tepki duyan bazı sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler 27 Mayıs'tan itibaren protesto gösterileri başlatmış, bu gösteriler polis tarafından aşırı güç kullanılarak bastırılmak istenince olaylar büyümüş ve ülke geneline yayılmıştır. Gezi Parkı'nda inşaat çalışmalarının başlayacağı bilgisini alan ilk eylemci grup 27 Mayıs'tan itibaren tam gün nöbet tutarak duruma engel olmaya çalışmış, eylemin bitirilmesini isteyen emniyet güçlerine, parkta çadır kurmak suretiyle direnmiştir. 30 Mayıs günü sabaha karşı emniyet çadırları sökmüş, yakmış ve ardından yoğun miktarda biber gazı ve cop kullanarak göstericileri dağıtmaya çalışmıştır.¹⁴³

Son derece şiddetli olan bu müdahale, eylemin çevreci karakterini değiştirmiş ve çapını büyütüştür. Olayların sosyal medyada yoğun şekilde gündeme getirilmesi ile kalabalığın boyutları daha da artmıştır. Takip eden 31 Mayıs günü tekrarlanan polis müdahalesi gösterileri daha da büyütmüş, olaylar çığ gibi büyüyerek Türkiye'nin başka şehirlerine yayılmıştır. Bütün bu süreç içerisinde göstericilerin çoğunun profili de söylem ve yöntemleri de değişmiştir. Özellikle bazı göstericilerin çevreci taleplerinin yerini hükümete ve özellikle Erdoğan'a karşı bir söylem almıştır.¹⁴⁴

Çoğu kimseye göre olayların bu evreye ulaşmasında Erdoğan'ın başından beri uzlaşmaz ve gerilimli politikasını sürdürmekte ısrar edişi etkili olmuştur. Erdoğan Gezi direnişine katılanlardan 'birkaç çapulcu' diye bahsetmiş,¹⁴⁵ olaylar sırasında aldıkları darbe ve maruz kaldıkları gaz yüzünden ölen insanlar olduğu halde polis için "destan yazdı"¹⁴⁶ diyerek tam anlamıyla bir kutuplaşma yaratmıştır. Kendisine oy vermeyen ya da kendisi

¹⁴³ Ümran Sırımsı Candemir, Mehmet İzmir (ed.), "Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu", Mazlumder İstanbul Şubesi, 2013, s. 3

¹⁴⁴ Ibid

¹⁴⁵ "Erdoğan On Binleri "Birkaç Çapulcu" İlan Etti, 'Diktatörlük Kanımda Yok' Dedi", < <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-onbinleri-birkac-capulcu-ilan-etti-diktatorluk-kanimda-yok-dedi-haberi-739> > (12.02.2015)

¹⁴⁶ "Erdoğan: Polis Kahramanlık Destanı Yazdı", < <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25450862> > (12.02.2015)

gibi düşünmeyen toplumun bir kısmını ‘öteki’ ilan etmiştir. Erdoğan’a göre bu kişiler Türkiye’nin güçlenmesini istemeyen dış güçler, Batı’nın istihbarat servisleri ve faiz lobileriyle beraber hareket etmektedirler. Batı, güçlenen Türkiye’yi yıkmak için bir plan devreye sokmuştur.

Oysaki çıraklık ve ustalık dönemlerinde Batı ile yakın ilişkiler kuran ve övgüler alan da bizzat Erdoğan’ın kendisidir. Ancak ustalık döneminde AB ile ilgili heyecan yitirilmiştir. Görüldüğü üzere Erdoğan’da bir paradigma değişikliği gerçekleşmiştir ya da şöyle söylersek; 2007 seçimlerinden sonra Kemalist blok karşısında gücünü restore eden, ustalık döneminde gücünün zirvesine çıkan Erdoğan AB’ye eskisi gibi ihtiyaç duymamaktadır¹⁴⁷ ve artık Batı’yı rahatça düşman ilan edebilmekte ve farklı arayışları dile getirmektedir. Mesela 2013’ün Kasım’ında Rusya’da katıldığı bir toplantıda Rus lider Vladimir Putin’e “Şangay İşbirliği Teşkilatı’na gelin Türkiye’yi alın. Bizi de bu sıkıntıdan kurtarın” demiştir.¹⁴⁸ Üstelik Erdoğan Şangay üyeliğini savunurken ortak değerlerin varlığından bahsetmiştir. Bu ortak değerlerin ne olduğuna bakıldığında ise örgütte karşımıza tek bir ortak değer çıkıyor: Üyelerin hepsi, değişen ölçülerde ve katılıkla diktatörlükle yönetiliyor.¹⁴⁹

2013 yılının sonuna yaklaşırken Gezi olaylarının bu yıla tek başına damgasını vuracağı, artık uzun süre bu olayların konuşulacağı düşünülmüştü. Ancak AK Parti ile Gülen Cemaati arasında Gezi olaylarından önce başlayan gerilim olaylardan sonra artarak devam edince gündemin tek konusu da bu olmuştur. Gezi olaylarından sonra Ak Parti kanadından Cemaat’e yönelik hoşnutsuzluklar dile getirilmiş ve “Gezi hareketinin arkasında Cemaat’in bulunduğu” iddiaları ortaya atılmıştır.¹⁵⁰ Sonrasında hükümet tarafından dersaneler kapatılmak istenince de gerilim de zirveye çıkmıştır. Dershane tartışmalarından sonra Ak Parti milletvekilleri İdris Bal ve Hakan Şükür partilerinden istifaya etmiştir.

Ak Parti ve Cemaat gerilimi, 17 Aralık 2013 sabahında gerçekleşen rüşvet ve yolsuzluk operasyonu ile adeta bir savaşa dönüşmüştür. ‘Rüşvet, görevi kötüye kullanma,

¹⁴⁷ Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası...*, s. 272

¹⁴⁸ “Başbakan Erdoğan’dan Rusya’ya: Türkiye’yi Şangay’a Alın”, < <http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-dan-rusya-ya-turkiye-yi-sangay-a-5339826-haberi/> > (12.02.2015)

¹⁴⁹ Soli Özel, “Brüksel ile Şanghay Arasında 2”, *Habertürk*, 1 Şubat 2013

¹⁵⁰ Rasim Ozan Kütahyalı, “AKP-Cemaat Çatışmasının Geçmişi ve Geleceği” < <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/11/turkey-akp-gulen-conflict-power-state-control.html#> > (14.02.2015)

ihaleye fesat karıştırma ve kaçakçılık' gibi suçlamalarının yöneltildiği operasyon kapsamında dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın oğulları ile Halkbank Genel Müdürü Süleyman Aslan, işadamları Ali Ağaoğlu, Rıza Sarraf ve Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir'in de aralarında yer aldığı 89 kişi gözaltına alınmıştır. 25 Aralık'ta gerçekleşen ikinci operasyonda da 'suç işlemek amacıyla örgüt kurmak ve yönetmek, ihaleye fesat karıştırmak ve rüşvet' suçlamaları kapsamında 41 kişilik bir gözaltı listesi hazırlanmıştır. Savcı, Başbakan Erdoğan'ın oğlu Bilal Erdoğan için de şüpheli sıfatıyla ifadeye çağrı evrakı hazırlamış ancak emniyet, savcının talimatlarını yerine getirmemiştir.¹⁵¹

AK Parti kanadına göre yargı ve emniyete sızan Gülen Cemaati yolsuzluk dosyalarını bahane ederek hükümeti devirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Erdoğan da yolsuzluk soruşturmalarını hükümete kurulmuş bir tezgah, bir darbe olarak nitelmiş ve bu soruşturmalarda yer alan emniyet mensupları ile savcı ve hakimleri dağıtmıştır. Cemaat kanadına göre ise AK Parti ciddi yolsuzluklara bulaşmıştır ve bunu örtmek için de yargıya müdahale etmektedir. İki tarafta bu gerekçelerle birbirlerine var güçleri ile saldırırken gelinen noktada ülkede Gezi olaylarından beri devam eden toplumsal gerginlik ve kutuplaşma 17-25 Aralık'tan sonra hat safhaya çıkmıştır.

H. Bahadır Türk'e göre Erdoğan, Gezi Olayları ve 17-25 Aralık Operasyonları sonrasında yaşanan tartışmaları en iddialı olduğu alana, bir 'hizmet siyaseti' tartışmasına çekmeyi başarmıştır. Bunu başarabilmek için olağanüstü bir hırs ve çalışkanlık göstermiştir. Sesi kısılcıncaya kadar miting meydanlarında halka seslenmiştir. Konu halka bir şeyler anlatmak ya da siyaset yapmak olunca, o gerçekten de bu işin 'usta'sıdır. Erdoğan'ın "millet iradesi vurgusu + hizmet siyasetinden somut örnekler + iç ve dış mihraklar" formülü işe yaramıştır.¹⁵² Böylece tüm yaşananlara rağmen bu sayede seçmen tabanını kaybetmemeyi başarmıştır. 10 Ağustos 2014'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerine AK Parti'nin adayı olarak katılan Erdoğan oyların % 51,8'ini alarak Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

¹⁵¹ "10 Soruda: 17-25 Aralık Operasyonları", <
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/12/141212_17_25_aralik_operasyonu_neler_oldu_10_soruda >
 (14.02.2015)

¹⁵² H. Bahadır Türk, *Muktedir...*, s. 278-282

Sonuç olarak ustalık döneminde Erdoğan, toplumu ayrıştırdığı, farklı yaşam tarzı sahiplerine karşı oldukça sert bir dil kullandığı gerekçesiyle sıkça eleştirilmiştir. Ülke son derece kutuplaşmış, iç ve dış sorunlar adeta birbirine girmiştir. Bu durumdan ülke ekonomisi de ciddi şekilde etkilenmiş, ekonominin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 4,7 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran gelişmekte olan diğer ülkelerle kıyaslandığında düşük kalmaktadır.

Son söz olarak ustalık döneminde Erdoğan'ın yeni anayasa, Kürt meselesi, Ermeni meselesi, Kıbrıs gibi sorunların çözümünde etkin bir liderlik gösterdiğini söylemek güçtür. Ayrıca dış meselelerde de oldukça büyük sorunlar yaşamıştır. Komşu liderlerin çoğu ile sorunlar yaşayan Erdoğan özellikle Batı tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir. Batı'ya ve ülke içindeki muhaliflerine göre Erdoğan, bugün dünyada Vladimir Putin ile birlikte yalnızlaşan iki liderden biridir.

BÖLÜM III

VLADİMİR PUTİN'İN LİDERLİK ANALİZİ

“Batı için, Vladimir Putin’i şeytanlaştırmak bir siyaset
değildir, bir siyasetinin olmadığı kanıtıdır.”

- **Henry Kissenger**

“Sen yolu görüyorsun, rüzgara doğru gidiyorsun
Bu riskli ama sen kendinden eminsin
Ve her zaman kendinden emin olacaksın
Putin’im benim sevimli Putin’im”

- **Rus şarkıcı Maşani**

Günümüz Rusya’sında, karar alma mekanizmasından dış politika uygulamalarına kadar pek çok konuyu Vladimir Putin’den ayrı bir şekilde düşünmek olanaksızdır. Bu yüzden onun kişiliğini ve liderlik tarzını anlamak ayrı bir önem taşımaktadır.

Bundan dolayı bu bölümde Putin’in hayatı önemli dönüm noktaları çerçevesinde ele alınarak onun liderliğine etki eden faktörlerin anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Putin’in St. Petesburg’ta doğmasının onun hayatına etkisine değindikten sonra onu şekillendiren yıllar “Üniversite Yılları”, “KGB Yılları ve Doğu Almanya” ve “İkinci Petesburg Yılları” başlıkları altında incelenmiştir. Putin’in devlet başkanlığı dönemi de “Putin’in Lider Olarak Ortaya Çıkışı: Putin Öncesi Dönem (1998-2000)”, “Muhalefetle Mücadele ve Liderlikte Öne Çıkma: Birinci Putin Dönemi (2000-2008)”, “Perde Arkasından Yöneten Lider: Başbakan Putin (2008-2012)” ve “Gücünün Zirvesinde: İkinci Putin Dönemi (2012-?)” olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır.

3.1. Vladimir Putin'in Liderliğine Dair Kodlar

Pek tanınmamış bir hukukçu ve eski KGB görevlisi olan Putin, üç yıl içerisinde St. Petersburg belediye başkan yardımcılığından dünyanın en büyük, en karmaşık ülkelerinden biri olan Rusya'nın başına geçmeyi başardı. Kimilerine göre büyük bir değişimci kimilerine göre ise acımasız bir iş bitirici olan Putin, ne söylenirse söylensin kendine has bir yol izliyor. Şimdilerde gücünün zirvesinde olan bu lideri anlamak adeta Rusya'yı anlamak demektir. Bu bağlamda bu bölümde onu anlamak için onun liderliğine dair kodlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Yetiştigi Çevresel ve Kültürel Ortam: 'St. Petesburgluluk'

Denizaltı filosunda görevli olan babası Vladimir Spiridonoviç Putin ile fabrika işçisi olan annesi Maria Ivanova 1928 yılında, her ikisi 17 yaşındayken evlenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında baba Spiridonoviç deniz kuvvetlerine katılmış, anne ise ilk oğluyla, erkek kardeşinin yanına sığınmıştır. Kentteki uzun kuşatma sırasında bir keresinde açlıktan bayılan anne hastaneye kaldırılmış, öldü zannedilip morga konmuştur. Bu arada Putin çiftinin ilk oğulları hastalık yüzünden ölmüştür. Savaştan sonra ordudan terhis olan baba Putin vagon yapım fabrikasında işe başlamıştır. Bu sırada aile sıcak suyu akmayan, banyosu olmayan, soğuk bir lojmana yerleşmiştir. İkinci oğulları Vladimir Putin 7 Ekim 1952 yılında burada doğmuştur.¹⁵³

Putin'in St. Petersburg'un sosyal yapısı pek de iyi olmayan böyle bir semtte yetişmesi yandaşları tarafından olumlu karşılanır. Sevenlerine göre o "halkın içinden çıkan" bir liderdir.

Çocukken okula gitmektense daha çok evin bahçesinde oynamayı seven Putin yaramaz bir çocukluk geçirdiğini söylemiştir. İzinsiz bir şey yaptığında ise cezalandırılma yöntemi son derece serttir. Sert mizaçlı bu politikacıyı anlamak için şu anısı önemli olabilir:

"Bir seferinde kışın büyüklerimize söylemeden çocuklarla şehir dışına çıktık. Kısacası, gözden kaybolup geziye çıktık. Bir yerlere giden trene bindik. Çok soğuktu. Kibrit bulup, ateş yaktık. Çok acıkmıştık. Hem de soğuktan

¹⁵³ Nataliya Gevorkyan, Andrey Kolesnikov, Natalya Timakova, *Putin'den Putin: Vladimir Putin'le Söyleşiler*, (çev. Zarife Hüseyinova), Türk Demokrasi Vakfı, İstanbul 2001, s. 10-14

donuyorduk. Trene binip geri döndük. Kayışla dövüldük. Ondan sonra biz de bir daha seyahat etmek arzusu doğmadı.¹⁵⁴

1960 yılında Putin ilkokula başlamıştır. İlkokul öğretmenleri onu zeki ancak vasat bir öğrenci olarak hatırlıyor. Sürekli derse geç kalan Putin, okulu arkadaşlarına liderlik yaptığı zamanlarda sevdiğini söylemiştir. Putin'in gelecekteki yaşamında dönüm noktası olacak judo ve casusluk merakı bu yıllarda başlamıştır.

11 yaşlarında spora başlayan Putin önce boksa merak salmış ancak burnu kırılınca bu spora olan ilgisi azalmıştır. Daha sonra hayatı için dönüm noktası olduğuna inandığı judoya başlamıştır. O dönemdeki spor hocası ve judo hakkında düşüncelerini şöyle anlatır:

“Spor hocam Anatoli Semyonoviç hayatımda belki de en başlıca rolü oynadı. Spora gitmeseydim, hayatımda neler olacağını bilmiyorum. O beni sokaktan topladı. Sonra judo yapmaya başladım. Judo sadece spor değil, aynı zamanda felsefedir. Ona zayıf sporcu katılmıyor, judoda hem büyüklere, hem de rakibe saygı vardır. O dönem spor yaptığım kişilerle arkadaşlığım halen de devam etmektedir.”¹⁵⁵

Putin henüz lise birinci sınıfta okurken izlediği casusluk filmlerinden çok etkilenmiş, casuslukla ilgili bulabildiği tüm kitapları okumuştur. Sonunda KGB bürosuna giderek burada çalışmak istediğini dile getirmiştir. Kapıdaki memur kendisine, “Her çalışmak isteyen buraya almadıklarını, ayrıca üniversite mezunu olmak gerektiğini” söylemiştir. Putin, ısrarla hangi bölümü okuması gerektiğini sormuş, kapıdaki görevliden “Hukuk” cevabını almıştır.¹⁵⁶ O günden sonra Leningrad Üniversitesi hukuk bölümüne hazırlanmaya başlamıştır.

Sonuç olarak Putin'in hayatında St. Petesburg'un ayrı bir önemi vardır. İş hayatına atıldıktan sonra uzun yıllar başka yerlerde kalsa da devlet başkanı olmadan önce yine buraya dönecektir. Putin'i yakından inceleyenler çalışma ekibini hep Petersburglulardan seçtiğini fark ederler. St.Petersburg'tan tanıdığı, şu ya da bu sebepten kendisine yakın hissettiği birçok kişiye Moskova'da önemli görevler vermiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Ibid, s. 17

¹⁵⁵ Ibid, s. 21

¹⁵⁶ Vladimir Putin Hakkında Her Şey, < <http://rusyadan.com/vladimir-putin-hakkinda-hersey/> > (21.10.2014)

¹⁵⁷ M. Murat Taşar, “Kremlindeki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin”, (haz. Yılmaz Tezkan), *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, (içinde), Ülke Yayınları, Eylül 2001, s. 128-150

3.1.2. Putin’i Şekillendiren Yıllar

3.1.2.1. Üniversite Dönemi

Lise son sınıfta tamamen üniversiteyi kazanmaya odaklanan Putin, sıkı bir çalışma sonunda hukuk fakültesinin lise mezunlarına ayırdığı yüzde 10’luk kontenjana girmeyi başarmış ve 1970 yılında Leningrad Devlet Üniversitesi’ne kayıt yaptırmıştır. Üniversitenin ilk yıllarından itibaren işi sıkı tutan Putin zamanının çoğunu derslerine ayırmıştır. Sosyal faaliyetlere fazla zaman ayıramasa da spor yapmayı bırakmamış, antrenmanlara gitmeyi sürdürmüştür.¹⁵⁸

Üniversitenin ilk yıllarını ders çalışmak ve spor yapmak dışında kısmen durgun geçiren Putin, üçüncü sınıfa geldiğinde hayatı kısmen de olsa renklenmiştir. Putin, ilk aşkıyla da bu dönemlerde tanışır. Kendisini kaptırdığı kız tıp öğrencisidir ve çok geçmeden evlilik kararı almışlardır. Hem Putin’in hem de kız arkadaşının ailesi bu evlilikte bir sakınca görmemişler, düğün için ne gerekiyorsa yapmışlardır. Ancak onca hazırlığa rağmen Putin son anda nikâh masasından kalkmış, evlenmekten vazgeçmiştir. Onun için bu, hayatının en zor kararlarından biridir. Putin’in yakın dostu, büyük kızı Maşa’nın vaftiz babası Sergey Roldugin, Putin’in nikâh masasından dönen evliliğine dair şunları anlatıyor:

“Putin’in çıktığı kızı beğeniyordum, iyi bir kızdı. Doktordu, ona hem arkadaş, hem de kaygısına ortak olacak bir kadın olabilirdi. Vladimir’i seviyor muydu? Bunu bilmiyorum. Ama Lyudmila, şimdiki eşi, Vladimir’i seviyor. Aralarında neler oldu bilmiyorum. Bu konuda bana bir şey anlatmamıştı. Vladimir çok üzülüyordu. Aileleri de bu evliliğe razı idi.”¹⁵⁹

1975 yılına gelindiğinde üniversiteden mezun olmaya hazırlanan Putin, KGB tarafından unutulduğunu düşünse de kendisi ile ilgilenen KGB’den bir kişi ona iş teklifi götürmüştür. Daha lisedeyken bu günü hayal eden Putin, bu teklifi tereddütsüz kabul etmiştir.

Putin’in KGB’ye girişi ile ilgili üniversitedeki tez danışmanı Valery Musin, hukuk fakültesinin “hukukçular değil, yöneticiler” çıkardığını, mezunların yüzde 70’inin İçişleri Bakanlığı’nda istihdam olduğunu, geri kalanların ise yerel yönetimlerde ve partilerde işe

¹⁵⁸ Hatta ülke içindeki bazı şampiyonalara katılan Putin, üniversiteyi bitirdikten kısa bir süre sonra 1976 yılında yapılan şampiyonada Petesburg birincisi olmuştur. Vladimir Putin’le Söyleşiler kitabında spor hayatı boyunca yaptığı birkaç müsabakayı ömür boyu unutmayacağını söyler.

¹⁵⁹ Nataliya Gevorkyan, Andrey Kolesnikov, Natalya Timakova, *Putin’den Putin...* , s. 33-34

girdiğini söylemektedir. Ona göre çok seçkin birkaç kişi KGB'ye girmeyi başarmıştı ve bu en prestijli kariyer yoluydu.¹⁶⁰

Son olarak Putin'in KGB'ye girişi ile ilgili diyebiliriz ki onun hedeflerine doğru ilerlerken her türlü koşulu kendine adapte edebilme yeteneği, onu anlamamanın anahtarı olarak düşünülebilir. KGB'ye kabul edilişi, amaçlarının peşinden koşmak için ne kadar inatçı olduğunu hepimize göstermiştir.¹⁶¹

3.1.2.2. KGB Yılları ve Doğu Almanya

1975 yılından itibaren KGB'de çalışmaya başlayan Putin, ilk olarak yabancıları işe almaya çalışan Birinci Müdürlük'te göreve başlamıştır. Bu ilk görev, bir eğitimden ziyade henüz acemi olan Putin'i test etmek, onun göreve hazır olup olmadığını tespit etmek amacı taşımıştır. Çok zaman geçmeden etrafına güven veren Putin birkaç yıl sonra KGB'nin Moskova'daki Andropov Red Banner Enstitüsü'ne gönderilmiştir. Burada Putin'in hayatında tekrar romantik bir hareketlenme olmuştur.¹⁶² Gittiği bir tiyatrodaki Lyudmila Putina ile tanışmıştır. Birbirinden etkilenen çift 3 yıllık birlikteliğin ardından evlenme kararı almışlardır. Putin evlendiğinde 29 yaşındadır. Evliliğinden kısa bir süre sonra Soğuk Savaş geriliminin en çok hissedildiği bölgeye atanmış, görev yerine gitmeden hemen önce de büyük kızı Maşa doğmuştur.

32 yaşına geldiğinde eşi ile beraber ilk yurtdışı görev yeri olan, 380.000 Sovyet askerinin koruduğu Doğu Almanya'nın Dresten kentine gitmişlerdir. Dresten, o dönem Sovyet umutlarının merkezi haline gelmiştir. Çünkü Ruslar burada Batı'nın gelişmişlik düzeyini yakalamak adına istihbarat operasyonları yardımı ile teknolojik bilgileri elde etmeyi ummuşlardır. Şehir, Sovyet bloğundaki beş mikro elektronik endüstrisine sahip yerleşimlerinden biridir. Doğu bloğunun en büyük bilgisayar anasistemlerini üreten ve bir mikroçip araştırma merkezi olan 'Robotron' şirketi de bu şehirdedir.¹⁶³

Doğu Almanya'daki bazı kişileri izlemek, Batı Almanya ile iletişim kurmak, "Alman-Sovyet Dostluğu" nun gelişimi için uğraşmak Putin'in işinin görünen kısmı olmuş,

¹⁶⁰ Bill Powel ve Yevgenia Albats, "Who is Vladimir Putin? A Look at His Rise to Power", *Newsweek*, 17 Ocak 2000, s. 32

¹⁶¹ Javier Morales Hernandez, "Who Rules Russia Today? An Analysis of Vladimir Putin and His Political Project 1", *UNISCI Discussion Papers*, 2003, s. 10

¹⁶² Charles J. Shields, *Modern World Leaders: Vladimir Putin*, Chalsea House, New York 2007, s. 42

¹⁶³ Ibid, s. 45-47

o ise aslında teknoloji sırlarını elde etmek için uğraşmıştır.¹⁶⁴ O yüzden Putin daha çok ‘Robotron’ ile ‘Siemens’ arasındaki ticari ilişkilere yoğunlaşmıştır.¹⁶⁵

Kasım 1989’da Berlin Duvarı yıkıldığı zaman Doğu ve Batı arasındaki casusluk oyunları kısmen sona ermiş, Ruslar Batı’dan çekilmek zorunda kalmış, Putin de mevcut düzenin çöktüğünü anlamaya başlamıştır. 1990 yılında eşi Lyudmila, büyük kızı Maşa ve küçük kızı Katya ile St. Petesburg’a geri dönmüştür.

Vladimir Putin 23 yaşından 38 yaşına kadarki zamanını Sovyet gizli servisinde ve bunun çoğunu da Almanya’da geçirmiştir. Bu normalde bir insanı özellikle etkileyebilecek bir yaşam kesitidir. Uzun yıllar boyunca gizli serviste çalışmak ve Almanya’da yaşamak, Putin’e hem Almancasını kusursuzlaştırma olanağı sunmuştur hem de Onun Almanya’yı, insanların, politik ve ekonomik koşullarını daha iyi tanınmasını sağlamıştır.¹⁶⁶

Alman yazar Boris Reitschuster, “KGB yılları Putin için kilit. Doğu Almanya’da geçirdiği dönem olmasaydı bugün karşımızda başka bir Putin ve başka bir Rusya olurdu” demektedir. Gerçekten de o yıllar Putin’e hiç unutmadığı dersler vermiştir. Her şeyin ötesinde mutlak hakim güç gibi gözükken siyasi otoritenin nasıl bir anda çaresiz hale gelebildiğini birinci elden deneyimlemiştir.¹⁶⁷

Sonuç olarak Doğu Almanya görevi Putin’e önemli bir hayat tecrübesi kazandırmıştır. Onu Rusya’ya döndüğünde büyük bir hızla liderliğe taşıyacak 6 altın ilkesinin de bu günlerden kalma olduğu söylenmektedir: ‘Az konuş çok dinle, sivri çıkışlar yapma, kararını kendine sakla, patronuna sadakatini belli et, sakın ön plana çıkma, gerekmiyorsa konuşma.’¹⁶⁸ Uygulama konusundaki yaklaşımı da son derece çarpıcıdır ve bunu şu sözlerle ifade eder: “İlk vuran sen olacaksın ve öyle şiddetli vuracaksın ki, rakibin bir daha ayağa kalkamayacak!”¹⁶⁹

¹⁶⁴ Ibid

¹⁶⁵ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin*, (Haz. Kadir Aydemir), Birinci Basım, Gendaş Kültür, İstanbul 2004, s. 37

¹⁶⁶ Ibid, s. 36

¹⁶⁷ Chris Bowlby, “Putin’i Şekillendiren Ülke: Doğu Almanya” < http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/03/150329_putin_dresden_analiz > (26.04.2015)

¹⁶⁸ Hürriyet, 5 Aralık 2004

¹⁶⁹ İlyas Kamalov, *Putin’in Rusyası: KGB’den Devlet Başkanlığına*, 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004, s. 94

Putin Rusya'ya döndüğünde kendisine Leningrad Devlet Üniversitesi'nde yabancı öğrencileri gözetleme işi verilmiştir. Bu yeni işini çok sıkıcı bulan ve bu işe ancak bir buçuk yıl dayanabilen Putin, 1991 yılında 16 yıllık bir hizmetin ardından KGB'den ayrılmıştır.

3.1.2.3. 'İkinci Petersburg' Yılları

KGB'den ayrıldıktan sonra doktora tezini yazmak üzere üniversiteye dönmek isteyen Putin, o sıralarda hukuk fakültesinden hocası Anatoli Sobçak ile karşılaşmıştır. Demokrat kişiliği ile bilinen Sobçak o zamanlar belediye başkanlığı görevini icra ediyordu. Putin daha 70'li yılların ortasında, kendisi hukuk fakültesinde seminerler verirken, öğrenci olarak onun dikkatini çekmişti. Sobçak, Batı tipi demokrasi hakkında bilgisi olan, hayatının bir bölümünü orda geçiren Putin'e takımında ihtiyacı olduğunu düşünmüş ve Putin'i kendi yanında çalışması için davet etmiştir.¹⁷⁰ Politikaya her zaman ilgi duyan Putin'i ikna etmek hiç de zor olmamış, böylece Putin eski hocasının yanında işe başlamıştır.

Sobçak'ın yanında işe başladıktan sadece birkaç ay sonra Putin ilk zorlu sınavı ile karşılaşmıştır. Olağanüstü Durum Komitesi'nin Stalinci güçleri 1991 yılının Ağustos ayında başkan Mihail Gorbaçov'a karşı darbe girişiminde bulunmuştur. 'Ağustos Darbesi' olarak adlandırılan bu darbe sırasında Moskova'da olan Sobçak, St. Petesburg'a döndüğünde halka açıkça bu darbe girişimini ve şiddeti bastıracağı sözünü vermiştir. Putin bu olaylar sırasında sonuna kadar patronunun yanında yer almış, şiddetin devam ettiği sıralarda güçlü ordu bağlantıları sayesinde Gorbaçov karşıtı güçleri, askeri birlikleri St. Petesburg dışında tutmaları konusunda ikna etmiştir. Daha sonra Ağustos Darbesi bastırılmış, Sobçak ve yöneticileri kazanan taraf olmuşlardır.¹⁷¹

Sobçak, yaptığı hizmetler karşılığında Putin'i çabucak terfi ettirmiş, onu Dış İlişkiler Komitesi başkanlığına atamıştır.¹⁷² Bundan sonraki zamanlarda güçlü organizasyon yeteneği ve sadakati sayesinde Sobçak'ın güvenini tamamen kazanan Putin, belediye başkanının bir numaralı yardımcısı olmuş ve yetkileri artmıştır. Putin, 1994-1996 yılları

¹⁷⁰ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin...*, s. 57

¹⁷¹ Charles J. Shields, *Modern World Leaders...*, s. 54

¹⁷² Fiona Hill, Clifford G. Gaddy, *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Brookings Institution, Washington D.C 2013, s. 2

arasında polis teşkilatı ve medyayı denetleyen ilk belediye başkan yardımcısıdır.¹⁷³ Yetki alanı daha da genişletilen Putin, kentin özellikle yurtdışıyla ve Almanya ile olan ilişkilerinde, pratik anlamı olan tüm ticareti kontrol etmiştir. Bir Alman bankası olan Dresdner Bank'ı bir şube açmaya ikna etmiş, böylece 1945'ten sonra Rusya'da banka işleri için lisans alan ilk Alman bankası Dresdner Bank olmuştur. Buna ek olarak şehirdeki otellerin, turizm ve kumarhanelerin kontrolü bile kendisine verilmiştir.¹⁷⁴

Batı ile yapılan ticaret ve gelişen ilişkilerden sonra St. Petesburg şehrine oluk gibi para akmış, sonrasında ise burada yaşayan insanlar arasında ciddi bir yolsuzluk dalgalanması meydana gelmiştir. Bu zamanlarda Putin düşük bir profil sergilemeye özen göstermiş ve eskiden gelme ajanlık hislerinin de etkisi ile kamuoyu ve basından uzak durmuştur. Şu bir gerçektir ki yolsuzluk ile ilgili iddialar kendisine bulaşırsa işinden olabilir, kariyeri son bulabilirdi. Sobçak, yolsuzluklar ile ilgili eleştiriler karşısında yardımcısı Putin kadar serinkanlı bir tutum sergileyememiş, onu eleştirenlere gereksiz saldırganlık göstermiştir. 1996 yılındaki seçimlerde, seçim kampanyasının sorumluluğunu Putin'e vererek yeniden seçilebilmek için çalışmalar başlatan Sobçak seçimi kaybetmiştir. Sürekli yolsuzluk söylentileri ve gergin tartışmalardan bıkan halk Sobçak'ın yerine Yakovlev'i seçmiştir. Sobçak'ın ayrılması ile beraber Putin'in belediyedeki işi sona ermiştir.¹⁷⁵ Gerçi Putin'e yeni yönetimde bir iş önerilmiş, fakat o öneriyi reddetmiş ve böylece işsiz kalmıştır. Yeni belediye başkanı Yakovlev, hem Sobçak'a hem de yardımcısı Putin'e karşı sert ve karalamacı bir seçim kampanyası yürütmüştü. O anda seçim galibinin emri altına girmek Putin'in karakteri ile çelişmiştir. Putin'in bu durumda tam 'bir centilmen' gibi davrandığı yorumları yapılmıştır.¹⁷⁶ Putin'i liderliğe taşıyan ilkeleri işlemeye devam etmiştir: "Patronuna sadakatini belli et"

Bu seçim yenilgisinin ardından bir süre işsiz kalan Putin doktora tezini tamamlamaya karar vermiştir. Putin, St. Petersburg Maden Enstitüsü'nde 'Pazar Oluşumu Sırasında Bölgesel Kaynakların Etkin Kullanımı' adlı 218 sayfalık doktora tezini tamamlamış, 1997 yılında tezini başarılı bir şekilde savunmuş, ekonomi uzmanı olmuştur. Putin tezinde St. Petersburg ve çevresindeki ham madde kaynaklarının etkin şekilde kullanımını ve stratejik

¹⁷³ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, İkinci Baskı, Routledge, Londra/New York 2008, s. 11

¹⁷⁴ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin...*, s. 43

¹⁷⁵ Charles J. Shields, *Modern World Leaders...*, s. 56-59

¹⁷⁶ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin...*, s. 45

planlamasını incelemiştir. Tezin ana fikri mülkiyete bakılmaksızın devletin doğal kaynaklarının gelişimini başarmasıydı ki bu fikir Putin başkan olduktan sonra bile onun zihnini hep meşgul etmiştir. “Devlet doğal kaynaklarını en etkili şekilde nasıl kullanabilir?” sorusu Putin’in en çok düşündüğü birkaç şeyden biri olmuştur.¹⁷⁷

Putin teziyle meşgul olduğu bu kısa döneminin ardından başkanlık yönetiminde şef olan Pavel Borodin sayesinde başbakanlıkta iş bulmuştur. Bundan sonra Putin’in kariyeri hızlı bir yükselişe geçmiştir. Önce dokuz ay kadar Pavel Borodin’in yurt içi ve yurt dışında 600 milyon dolarlık iş yapan Ekonomi ve Emlak Müdürlüğü’nde müdür yardımcılığı yapmış, sonrasında ise başkanın ana bölümü olan ‘kontrol’ bölümünün şefliğine yükselmiştir.¹⁷⁸

Organizasyon yeteneği ve sadakati ile anılan Putin, o dönem sıkıntılı günler geçiren ve güvenebileceği birilerini arayan başkan Boris Yeltsin’in dikkatini çekmiş ve başkan onu Temmuz 1998’de FSB (Rusya Federasyonu Yurtiçi Gizli Servisi, KGB’nin halefi)’nin başına atamıştır. Putin bu görevi gönülsüz olarak kabul etmiştir. FSB’nin başına getirilmesi ile ilgili şunları söyler: “Bu göreve getirilirken sevindiğimi söyleyemem. Aynı suya ikinci kez girmeye hiç de niyetli değildim.”¹⁷⁹ O, FSB’nin başına geçtikten sonra kurumda pek çok değişiklik meydana gelmiştir. FSB’de yıllar sonra yeniden bir yapılanma başlatılmış, iki önemli departman kaldırılmış, ordu personelinin üçte biri ile yine ordu içinden yaklaşık 40 üst düzey general ordudan kovulmuştur. Putin kurumun başındayken disiplinden hiç ödün vermemiş, sert bir yönetici profili sergilemiştir.¹⁸⁰

Sonuç olarak Putin FSB’de görev yaptığı zamanlarda, eski patronu Sobçak’ın güvenini kazandığı gibi yeni patronu Yeltsin’in de güvenini kazanmıştır. Yeltsin için güçlü, güvenilir, sadık ve vazgeçilmez olan Putin 1999 yılında başbakanlığa getirilmiştir. Bundan sonra Putin bu önlenemez yükselişinde Yeltsin’in desteğini çokça hisseder olmuştur.

¹⁷⁷ Harley Balzer, “The Putin Thesis and Russian Energy Policy”, *Post-Soviet Affairs*, Cilt 21, Sayı: 3, 2005, s. 214-219

¹⁷⁸ Wolfgang Seiffert, *Vladimir V. Putin...*, s. 46

¹⁷⁹ Nataliya Gevorkyan, Andrey Kolesnikov, Natalya Timakova, *Putin’dan Putin...*, s. 104

¹⁸⁰ Richard Sakwa, *Putin: Russia’s Choice...* s. 14

3.2. Devlet Başkanlığı Öncesi ve Sonrasında Lider Olarak Putin

3.2.1. Putin'in Lider Olarak Ortaya Çıkışı: Putin Öncesi Dönem (1998-2000)

Boris Yeltsin dönemi, Yeltsin'in iktidar gücünü aktif olarak ele aldığı zamanlar ile kamuoyunun gözünün önünden çekildiği zamanlar arasında gidip gelmelere sahne olmuştur. Yeltsin'in sonbahar geldiğinde kamuoyunun gözünün önünden kaybolduğu, yeniden ortaya çıktığında ise garip davranışlar sergilediği gözlemlenmiştir. 23 Mart 1988'de yine böyle bir kayboluşun ardından ortaya çıkmış ve 1992'den itibaren başkanlık yapan Victor Chernomyrdin'i görevden almıştır.¹⁸¹ Chernomyrdin'in görevden alınmasından sonra Rusya'da art arda hükümet krizleri yaşanmaya başlanmıştır.

Chernomyrdin'den sonra komünistlerin desteğini alan Yergeny Primakov'u başbakan olarak atanmıştır. Primakov'un başbakanlığı döneminde bir ilk yaşanmıştır. Başsavcı Yuri Skuratov ilk defa üst düzey yöneticiler için yolsuzluk yaptıkları iddiasıyla soruşturma başlatmıştır.¹⁸² Bu soruşturmalarda adı geçen bir isim de Rusya'nın önde gelen oligarklarından¹⁸³ olan Boris Berezovski olmuştur. Savcının açtığı dava Yeltsin'in canını çok sıkıyordu çünkü Berezovsky ile arası çok iyiydi ve davanın ucu kendisine dokunabilirdi.

Yeltsin bu durumdan kendini kurtarmak için güvenebileceği bir başbakan arayışına girmiş ve çok geçmeden aradığı adayı bulmuştur. O aday Vladimir Putin'dir. Putin 17 ayda göreve gelen beşinci başbakan olmuştur.¹⁸⁴

Yeltsin için Haziran 2000'de yapılacak devlet başkanlığı seçimi son derece önemliydi. Eğer seçimler açık ve adil bir şekilde yapılırsa daha önce üst düzey hükümet yetkililerine ulaşan yolsuzluk soruşturmalarını başlatan Primakov'un ya da Rusya Federasyonu Komünist Partisi (RFKP) lideri Zyuganov'un devlet başkanı olma ihtimalleri yüksekti.¹⁸⁵ Gelecekte dokunulmazlığı garanti olmayan Yeltsin ve çevresi için bu durum endişe verici olmuştur. Bu yüzden Yeltsin daha görev süresi dolmadan kendi yerine geçecek sadık ve güvenilir adayı Putin'i başa geçirme planları yapmıştır.

¹⁸¹ David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, (çev. Cemile Çakır), Birinci Basım, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2012, s. 405-408

¹⁸² Moskow Times, 27 Nisan 1999

¹⁸³ "oligark" tanımı için bkz. dipnot 194

¹⁸⁴ John Paxton, *Leaders of Russia and the Soviet Union: From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*, Routledge, New York/London, 2004, s. 143

¹⁸⁵ David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e...*, s. 410

31 Aralık 1999 tarihinde halkın yeni yılını kutlamak için bir televizyon programına çıkan Yeltsin sürpriz bir şekilde istifa ettiğini ve görevi Vladimir Putin'e devrettiğini açıklamıştır. Rus halkı Yeltsin'in yine içkiyi fazla kaçırdığını düşünüp yapılan açıklamaya inanmak istememiştir.¹⁸⁶ Öyle ya da böyle Yeltsin görev süresinin dolmasına 6 ay kala sadık ve güvenilir olduğunu düşündüğü adayını kendi yerine geçirmeyi başarmıştır. Putin bu güveni boşa çıkarmamış ve başkan olduktan hemen sonra Yeltsin'e dokunulmazlık veren bir yasa çıkarmıştır.

Yeltsin bir kez Putin'de karar kıldığında bir sonraki adım onu nasıl halkın gözünde önemli bir kişi haline getireceğiydi.¹⁸⁷ Patlak veren 2. Çeçenistan savaşı bunu gerçekleştirmesini sağlamıştır. Bu savaş, Putin'in popülaritesini artırma girişimlerinin başarıya ulaşmasını kolaylaştırmıştır.¹⁸⁸ Savaşla birlikte halkın güçlü ve kararlı bir lider arayışına girdiği anlaşılmıştır. Putin de o dönemde yaptığı açıklamalar ile halkın gözünde böyle bir lider imajı oluşturmuştur. Kameralar önünde Çeçenler ile ilgili söylediği “Rus savaş uçakları teröristlere ait tüm üsleri bombalıyor. Nereye kaçıp saklandıklarının bir önemi yok. Peşlerini asla bırakmayacağız. Tuvalet bile kaçsalar, onları tuvalette yakalayıp öldüreceğiz”¹⁸⁹sözleri büyük yankı uyandırmıştır. İşte Putin'in en popüler olduğu bu zamanlarda yani 26 Mart 2000 tarihinde Başkanlık seçimleri yapılmış ve Putin, % 52,94 oy oranıyla Başkan olarak seçilmiştir. Vladimir Putin, Yeltsin iktidarından devraldığı “güçlü Başkanlık” sistemini sürdürmeyi hedeflemiştir.¹⁹⁰

Sonuç olarak Putin öncesi Rusya dönemi, rüşvetin yaygınlaştığı, suç çetelerinin kol gezdiği, halkın gelecek yıllar adına endişe duyduğu bir dönem olmuştur. Sürekli değişen başbakanlar ile ekonomik ve siyasal istikrar sağlanamamıştır. Ayrıca devlet başkanı Yeltsin'in sürekli alkol, yolsuzluk ve rüşvet ile gündeme gelmesi halkı bunaltmıştır. Tüm bunlara ekonomideki kötü gidişat ve Çeçen Savaşı'nda alınan yenilgi de eklenince ülkenin uluslararası imajı olumsuz yönde etkilenmiştir.

¹⁸⁶ İlyas Kamalov, *Putin'in Rusyası...* , s. 8

¹⁸⁷ David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e...* , s. 412

¹⁸⁸ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri*, Birinci Baskı, Usak Yayınları, Ankara 2010, s.78

¹⁸⁹ “Putin'in Rusya'sı” Belgeseli 1. Bölüm, <<http://www.sadecebelgesel.com/putinin-rusyasi-1-bolum.html>> (01.10.2014)

¹⁹⁰ Sina Kısacık, “Putin Döneminde Rusya'da Başkanlık ve Duma Seçimleri ve Bunun Rus Dış Politikasına Etkileri” < <http://politikaakademisi.org/putin-doneminde-rusyada-baskanlik-ve-duma-secimleri-ve-bunun-rus-dis-politikasina-etkileri/> > (01.10.2014)

3.2.2. Muhalefetle Mücadele ve Liderlikte Öne Çıkma: Birinci Putin Dönemi (2000-2008)

Yeltsin halefi Putin'e her alanda dağılmış ve dibe vurmuş bir ülke bırakmıştı. Birçok Batılı uzmana göre, Rusya Federasyonu daha da kötüye gidebilir ve küçülebilirdi.¹⁹¹ Hatta Brzezinsky, Rusya topraklarının gelecekte sadece Moskova ile sınırlı kalacağını ileri sürmüştü.¹⁹² Tüm bu kötü gidişatın farkında olan Putin göreve başlar başlamaz, kötü koşullar nedeniyle ülkesinden nefret etmeye başlamış halka umut vermek amacıyla "Dünya'nın saygı göstereceği Rusların da gurur duyacağı özgür, müreffeh, güçlü ve uygar bir ülke"¹⁹³ sözü vermişti.

Bu bağlamda Putin bu sözünü yerine getirebilmek için bir dizi reform gerçekleştirmek istemiştir. Putin'in gerçekleştirmek istediği reformlar daha çok merkezi otoriteyi güçlendirme gayesi taşımıştır. İlk iş olarak ekonomiden başlamış, o dönem meydana gelen gelişmeler de onun işini kolaylaştırmıştır. 11 Eylül saldırıları ve takip eden Afganistan ve Irak işgalleri petrol fiyatlarının artmasını sağlamış, bu sayede Rusya ekonomisi düzene girmiştir. Petrol fiyatlarındaki artış, dünyanın enerji kaynakları açısından sayılı olan bu ülkenin, ekonomisi için aradığı kaynağı bulmasını sağlamıştır.¹⁹⁴ Rakamsal verilerle açıklayacak olursak GSYİH % 9 civarlarında artmış, enflasyon % 20'nin altına düşmüş, resmi altın ve nakit para rezervleri 13 milyar dolardan 28 milyar dolara yükselmiştir.¹⁹⁵

Daha önce doktorasını enerji alanında yapığını belirttiğimiz Putin, Rusya'yı yeniden bir süper güç yapacak politikaları keşfetmişti: Petrol vanalarını elinde tutmak. Ancak bunun için önce Yeltsin döneminde anormal bir şekilde zengin olan, kendine ileride

¹⁹¹ Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet: Rusya*, Birinci Basım, Yeniyüzyıl Yayınları, 2008, s. 324

¹⁹² İlyas Kamalov, *Putin'in Rusyası...*, s. 117

¹⁹³ Putin's Inauguration Speech < http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/media_reports/739432.stm > (10.11.2014)

¹⁹⁴ Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet...*, s. 279

¹⁹⁵ James R. Millar, "The Russian Economy: Putin's Pause", *Current History*, Cilt 100, Sayı: 648, 2001, s. 336

problem olabileceğini düşündüğü oligarklar¹⁹⁶ adı verilen iş adamlarından kurtulması gerekiyordu.¹⁹⁷

Aslında Mart 2000’de yapılan başkanlık seçimlerinde Boris Berezovski, Vladimir Gusinski, Mihail Hodorkovski, Vladimir Potanin, Anatoly Çubais gibi oligarkların büyük bir kısmı Putin’i desteklemiş, özellikle Berezovsky, elindeki medya gücünü kullanarak etkili bir Putin propagandasına yardımcı olmuştu. Ne var ki çoğu oligarkın desteğini arkasında hisseden Putin, iktidara geldiği ilk andan itibaren tüm iş dünyasına eşit mesafede duracağını, oligarklara karşı ayrıcalıklı bir yaklaşımda bulunulmayacağını belirtmişti. Putin’in bu tutumu başta Berezovsky olmak üzere oligarklar tarafından pek ciddiye alınmamıştı. Onlar Putin’in kendilerine karşı bu sert tutumunu oy kazanmaya yönelik bir seçim propagandası olarak algılamıştı. Ancak oligarkların etkisini kırmak konusunda Putin’in ne kadar ciddi olduğu, 2000 yılı içerisinde bazı oligarkların sistem dışına itilmesiyle net bir şekilde ortaya çıkmıştır.¹⁹⁸

İlk hamle Boris Berezovski ve Vladimir Gusinski’ye karşı gerçekleştirilmiştir. Bu iki oligark Putin’in “Kremlin karşıtı politikalarından uzak durun” uyarısını açıkça reddetmişlerdir. Gusinski Rusya’nın en önemli ve başarılı televizyon kanallarından biri olan NTV’yi kapsayan Media-Most grubunun yöneticisiydi. Kendisi Putin’in Çeçen politikasını ve merkezi otoriteyi güçlendirme çabalarını açıkça eleştirmiştir. Bu eleştirilerin dozajının artarak devam ettiği aylarda Media-Most ofisleri polisler tarafından basılmış, Gusinski vergi kaçırdığı ve devlet kontrolündeki Gazprom’a 380 milyon dolarlık borcunu ödemediği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Berezovski de Gusinski tutuklandıktan sonra işsiz kalan eski NTV personelini kendi kanalı TV-6’da istihdam ettirmiş ve o da Putin’in politikalarını ciddi şekilde eleştirmiştir. O da bu eleştirilerden sonra baskılardan nasibini almış, öyle ki Kremlin Berezovski’nin 100 milyon dolar borcu olduğu bir devlet bankasına alacaklarını tahsil etmesi konusunda baskı yapmıştır. Bunun üzerine Berezovski sahip olduğu başka bir televizyon kanalı olan ORT TV’deki % 49 hissesinden vazgeçmek

¹⁹⁶ Özellikle Yeltsin döneminde yapılan özelleştirmeler sayesinde büyük ve önemli işletme, maden, petrol, medya ve diğer önemli varlıkları çeşitli vasıtaları ile ucuza kapatan ve çok kısa sürede servetini katlayan iş adamlarıdır. Bu iş adamları ekonomide olduğu kadar siyasette de son derece etkiliydiler.

¹⁹⁷ Faruk Akkan, “Yeni Süper Enerjik Güç”, *Aksiyon*, Sayı: 588, < http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/yeni-super-enerjik-guc_512478 > (27.05.2015)

¹⁹⁸ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...* , s. 85-86

zorunda kalmıştır.¹⁹⁹ Bu gelişmeler sonucunda her iki oligarkın Rusya'daki mal varlıklarına el konmuş, Gusinski İsrail'e kaçmış, Berezovski de İngiltere'ye kaçmış ve burada vatandaşlık almıştır.²⁰⁰

Petrol devi Yukos'un sahibi Hodorkovski, Putin'in hedefindeki başka bir isim olmuştur. Aslında Hodorkovski Rusya'nın yeni başkanı Putin ile başlangıçta samimi ilişkiler geliştirmişti. Ancak daha sonra Hodorkovski ile ilgili ortaya çıkan geleceğin başkanı olacağı söylentileri ve üstelik de bu söylentilerin de bizzat Hodorkovski'nin sahip olduğu medyada yazılıp çizilmesi onu hedef tahtasına oturtmuştu.²⁰¹ Hodorkovski ve onun şirketi Yukos'a gerçekleştirilen operasyonun en büyük nedenlerinden biri de Hodorkovski'nin, ABD'li ünlü diplomat Henry Kissenger aracılığıyla, sahip olduğu Yukos-Sibneft'teki büyük hissesini ABD'li petrol devi Exxon-Mobil'e satmak istemesidir. ABD devi Exxon'un, Rusya'nın en büyük petrol şirketine sahip olmasına az kala Putin duruma el koymuştur.²⁰²

Putin ile mücadeleleri sonucunda mal varlıklarını kaybeden ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan Berezovski ve Gusinski ile hapse atılan Hodorkovski dışında, diğer oligarklar da iktidara karşı temkinli davranmaları konusunda uyarılmışlardır. Nitekim 2000 Haziranı boyunca Vladimir Potanin ve Anatoly Çubais gibi isimler, özelleştirmeler sırasında usulsüzlük yaptıkları gerekçesiyle suçlanmışlardır. Aslına bakılırsa Putin'in tüm oligarkları etkisiz hale getirmek gibi bir amacı olmamıştır. İktidara karşı muhalif bir tutum içinde bulunmayan ve iktidarın çıkarları doğrultusunda hareket eden oligarkların mal varlıklarına dokunulmamıştır. Böylece hem ülkedeki yabancı yatırımcılar ürkütülmemeye çalışılmış, hem de devlet kontrolü tesis edilmiştir.²⁰³

Putin'in merkezi güçlendirme çabaları sadece oligarklarla mücadele ile sınırlı kalmamıştır. Onun merkezi güçlendirme adına gerçekleştirmek istediği pek çok reform vardır. "İdari yapıya işlerlik kazandırmak" da bunlardan birisidir. Selefî Yeltsin döneminde devlet oldukça hantallaşmış ve Rusya'da piyasa ekonomisinin etkin bir şekilde işlemesi

¹⁹⁹ S. Mohsin Hashim, "Putin's Etatization Project and Limits to Democratic Reforms in Russia", *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 38, Sayı: 1, 2005, s. 38

²⁰⁰ İhsan Çomak, "Rusya, Putin ve Avrasyacılık", (der. İhsan Çomak), *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, (içinde), İlk Basım, Tasam Yayınları, İstanbul 2006, s. 94

²⁰¹ Ian Brammer, "The Russian Roller Coaster", *World Policy Journal*, Cilt 20, Sayı: 4, Kış 2003/2004, s. 25

²⁰² Güler Kömürcü, "Kaçırıldınız, Moskova'da Önemli Bir Operasyon Oldu", *Akşam*, 4 Kasım 2003

²⁰³ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...*, s. 89-93

için daha akıcı bir idari yapının gerekli olduğu ortaya çıkmıştır. Rusya'nın uluslararası ekonomik sistemdeki entegrasyonunu ve modernizasyonunu kolaylaştırmak için daha etkin bir devlet mekanizmasına sahip olması gerektiğine inanan Putin'in yaptığı reformlar ile devlet birimleri daha etkili hale gelmiş, federal merkez ile bölgeler arasındaki güçlerin sınırları açık bir şekilde tanımlanmış, devlet programlarının finansmanı sonuçlara daha sıkı bağlanmış ve kamu hizmetinin yapısı yeniden düzenlenmiştir.²⁰⁴ Bu girişimlere ek olarak Putin, Rusya üzerindeki otoritesini pekiştirme ve merkezi otoriteyi güçlendirme çalışmalarına siyasi partilerin sayısını azaltarak devam etmiştir. Rusya'da çok sayıda küçük partinin bulunmasının ülkede uzun dönemde istikrar sağlamayacağını düşünen Putin'in isteği üzerine 10000'den daha az üyesi ve 89 bölgenin 45'inde teşkilatı bulunmayan partilerin kapatılmasını öngören yasa Ocak 2000'de Duma'ya gelmiştir. Ancak bu girişimler muhalefeti bastıracağı ve başkanın eline çok fazla güç toplayacağı konularını gündeme getirmiş ve çokça tartışılmıştır.²⁰⁵

Putin'in başkan olduktan hemen sonra ekonomiyi düzlüğe çıkaran girişimleri, merkezi güçlendirme çabaları ve bu bağlamda oligarklarla mücadelesi lider olarak halkın gözünde hanesine artı puanlar kazandırsa da özellikle bu yıllarda yaşanan iki faciayla birlikte yoğun eleştirilere maruz kaldığı zamanlar da olmuştur. Bu facialardan ilki Kursk adlı nükleer denizaltısının 12 Ağustos 2000 tarihinde bir torpido eğitimi sırasında meydana gelen patlama sonucunda batmasıydı. Sonrasında bu denizaltı faciası tam bir skandala dönüşmüştür.

Denizaltının neden battığı başlangıçta bir sır gibi tutulmuş ve kimseye açıklanmamıştır. Kursk nükleer denizaltısının bir ABD denizaltısı ile çarpışarak batmış olabileceği iddiası ortaya atılmıştır. Kremlin'in kurtarma çalışmalarında aciz kalması ve ilk günlerde diğer ülke yardımlarının reddedilmesi halkın başkan Putin'e büyük tepki göstermesine neden olmuştur.²⁰⁶ Kazadan on gün sonra olay yerine varan İngiliz ve Norveçli uzmanlar kısa zamanda Kursk'un kapağını açtıklarında mürettebattan kimse

²⁰⁴ Mark A. Smith, "Putin's Nationalist Challenge", *Conflict Studies Research Centre*, Cilt 5, Sayı: 20, Mayıs 2005, s. 2 < <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=96130> > (31.05.2015)

²⁰⁵ Lee Peterson, "Başkan Putin ve İcraatları Rusya'da Eskiye Dönüş Olarak Kabul Edilebilir Mi?", (çev. Erhan Şener), *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, Cilt 6, Sayı: 4, Kış 2001, s. 18

²⁰⁶ M. Necati Özfatıra, "Rusya'da Denizaltı Faciası 1", *Türkiye*, 24 Ağustos 2000

hayatta kalmamış, denizcilerin büyük çoğunluğu havasızlıktan boğulmuştur.²⁰⁷ Bu faciadan sonra “Ruslar askeri sırları korumak için mi başka ülke yardımlarını reddederek 118 askerini ölüme terk etti yoksa saklayacak başka şeyler de mi vardı?” sorusu uzun süre kafaları meşgul etmiştir.

Bir diğer facia 23 Ekim 2002’de yaklaşık 50 kadar Çeçen isyancının Moskova’da bir tiyatrodan 700 kadar insanı rehin alması sonucu yaşanmıştır. Çeçen isyancılar Rus askeri güçlerinin Çeçenistan’dan çekilmeleri talebinde bulunmuşlar ancak pazarlıklar sonuçsuz kalmış ve üçüncü günün sonunda Rus özel kuvvetleri binaya narkotik bir gaz salarak operasyon başlatmışlardır. Operasyon sonrasında Çeçen isyancılarla beraber 120 rehine hayatını kaybetmiştir.²⁰⁸ Çatışmalar sonrasında rehinelere bina dışına çıkarıldığında hiçbirinin mermi ile değil de binaya salınan gaz yüzünden öldüğü anlaşılmıştır. Hastaneye götürülen rehinelere nasıl müdahale edilmesi gerektiği bilinmemiş çünkü operasyon sırasında ne çeşit bir gaz kullanıldığı Rus devleti tarafından gizlenmiştir.²⁰⁹

Putin her ne kadar bu iki faciada iyi bir liderlik tarzı ortaya koyamamış ve çokça eleştirilmişse de sonrasında işleri kendi lehine çevirmeyi bilmiştir. Doğrusu o konjonktürü değerlendirmesini bilen, halkın nabzını iyi tutan, pragmatik özelliklere sahip en iyi liderlerden biridir. Bahsettiğimiz faciaların yaşandığı zamanlarda ABD’de yaşanan 11 Eylül saldırıları nedeniyle “terörle mücadele” söylemi dünyanın pek çok ülkesinde gündem konusu olmuştu. Putin de kendi ülkesinde Çeçenistan konusunda benzer söylemleri dile getirmiş ve aslında Çeçenistan’da ayrılıkçılarla değil de uluslararası terörizmle mücadele ettiğini ileri sürmüştür. Batı’nın Çeçen Sorunu’na ilişkin tavrında bir değişiklik olmasa da Putin Rus halkını buna inandırmış ve bu konuda halktan büyük destek almıştır.²¹⁰

Nitekim Putin’in Rus halkından aldığı destek 2004 başkanlık seçimlerinin sonucuna da yansımıştır. İktidarının ilk döneminde merkezi otoriteyi güçlendirme çabaları, ekonomide sağlanan istikrar ve oligarklarla girilen mücadele halkın Putin’e olan desteğini arttırmış, 14 Mart 2004’te yapılan başkanlık seçimlerinde yaklaşık 50 milyon

²⁰⁷ Kursk Faciasının Onuncu Yılı < <http://www.dw.de/kursk-facias%C4%B1n%C4%B1n-onuncu-y%C4%B1n%C4%B1/a-5906509> > (19.11.2014)

²⁰⁸ Hostage Crisis in Moscow Theater < <http://www.history.com/this-day-in-history/hostage-crisis-in-moscow-theater> > (19.11.2014)

²⁰⁹ Bir Terör Saldırısı ve Yönetilemeyen Bir Kriz-Moskova Tiyatro Baskını < <http://www.ozelguvenlikdunyasi.com/115.html> > (19.11.2014)

²¹⁰ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...* , s. 251

seçmenin oyunu alan Putin % 71 oy oranı ile başkan seçilmiştir. % 13.7 oy oranı ile RFKP'nin adayı Nikolay Haratinov ikinci olmuş, bağımsız aday Sergey Glazyev % 4,1 ile üçüncü olurken diğer bir bağımsız aday İrina Hakamada % 3,8 ile dördüncü olmuştur.²¹¹

İkinci başkanlık döneminin ilk zamanlarında Putin yeniden Çeçenistan ve terör sorunları ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. 1 Ekim 2004 tarihinde Kuzey Osetya Cumhuriyeti'nin 30 bin nüfuslu Beslan kentindeki bir ortaokuluna bir saldırı düzenlenmiş, saldırganlar 1200 civarında öğrenci, öğretmen veliyi rehin almıştır. Rus yönetimi ve Çeçen direnişçiler arasındaki görüşmelerden sonuç çıkmayınca, 52 saat sonra yani 3 Ekim günü Çeçen direnişçilerle Rus kuvvetleri arasında sonucu tam bir facia olan çatışmalar yaşanmıştır.²¹² Çatışmalar sonucunda, aralarında 186 çocuğun bulunduğu en az 334 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce yaralının olduğu ve birçok insanın kaybolduğu bildirilmiştir. Putin bu olaydan “Rusya'nın 11 Eylül'ü” olarak bahsetmiş ve sonrasında merkezi otoritenin daha da güçlendirilmesi konusunda bazı net tekliflerde bulunmuştur.²¹³

Putin, Rusya'nın uluslararası terörizmden korunması gerektiğini savunarak, son derece radikal bir politik reform olarak görülen mahalli idarecilerin halk tarafından doğrudan seçilmesi yerine merkezden belirlenmesini öngören reform paketini gündeme getirmiştir. Yani bu reform paketine göre bölge valileri ve cumhuriyet başkanları artık halk tarafından seçilerek değil de merkezden atanarak göreve başlayacaklardır.²¹⁴ Aslında Çeçen Sorunu'ndan faydalanarak terör ile mücadele bahanesi altında devletin kontrol mekanizmaları kuvvetlendirilmiştir. Putin'in “terör karşıtı” söylemlerinin hatta bu konuda ABD'nin yanında olmasının perde arkasında her zaman ülke içindeki kontrolü kuvvetlendirmek amacı olmuştur.²¹⁵

Bölgeler üzerindeki kontrolü ele geçirmek dışında Putin'in başka bir hedefi de kitle iletişim araçlarına hakim olmakla birlikte kamuoyunun kontrolünü ele geçirmek olmuştur. Putin döneminde önde gelen pek çok medya grubu dolaylı ya da dolaysız yollardan kontrol

²¹¹ Daha ayrıntılı seçim sonuçları için bakınız < http://www.russiavotes.org/president/presidency_previous.php > (28.11.2014)

²¹² David Satter, “The Truth About Beslan” < <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/012/907jbmkm.asp?page=1> > (28.11.2014)

²¹³ Sinan Oğan, “Matruşkalaşan Terörizm” < <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/623-matruskalasan-terorizm> > (28.11.2014)

²¹⁴ Putin'den Reform Tanıtımı, < <http://www.rusyaofisi.com/kasimreform.htm> > (28.11.2014)

²¹⁵ Utku Yapıcı, *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, Birinci Baskı, Başlık Yayın Grubu, Ekim 2007, s. 80

altına alınmıştır. Öyle ki bu konuda yerel medya kanalları bile göz ardı edilmemiş, devlet tarafından desteklenerek kontrol edilmişlerdir.²¹⁶ 2004 yılının sonuna gelindiğinde iktidarın hoşuna gitmeyen gazetecilerin büyük bir kısmı yayını terk etmek zorunda kalmış, yaptıkları programlara da son verilmiştir. Toplum üzerindeki politik ve sosyal kontrolün başlıca aracı olan televizyon da başkanın adamları tarafından kontrol altına alınmıştır. Amaç bellidir; çünkü bu ülkede geçmişten beri yayına hakim olan politikaya da hakim olmuştur.²¹⁷

Beslan okul baskını sırasında Rus medyasının yayınları incelendiğinde medyaya verilen ayar ile medyanın tarafsızlığını nasıl da yitirdiği bariz bir şekilde görülmektedir. Öyle ki eylem bitene kadar Rus halkı Beslan'daki olaydan en az şekilde haberdar edilmiş, eylemlerden sonra da sansür devam etmiştir. CNN ve BBC olayı naklen verirken, Rus televizyonları eylemi sıradan bir olay gibi sunup geçiştirmiş, Rusya'nın büyük kanalları bile baskın haberlerini kısaca verdikten sonra eğlence haberlerine devam etmişlerdir.²¹⁸

Görüldüğü üzere Rusya'da basın özgürlüğü, gazetecilerin güvenliği gibi konular son derece sıkıntılı olmakla birlikte medyaya yönelik şiddet de artarak devam etmiştir. Bu konuda Brüksel merkezli Uluslararası Gazeteciler Federasyonu bir inceleme yapmış ve 1990-2008 yılları arasında 292 gazetecinin ya öldürüldüğünü ya da kaybedildiğini açıklamıştır.²¹⁹ Putin iktidarının 2004 yılından sonraki dönemlerinde medyaya yönelik şiddet artarak devam etmiştir. Özellikle Çeçenistan'daki savaşla ilgili Rus yetkilileri sert bir şekilde eleştiren gazeteci Anna Politkovskaya'nın öldürülmesi olayların en trajik dönüm noktalarından biri olmuştur. Ülkesindeki insan hakları ihlalleri ve özellikle Çeçenistan'daki insanlık dramı üzerine yaptığı haberlerle tanınan gazeteci, Beslan faciasından 2 yıl sonra Rusya'daki evinin asansöründe ölü bulunmuştur.²²⁰ Putin döneminde öldürülen rejim muhalifi kişilerin sayısında ciddi bir artış yaşanmış, bazı kişiler

²¹⁶ David M. Kotz ve Fred Weir, *Gorbaçov'dan Putin'e...*, s. 426-427

²¹⁷ Boris Kagarlitski, *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, (çev. Fatma ve Serdar Arıkan), 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2008, s. 443-451

²¹⁸ Ekrem Karakoç, "Beslan, Rusya'nın 11 Eylül'ü mü?" < <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=17&makaleid=3816> > (28.11.2014)

²¹⁹ Erol Önderoğlu, "Rusya'da 18 Yılda 292 Gazeteci Ya Öldürüldü Ya Kaybedildi" < <http://www.bianet.org/bianet/dunya/109524-rusya-da-18-yilda-292-gazeteci-ya-olduruldu-ya-kaybedildi> > (28.11.2014)

²²⁰ Leyla Budak, "Çeçenistan Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 13, 2012, s. 23

Putin'in bu cinayetlerin çoğundan önceden haberdar olduğunu söylemiş ve hatta cesur gazeteci Anna'nın ölümünü Putin'in doğum günü ile ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Yani bunun gangster usulü bir doğum günü hediyesi olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Anna tam da Putin'in doğum gününde öldürülmüştür. Sonrasında Anna'nın ölümü Putin'e sorulduğunda soğukkanlı bir şekilde "Yazık" demiş ve o meşhur açıklamasını yapmıştır: "Kendisinin ülkemiz siyasetindeki etkisi minimum seviyeydi."²²¹

Medya üzerinde artan baskı, Beslan sonrasında uygulamaya koyulmaya çalışılan yeni önlemler ve bunlara ek olarak ABD yönetiminin çıkarlarına ters düşen politikalar izlenmeye başlanması sebebiyle Batı, Putin ve ülkesi ile ilgili demokrasi eksikliği ve otokrasiye yönelim konularını gündeme getirmiştir. ABD Başkanı Bush 2006'da G-8 Zirvesi'nde ve 2007'de Demokrasi ve Özgürlük Konferansı'nda Putin'i sivil toplumu ve insan haklarını göz ardı etmekle eleştirmiştir. Rusya ile Batı arasında yeni bir tartışma başlamış, başta ABD olmak üzere batılı ülkeler, Rusya'yı "yönetilen demokrasi" olmakla suçlarken, Putin iktidarı bu suçlamalara "egemen demokrasi" kavramı ile cevap vermiştir.²²²

"Yönetilen demokrasi", Putin gibi otoriter bir liderin popülist politikalar ile sistem üzerinde tam hakimiyet tesis ettiği demokrasi ile başkanlık iç içe geçtiği bir modeldir. Güçlü bir başkanlık ve zayıf kurumlar bu modelin temel özelliğini oluşturur. Günlük yaşam üzerinde, medyada, seçim üzerinde kontrol söz konusudur. Yönetilen demokrasi ile kastedilen şudur: Demokrasinin bir kurumsal özgürlükler rejiminden çok bir idareye dönüşmesi. Burada güçlü çoğunluğun bastırması ile demokrasi yönetilir ya da idare edilir. Bazılarına göre yönetilen demokrasi içi boşaltılan bir demokrasidir.²²³ Buna karşı Putin ve kurmaylarının öne sürdüğü "egemen demokrasi" kavramı ise; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, basın özgürlüğü, mülkiyet hakları konularında Batı standartlarına göre değil, Rusya'ya özgü bir demokrasi modelinin geliştirilmesini öngören bir ideolojidir. Ziya Oktay'a göre bu ideoloji otoriter yönetim anlayışının, işgal ettiği tüm siyasal ve sosyal

²²¹ Steve Levine, *Putin'in Labirenti*, (çev. Mert Akcanbaş), 1. Baskı, Destek Yayınevi, İstanbul 2010, s. 156-157

²²² Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...*, s. 262-264

²²³ Dilaver Demirağ, "Yönetilen Demokrasi ya da İstibdadın Güler Yüzlü Maskesi" < http://www.hurgeneral.com/YONETILEN_DEMOKRASI_YA_DA_ISTIBDADIN_GULERYUZLU_MAS_KESI_6077_2_1.html > (29.11.2014)

alanlar üzerindeki meşrutiyyetini sağlamak için ortaya atılmıştır. Yani aslında bu ideoloji Putin'in otoriter yönetim anlayışının kâğıt üzerine dökülmüş halidir.²²⁴

Putin iktidarı, bir yandan Batı'dan gelen eleştirilere "egemen demokrasi" kavramı ile cevap verirken bir yandan da Batı'nın demokrasi ve insan hakları gibi sahte söylemlere girişerek Rus etkinliğini zayıflatmak istediğini vurgulamıştır. Eleştirilere karşı bu savunma biçiminin Batı'ya ikna etmediği açıktır, ancak 1990'lı yıllardaki büyük ekonomik çöküş ve siyasi kargaşa ortamından çıkan Rus halkında karşılık bulmuştur. Putin gerçekleştirdiği icraatlar sayesinde halkın gözünde ekonomik ve siyasi istikrarın simgesi olmayı başarmış, halkın da güvenini kazanmıştır. Rusya'da yeni bir orta sınıf meydana gelmiş, ülke daha az demokrasi ancak daha çok para ile anılmaya başlanmış, 2008 başkanlık seçimlerine doğru yaklaşırken Putin'in halk nezdindeki kişisel reytingi artarak devam etmiştir.

2008 başkanlık seçimlerinden önce Rusya'da gündemin tek konusu bundan sonra ne olacağıydı. Rus anayasasına göre aynı kişi üç dönem arka arkaya başkanlık yapamıyordu. Bu durumda Putin için iki olasılık söz konusu olmuştur: Putin ya başkanlığı bırakıp yerini başka birine bırakacaktı ya da anayasa değişikliğine gidip başkanlığını devam ettirecekti. Putin birinci yolu seçmiş, halef olarak başbakan yardımcılarında Dimitri Medvedev'i ilan etmiş ve böylelikle Rusya'da kendisinin gerçekten aday olacağı veya kimi aday göstereceği tartışmalarına son noktayı koymuştur. Rus siyaset uzmanlarından Boris Makarenko Medvedev'in tercih edilmesini, Putin'in, ülke siyaseti üzerindeki etkisini devam ettirme arzusunun işareti olarak değerlendirmiş ve Putin'in 2008-2012 yılları arasında bir ara dönem olarak gördüğünü belirtmiştir.²²⁵

Putin tarafından halef ilan edilen Medvedev, 2 Mart 2008 tarihinde yapılan Başkanlık seçimlerinde ilk turda yarışan diğer üç adayın önünde % 70,2 gibi yüksek bir oy alarak başkan seçilmiştir. Diğer adaylardan RFKP lideri Gennadi Zyuganov % 17,7 oranında oy alırken LDP'nin adayı Jirinovski % 9,3 ve son olarak Demokrat Parti'nin adayı Andrey Bogdanov % 1,2 oranında oy almışlardır.²²⁶ Putin ise bundan sonra başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Böylece "Rus modeli" olarak adlandırılan iktidarın paylaşılmasına dayanan sistem uygulamaya konulmuştur.

²²⁴ Ziya Oktay, "Rusya'da 'Egemen Demokrasi' Uygulamaları" < <http://www.timeturk.com/m/yazi.asp?id=39326> > (29.11.2014)

²²⁵ Sağ Kolu Medvedev'i Halef İlan Etti, *Zaman*, 11 Aralık 2007

²²⁶ Putin-Medvedev Tandem Wins Presidential Election in Russia, < <http://www.wsws.org/en/articles/2008/03/russ-m04.html> > (29.11.2014)

3.2.3. Perde Arkasından Yöneten Lider: Başbakan Putin (2008-2012)

Dimitri Medvedev devlet başkanlığı koltuğuna oturduğunda öne çıkan iki senaryodan birincisi Medvedev'in zaman içerisinde kendi çalışma takımını kurarak yönetimi ele alacağı ve 2012 seçimlerinde de Putin'in rakibi olacağı düşüncesi idi. İkinci senaryo ise Medvedev'in devlet başkanlığı döneminde ülkeyi arka planda Başbakan Putin'in yöneteceği ve Medvedev'in koltuğu 2012'de tekrar Putin'e bırakacağı düşüncesine dayanıyordu.²²⁷ Medvedev'in kişiliğine ve iç politikada gerçekleştireceğini söylediği birkaç söze aldanan Batılı uzmanlar birinci senaryonun gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Ancak Medvedev döneminin ilk aylarında patlak veren Gürcistan Savaşı sebebiyle bu konuda yanlışlıklarını anlamaları geç olmamıştır. Çünkü Rusya'nın 8 Ağustos 2008'de Güney Osetya'da gerçekleştirdiği operasyonda Medvedev'den önce Putin açıklamalar yapmış ve bu krizin yönetimini ele almıştır. Bu durum, Putin'in halen ülke siyaseti üzerindeki etkisinin devam ettiği şeklindeki yorumların yapılmasına neden olmuştur.²²⁸

Hukuk eğitimi almış Medvedev karakter olarak Putin'in tersi bir görünüme sahiptir ve bu özelliği ile demokrasi ve insan hakları konusunda yoğun eleştiriler aldığı Batı ile ilişkilerini düzeltme ihtiyacı duyan Putin'i tamamlamaktadır. Hayranı olduğu dünyanın en ünlü hard rock gruplarından Deep Purple'ı evinde ağırlayan²²⁹, sosyal medyada aktif olan, daha çok Batılı bir lidere benzeyen Medvedev'in seçilmesiyle Beril Dedeoğlu'na göre Rusya artık iki yüzü olan bir ülke olmuştur. Putin sert politikalar ile gündeme gelirken Medvedev Rusya'nın ekonomi, işbirliği, Avrupa ile diyalog ile içeride kalkınma, zenginleşme, yardımlaşma yüzünün temsilcisi olmuştur. Sert ve yumuşak politikaların birlikte işlenmesi için Putin ile Medvedev birbirine muhtaçtır.²³⁰ Zaten Gürcistan Savaşı sırasında bu iki lider arasında etkili bir işbölümünün gerçekleştirildiği görülmüştür. Zira Rusya Devlet Başkanı Medvedev Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ile ateşkesin koşullarını müzakere ederken, Putin ise askeri harekâtı yönlendirmiştir.²³¹

²²⁷ Habibe Özdal, Kerim Has, "Putin Rusyasının Medvedevli Yılları", *Analist*, Sayı: 13, Mart 2012, s. 17

²²⁸ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...*, s.

²²⁹ Russia's Medvedev Hosts His Idols Deep Purple, < <http://www.reuters.com/article/2011/03/23/us-russia-medvedev-purple-idUSTRE72M61R20110323> > (29.11.2014)

²³⁰ Beril Dedeoğlu, "Putin-Medvedev Dengesi" < http://www.timeturk.com/tr/makale/beril-dedeoglu/putin-medvedev-dengesi.html#.VHnB9fl_s08 > (29.11.2014)

²³¹ Habibe Özdal, Kerim Has, *Putin Rusyasının...*, s. 20

2008 yılı içerisinde Putin-Medvedev ikilisinin karşılaştığı bir başka sorun küresel ekonomik kriz olmuştur. Dünya ekonomisinin alışılmadık dışında bir büyüme performansı sergilediği ve enerji fiyatlarının rekor kırdığı 2000-2008 döneminde, Rus ekonomisinde de bir bahar havası yaşanmış, ekonomi yıllık ortalama % 7 civarında büyümüş ve Rusya dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmeyi başarmıştı.²³² Ancak patlak veren ekonomik kriz nedeniyle ekonomideki olumlu gidiş yerini daralmaya bırakmıştır. Nitekim Rus ekonomisinin kırılganlığı ortaya çıkmış, ekonomik çeşitliliği yetersiz olan ülke 2009'da % 7,9 oranında küçülmüş, işsizlik % 8,4'e çıkmıştır.²³³

Putin'in Rusyası, işlerin yolunda gitmediği bu küresel ekonomik kriz döneminde Batı ile karşı karşıya gelmek yerine işbirliğine vurgu yapan liberal söylemler tercih etmiştir. Bu durumda işbölümü gereği Medvedev öne çıkmış, Rusya'nın imajı çatışmadan işbirliğine evrilmeye çalışılmıştır.²³⁴ 2008 sonbaharında Barack Obama'nın ABD Başkanı seçilmesi, Batı ile ilişkilerini düzeltme yoluna giren Rusya adına gerekli şartların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Bush döneminden kalma pek çok sorun nedeniyle Obama da benzer bir imaj düzeltme çabası içindedir. Aslında hem ABD hem de Rusya birbiri ile çatışmanın büyük resimde kendilerine fayda sağlamayacağını görmüşlerdir. Soğuk Savaş sırasında iki ayrı kutbun lideri olan bu ülkeler için dünya politikasına eskisi kadar kolay yön verebilmek zorlaşmıştır. Rusya, son dönemde sosyo-ekonomik bir toparlanma yaşasa da hala eski konumuna ulaşmaktan çok uzaktır. ABD ise tek taraflı adımlarla sorunları çözemeyeceğini Bush döneminde yaşananlar nedeniyle çok acı bir şekilde öğrenmiştir.²³⁵

ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın "Artık ilişkilerde reset tuşuna basma zamanı geldi" sözleri, iki ülke arasındaki buzların erimesine vesile olmuştur. Böylece ilişkilerin yeniden ele alınabileceği sinyali verilmiş,²³⁶ ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un da İsviçre'de görüştüğü Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'a, iki ülke ilişkilerine sıfırdan

²³² Ariel Cohen, Richard E. Ericson, "Russia's Economic Crisis and U.S.-Russia Relations: Troubled Times Ahead", *Executive Summary Backgrounder*, No. 2333, Kasım 2009, s. 3 < <http://www.heritage.org/research/reports/2009/11/russias-economic-crisis-and-us-russia-relations-troubled-times-ahead> > (05.12.2014)

²³³ Dünya Bankası, "The World Bank in Russia", Rus Ekonomi Raporu No. 21, Mart 2010 < <http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/RER21eng.pdf> > (05.12.2014)

²³⁴ Habibe Özdal, Kerim Has, *Putin Rusyasının...*, s. 18

²³⁵ Mehmet Yegin, "ABD-Rusya İlişkileri: Yeni Başlangıçlar, Bitmeyen Sorunlar", *Analist*, Sayı: 13, Mart 2012, s. 24

²³⁶ *Ibid*, s. 23

başlamayı simgeleyen, plastik “yeniden başlatma düğmesi”(reset düğmesi) hediye etmesiyle de ilk somut adım atılmıştır.²³⁷ Neticede “yeniden başlatılan” ilişkiler sayesinde taraflar arasında uyuşturucu kaçakçılığı, Afganistan’da radikal örgütlerle mücadele konularında işbirliği olanakları doğmuştur. Rusya ve Orta Asya’da istikrar açısından son derece önemli olan bu alanlarda ABD ile işbirliğine Putin’in de olur vermesi şaşırtıcı olmamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD Başkanı Bush’u ilk arayan lider olan Putin’in bu adımı ile Çeçenistan Savaşı ile ilgili eleştirilerin önüne geçtiğini hatırlatırsak, çıkarların ortaklaşması durumunda Rusya’nın Batı ile işbirliğine gitmesinin normal olduğu söylenebilir.²³⁸

Batı ile iyi ilişkilerin geliştirildiği bu süreç 2010 yılında Arap ülkelerinde başlayan halk hareketleri ile yeniden yön değiştirmiştir. Kaddafi dönemindeki Libya ile ciddi ekonomik çıkarları bulunan Rusya, Batı’nın Libya’ya karşı gerçekleştirmek istediği askeri hareket sırasında veto hakkını kullanmamış, ancak sonrasında Rusya Libya’daki gücünü muhafaza edememiş, Arap halkları nezdinde ciddi prestij kaybına uğramıştır. Rusya Libya’da Batı tarafından kandırıldığını düşünmüştür. Bu nedenle benzer isyanların yaşandığı ve Rusya’nın Akdeniz ve Orta Doğu’daki tek askeri üssünün bulunduğu Suriye Rus dış politikası açısından ciddi önem kazanmıştır. Putin Rusyası, Esad rejiminin yıkılmasını kendisi açısından jeopolitik ve askeri bir kayıp olarak algılamaktadır.²³⁹

Arap isyanlarından sonra kötüleşen Rusya-Batı ilişkileri sonrasında yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle daha da kötü bir hal almıştır. Aslında her şey Medvedev’in 2012 yılında yapılacak başkanlık seçimlerinde Putin’e rakip olmayacağını açıklamasıyla başlamıştır. Medvedev’in ”Bir güç mücadelesi olmasını istemiyorum, bu Rusya için iyi olmaz” sözleri²⁴⁰ Putin’in 2012’de tekrar başkanlığa geçeceği yorumlarını haklı çıkararak Rusya’daki muhalifleri harekete geçirmiş, 4 Aralık 2011’de yapılan milletvekili seçimlerinde Putin’in partisi Birleşik Rusya’nın birinci parti olması ile de muhalifler protestolara başvurmuşlardır. Seçimlerde hile yapıldığını düşünen Putin muhalifleri “Yeni

²³⁷ ABD'den Rusya'ya 'Reset' Düğmesi, < <http://t24.com.tr/haber/abdden-rusyaya-reset-dugmesi,33096> > (05.12.2014)

²³⁸ Habibe Özdal, Kerim Has, *Putin Rusyasının Medvedevli...* , s. 21

²³⁹ Halit Mammadov, “Güncel Tartışmalar: G-20 Çıkarımları: ABD – Rusya İlişkileri Nereye Gidiyor?” < <http://mekam.org/mekam/guncel-tartismalar-g-20-cikarimlari-abd-rusya-iliskileri-nereye-gidiyor> > (09.12.2014)

²⁴⁰ Medvedev Koltuğu Putin'e Bırakıyor, < http://www.takvim.com.tr/aktuel/2010/08/04/medvedev_koltugu_putine_birakiyor > (11.12.2014)

seçimler istiyoruz”, “Putin’siz Rusya” gibi sloganlar eşliğinde sokaklara dökülmüştür.²⁴¹ Protestolar sırasında muhaliflere büyük destek veren eski lider Mihail Gorbaçov, Putin’in 8 yıl başkanlık 4 yıl da başbakanlık yaptığını hatırlatarak şöyle demiştir: “Vladimir Putin’e şu anda istifa etmesi tavsiyesinde bulunuyorum. Yeter artık. Çünkü etrafında büyük bir zümre oluşuyor.”²⁴²

Rusya’ya karşı sert eleştirileri ile tanınan Amerikan senatörü John McCain’in Rusya’daki Sokak hareketlerini kastederek Başbakan Vladimir Putin’e “Arap Baharı” hatırlatması yapması²⁴³ ve ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’ın yapılan seçimlerin hür ve adil olmadığını dair eleştirileri²⁴⁴ Rusya’nın Batı ile ilişkilerini “reset dönemi”nin öncesine taşımıştır. Bu eleştiriler karşısında Putin, ““ABD Dışişleri Bakanı seçimlerin adil ve dürüst olmadığını belirtti. Kendileri açık bir delil de sunmadı. Seçim gözlemcilerinin değerlendirmelerini de henüz almamıştı. Clinton ülke içinde bazı kesimlere sinyal gönderdi. Onlar da bu sinyali aldı. ABD Dışişleri Bakanlığı yardımı ile de etkin çalışmaya başladılar. Bu organizasyonlar belirli bir senaryo dahilinde. Bizi sallamaya çalışıyorlar ki bize bu dünyanın ağasının kimin olduğunu hatırlatmaya ve ellerinde bir kontrol mekanizması olduğunu göstermeye çalışıyorlar.” şeklinde sözler sarf etmiş ve protestoların arkasında aslında ABD’nin olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵ Böylece 2011 yılı protestolar ve Putin karşıtı gösteriler ile geride kalırken dikkatler daha sonra 2012 Başkanlık seçimleri üzerinde toplanmıştır.

Sonuç olarak 2008-2012 döneminde Rusya, Putin Rusyası olarak anılmaya devam etmiştir. İç politikada bazı farklı söylemler dile getirilse de özellikle dış politika adımları bir önceki Putin (2000-2008) döneminin devamı gibidir. Medvedevli yıllar boyunca başbakan olarak kalsa da Putin siyasetin en tepesinde en etkili şekilde durmaya devam etmiştir.

²⁴¹ Putin Karşıtı En Kalabalık Gösteri, < <http://www.pressmedya.com/index.php?aType=haber&ArticleID=5375> > (11.12.2014)

²⁴² Gorbaçov, Putin’den İstifa Etmesini İstedi, < <http://tr.euronews.com/2011/12/25/gorbacov-putin-den-istifa-etmesini-istedi> > (11.12.2014)

²⁴³ McCain Warns Putin of Approaching “Arab Spring”, < <http://sputniknews.com/russia/20111206/169389247.html> > (11.12.2014)

²⁴⁴ Clinton Criticizes Russia Vote, Germany Urges Improvement, < <http://www.reuters.com/article/2011/12/06/us-russia-election-usa-idUSTRE7B50IE20111206> > (11.12.2014)

²⁴⁵ Putin: Protesto Gösterilerinin Arkasında ABD Var, < http://www.zaman.com.tr/dunya_putin-protesto-gosterilerinin-arkasinda-abd-var_1212402.html > (11.12.2014)

3.2.4. Gücünün Zirvesinde: İkinci Putin Dönemi (2012-?)

2011 yılında başlayan Putin karşıtı gösteriler 2012 Başkanlık seçimlerine kadar devam etmiş, muhalif gruplar “Putin’siz Rusya” sloganları eşliğinde tepkilerinin şiddetini arttırmışlardır. Ancak her ne kadar rahat bir seçim süreci geçireme de rakiplerine hayli fark atan Putin oyların % 63,6’sını alarak büyük bir zafer kazanmış, seçim sonucunda halka seslendiği konuşmasında gözyaşlarını tutamamıştır.²⁴⁶ En yakın rakibi Komünist Parti Lideri Gennady Zyuganov % 17,2 oranında oy alırken, milyarder iş adamı Mikhail Prokhorov % 8, Liberal Demokrat Parti Lideri Vladimir Jirinovski % 6,2 ve son olarak Adil Rusya Partisi Lideri Sergey Mironov % 3,9 oranında oy almışlardır.

Seçimlerden önce olduğu gibi seçimlerden sonra da muhalefetin Putin karşıtı protestoları devam etmiştir. Özellikle 2012 Başkanlık seçimlerinde hile ve usulsüzlük yapıldığı iddiaları protestoların artarak devam etmesine neden olmuştur. Putin’in yeniden Kremlin’e çıkmasını istemeyen pek çok muhalif sokaklara dökülmüş, defalarca tekrarlanan bu eylemlere polis müdahale etmiş, muhaliflerin bir kısmı gözaltına alınmıştır. Putin yönetimi 2011 eylemlerinde olduğu gibi bu eylemlerde de ABD bağlantılı sivil toplum kuruluşlarını sorumlu tutmuştur.²⁴⁷

Tüm bu protestolara rağmen Putin seçim kampanyalarında özellikle ekonomi ile ilgili vaatleriyle sıradan seçmene iyi bir mesaj verebilmiştir. Ayrıca muhalefet partilerinin alternatif projeler üretmek yerine genellikle sözlü eleştirilerde bulunmaları, her birinden farklı sesler yükselmesi ve aralarında birlik sağlayamamış olmaları Putin’in işini kolaylaştırmış, oylar kendisine yönelmiştir. Muhalefetin, sokak protestoları sırasında seslendirdikleri Putin olmasın da kim olursa olsun düşüncesini ifade eden “Putin’siz Rusya” sloganları halkın tamamında karşılık bulamamıştır. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki ülkedeki havanın sadece Moskova’dan bakılarak değerlendirilmesinin yanlış olacağı anlaşılmıştır.²⁴⁸

²⁴⁶ Putin Wins Russian Election, Cries During Acceptance Speech, < <http://abcnews.go.com/blogs/headlines/2012/03/putin-wins-russian-election-cries-during-acceptance-speech/> > (17.12.2014)

²⁴⁷ Putin’in Devlet Başkanlığındaki 3. Dönemi, < <http://www.trtturk.com/haber/putinin-devlet-baskanligindaki-3-donemi.html> > (17.12.2014)

²⁴⁸ Fatih Özbay, “Rusya’da Seçim Mevsimi Sona Erdi: Bahar Gelecek Mi?”, < <http://www.bilgesam.org/incele/102/-rusya#.VJFvFyusWHI> > (17.12.2014)

Seçimlerin sonucu Putin'in büyük şehirlerde daha az destek almasına rağmen, genel olarak taşradaki popülaritesini koruduğunu ortaya çıkarmıştır. Protestoların yoğun olduğu yerler dışındaki bölgelerde demokrasiden daha fazla önemsenen bir konu söz konusu olmuştur: Rusya'nın eskisi gibi büyük ve saygı duyulan güç haline geri dönmesi. Halkın genelinin Putin'den bir numaralı beklentisi buydu çünkü SSCB dağılılı henüz 20 yıl olmuştu ve dağılmanın seçmen kitlesinin ezici çoğunluğunu oluşturanlarda meydana getirdiği travma hala geçmiş değildi. Ayrıca SSCB dağıldığında doğmuş olanlar ilk defa seçimlere gidiyorlar ve eskiyi hiç bilmiyorlardı. Bu bağlamda Rusya gibi muhalefetin sindirildiği, devletin basından ekonomiye, eğitimden spora kadar neredeyse her şeyi kontrol ettiği, üstelik bu durumdan çok az insanın şikâyetçi olduğu bu ülkede, seçimi ve sonrasında yaşananları bu gelişmeler çerçevesinde değerlendirmek elzem olmuştur.²⁴⁹

Putin daha önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de dış politika konularıyla yakından ilgilenmiştir. Hatta seçildikten hemen sonra ilk iş olarak Çin Halk Cumhuriyeti, Almanya, Fransa, İngiltere, Meksika, İsrail, Ürdün ve Filistin dahil olmak üzere 11 ülkeye ziyarette bulunmuştur.²⁵⁰ Bu ziyaretlerden en dikkat çekici olan 2-7 Haziran 2012 tarihlerinde Çin'e gerçekleştirilen ziyarettir. Zira her iki ülke dünya gündemini en çok meşgul eden Suriye krizi boyunca Esad rejiminden yana tavır almış ve Suriye'de askeri bir müdahaleye karşı çıkmışlardır.²⁵¹

Putin'in yeni döneme hızlı bir giriş yaptığı düşünülürken 2013 yılında Ukrayna'da meydana gelen olaylar sonucu durum baş döndürücü bir hal almıştır. Kasım 2013'te Ukrayna'da Cumhurbaşkanı Victor Yanukoviç'in AB ile Ortaklık Antlaşması'nı imzalamayıp üstüne Putin ile 15 milyar dolarlık ekonomik yardım ve doğal gazda indirim içeren bir antlaşma imzalaması üzerine Batı yanlısı olan halkın büyük bir kısmı protesto gösterileri başlatmıştır. Söz konusu protestolara zaman geçtikçe katılımlar artmış, yeni

²⁴⁹ Ibid

²⁵⁰ Putin'in 100 Günü: Amerika'dan Çin'e, < http://turkish.ruvr.ru/2012_08_14/Putin-in-100gunu/ > (20.12.2014)

²⁵¹ Habibe Özdal, "Putin'in Yeni Dönemindeki İlk Asya Durağı: Çin", < <http://www.usakgundem.com/yazar/2456/putin%E2%80%99in-yeni-d%C3%B6nemindeki-%C4%B0lk-asya-dura%C4%9F%C4%B1-%C3%A7in.html> > (20.12.2014)

dalga protestolar sonucunda Yanukoviç azledilirken, tutuklu bulunan eski başbakan Yuliya Timoşenko serbest bırakılmış, Ukrayna özel kuvvet polisi feshedilmiştir.²⁵²

Ukrayna'da bu gelişmelerin yaşandığı sıralar Rusya'da adeta Ruslar için bir prestij organizasyonu niteliği taşıyan, 50 milyar dolarlık dev bütçesiyle şimdiye dek düzenlenen en büyük bütçeli olimpiyat olan Soçi Kış Olimpiyatları yapılmaktaydı. Bu yüzden Putin, Soçi Olimpiyatları'na gölge düşürmemek için Ukrayna'daki gelişmelere uzun bir süre sessiz kalmıştır.²⁵³ Olimpiyatlardan sonra ise Putin'in tepkisi gecikmemiş, yaptığı bir basın toplantısında şu açıklamayı yapmıştır: "Ukrayna'da yaşananlar devrimden çok taşkınlıkları anımsatıyor. Bence, AB ile Ortaklık Anlaşması ile pek ilgisi yok. Muhalefet mevcut hükümeti sallandırmaya çalışıyor. Çok iyi organize edilmiş olaylar. Bu olaylar 2015'te yapılacak seçimler için hazırlanmıştı."²⁵⁴

Ukrayna, Rusya açısından çok ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Brzezinski'nin ifadesiyle, Ukrayna'sız ancak bir Asya imparatorluğu olabilecek olan Rusya, onunla birlikte bir Avrasya imparatorluğu olma potansiyelini her zaman taşımaktaydı.²⁵⁵ Ayrıca Rusya Kırım'ı ve bu bağlamda Ukrayna'yı gözden çıkardığı takdirde: Birincisi Karadeniz'i; ikinci olarak Baltıklar'dan Hazar'a kadar uzanan geniş bir hat üzerindeki bölgesel inisiyatifini; üçüncüsü Avrasya Birliği'ni hedef alan Gümrük Birliği Projesini; dördüncüsü güvenliği açısından son derece önemli olan ve "imparatorluğun yeniden ihyası" anlamına gelen "Yakın Çevre Politikası"nı kaybedeceğini; Son olarak enerji güvenliği bağlamında ciddi bir zafiyete uğrayacağını bilmektedir. Bu da orta ve uzun vadede Rusya açısından iktisadi-mali anlamda başlayan ve sonrasında siyasi ve güvenlik bağlamında kendisini gösterecek kalıcı sorunlar anlamına gelmektedir.²⁵⁶ Bu nedenlerden dolayı Ukrayna'da yaşananlara Putin'in sadece sözlü bir tepki ile yetinmeyeceği açıktır. Eylem bazında Rusya'nın ilk tepkisi ise Rus askerlerinin Şubat ayının son günlerinde Kırım'a konuşlandırılması

²⁵² Habibe Özdal ve diğerleri, "Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı'nın Tutumu", *USAK Analiz*, No: 28, Aralık 2014, s. 2-3, < http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=10&cat=1612#.VJVwjXCA > (20.12.2014)

²⁵³ Ibid, s. 7

²⁵⁴ Putin: Ukrayna'da Yaşananlar Devrim Değil, Taşkınlıktır, < http://www.zaman.com.tr/dunya_putin-ukraynada-yasananlar-devrim-degil-taskinlikdir_2176521.html > (20.12.2014)

²⁵⁵ Levent Baştürk, "Ukrayna ve Putin'in Kırmızı Çizgi Hamlesi", < <http://www.dunyabulteni.net/haber/293468/ukrayna-ve-putinin-kirmizi-cizgi-hamlesi> > (20.12.2014)

²⁵⁶ Mehmet Seyfettin Erol, "Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 41, Bahar 2014, s. 6, < http://www.karam.org.tr/Makaleler/635769938_1-Mehmet%20Seyfettin%20Erol.pdf > (20.12.2014)

şeklinde olmuştur. Böylece Rusya, Batı'nın başından beri destek verdiğini düşündüğü Ukrayna'daki gösterilere Kırım üzerinden cevap vermiştir.

Gelinen noktada Ukrayna Krizi, ABD, AB ve Rusya arasındaki bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Krizin şiddeti ise 2014'ün Mart'ında Kırım'ın statüsünü (Ukrayna'ya bağlı bir Cumhuriyet olarak devam edip etmeyeceği) belirleyecek referandumun gündeme gelmesiyle bir seviye daha yükselmiştir. Neticede düzenlenen referandumda “% 97 oranında Ukrayna'dan ayrılma” kararı çıkmış ve Putin de Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak ülkesine bağlanmasını onaylayan anlaşmayı imzalamıştır. ABD ve Avrupa'nın “Referandumu tanımayacağız” ve “Moskova'ya karşı yeni yaptırım kararları alacağız” açıklamalarına Putin, “Kırım, BM'nin şartlarına uygun bir şekilde bağımsızlığını ilan etti. Ukrayna da bu hakkını kullanmış ve SSCB'den çıkmıştı. Şimdi bunu Kırımlıların yapmasını neden istemiyorlar. Kırım referandumu demokratik ve yasaldir. Batılı meslektaşlarımız bizi uluslararası hukuk konusunda uyarıyor. Kırım'da yaşananlar Kosova'da olandır. Kosova'daki Arnavutlara tanınan haklar Kırım'daki Ruslara, Ukraynalılara ve Kırım Tatarlarına tanınmıyor”²⁵⁷ şeklindeki sözleriyle cevap vermiştir.

Putin aynen 2008'de Gürcistan'da olduğu gibi, Suriye krizinde olduğu gibi bu krizde de istediğini almış gibi görünse de²⁵⁸ sonrasında çok zorlu bir sürecin içine girmiştir. Putin'in satranç tahtasında yaptığı hamlelere ABD ve AB beklenenden daha katı bir hamle ile karşılık vermişlerdir. Öyle ki Temmuz 2014'te ABD Başkanı Obama, Rusya'nın enerji sektörüne yönelik ihracatına kısıtlamalar getirdiklerini belirterek, bugüne kadarki en geniş ve en önemli yaptırımların Rusya'nın “zayıf ekonomisini daha da zayıflatacağını” söylemiştir.²⁵⁹

ABD ve AB'nin Rusya'ya karşı uyguladıkları ekonomik ve finansal yaptırımlar yabancı sermayenin ülkeden kaçmasına neden olmuş ve buna ek olarak petrol fiyatlarında meydana gelen hızlı düşüş Rus ekonomisine ciddi bir darbe vurmuştur. Rus rublesi Amerikan doları karşısında tarihi rekor seviyelerde değer kaybetmiştir. 2014 Kasım'ında Rusya Maliye Bakanı Anton Siluanov, yaşanan krizle bağlantılı yıllık kayıplarının yaklaşık

²⁵⁷ Kırım Artık Resmen Rusya'nın Toprağı, *Sabah*, 19 Mart 2014

²⁵⁸ Fatih Özbay, “Rusya'nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi”, 2023, Sayı: 155, 15 Mart 2014, s. 11

²⁵⁹ ABD ve AB Rusya'ya Yaptırımları Artırdı, < http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya > (23.12.2014)

140 milyar Dolar olduğunu açıklamıştır.²⁶⁰ Ayrıca Dünya Bankası, Rus ekonomisinin 2015 yılında yüzde 0,7 küçüleceği öngörüsünde bulunmuştur.²⁶¹

Başkan Putin bu zor günlere çözüm arayışlarına girmiş ve dış politikada önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda 2014'ün Aralık ayında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret önemiyet arz etmektedir. Çünkü ziyaret sırasında Putin, Rus gazını Karadeniz üzerinden AB ülkelerine taşıması planlanan Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projesinin iptal edildiğini açıklamıştır. Putin'in açıklamaları ekonomi gündemine bomba gibi düşerken projenin iptal edilmesinin Avrupa'yı 2,5 milyar Euro zarara uğratacağı belirtilmiştir.²⁶² Putin'in Türkiye ziyareti sırasındaki bu kararı Batı basınında "Avrupa'ya karşı doğalgaz savaşı ilan etti" şeklinde haber olmuş²⁶³ ve Putin ile Batı arasındaki ilişkilerin giderek gerildiği görülmüştür.

Putin her ne kadar Güney Akım projesini iptal ederek Batı'yı cezalandırmaya kalksa da bu durum Rusya'daki ekonomik krizin ülkeyi kasıp kavurduğu gerçeğini değiştirmiyor. Üstelik bütün yaşananlar daha yaptırımların ilk etkisi sonucu meydana gelmiştir. Rusya uzmanları tarafından ekonomideki krizin ileriki yıllarda daha da derinleşeceği ileri sürülmüştür. Rublenin değerini koruyamayan Rusya'da Rus halkı günlük et, süt, yumurta ve sebze için krizden önce 1200 ruble harcarken sonrasında ise yüzde 20 daha fazla harcama yapmak zorunda kalmıştır.²⁶⁴ Dolayısıyla Putin Rusyası için karanlık senaryolar peş peşe sıralanmış hatta İngiltere'de yayımlanan uluslararası ekonomi dergisi "Economist", Putin liderliğindeki Rusya'nın iki yıl içinde iflas edeceğini ileri sürmüştür.²⁶⁵

Ancak tüm bu kötü tabloya rağmen, Putin'in Ukrayna politikası Rus halkının çoğu tarafından desteklenmiştir. Hatta yaptırımların ve uluslararası diplomaside Rusya'nın izolasyonunun içeride ters etkiye yol açarak Putin'in politikaları etrafında bir

²⁶⁰ Ukrayna Krizinin Rusya'ya Maliyeti 140 Milyar Dolar, < <http://tr.euronews.com/2014/11/25/ukrayna-krizinin-rusya-ya-maliyeti-140-milyar-dolar/> > (23.12.2014)

²⁶¹ Rus Ekonomisi % 0,7 Daralma Yaşayacak, < <http://www.ticaretgazetesi.com.tr/rus-ekonomisi-0.7-daralma-yasayacak> > (23.12.2014)

²⁶² Vananın Maliyeti 2,5 Milyar Euro, *Sabah*, 9 Aralık 2014

²⁶³ Putin Declares Gas War on Europe with Turkey Pipeline Deal, < <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article4284368.ece> > (24.12.2014)

²⁶⁴ Süleyman Yaşar, "Kriz Derinleşecek", *Taraf*, 18 Aralık 2014

²⁶⁵ Economist Putin'e Ömür Biçti, < <http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25552380> > (24.12.2014)

kenetlenmeye yol açtığı yorumları yapıla gelmiştir. Son anketlere göre Putin'e destek 2014 yılının sonuna doğru yüzde 85 gibi rekor seviyelere çıkmıştır.²⁶⁶

Sonuç olarak Ukrayna konusunda yaptırımlar ne olursa olsun Putin daha önce Gürcistan ve Suriye krizleri sırasında dış politika açısından sergilediği “karşı atak” durumunu 2012'den sonra da devam ettirme konusunda ısrarlıdır. Daha önce yapılan değişiklik sonucu görev süresi 4 yıldan 6 yıla çıkan Rusya başkanının bu ısrarını 2018 yılına kadar sürdürüp sürdürmeyeceğini yaşananlar gösterecektir. Eğer Putin bu krizi atlatabilmeyi başarırsa yasalara göre bir defa daha seçilebildiği için büyük ihtimal bir sonraki seçimi kazanıp 2024 yılına kadar ülkesinin başında kalabilecektir. Putin Rusya'sının bu kadar uzun süre ayakta kalıp kalamayacağı ise ayrı bir merak konusudur.

²⁶⁶ Kerim Has, “Putin Rusya'sının En Uzun Yılı: 2014'e Bakış”, < http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2384&cat=326 > (31.12.2014)

BÖLÜM IV

RUS ve TÜRK DIŞ POLİTİKALARININ LİDER YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: ERDOĞAN ve PUTİN ÖRNEĞİ

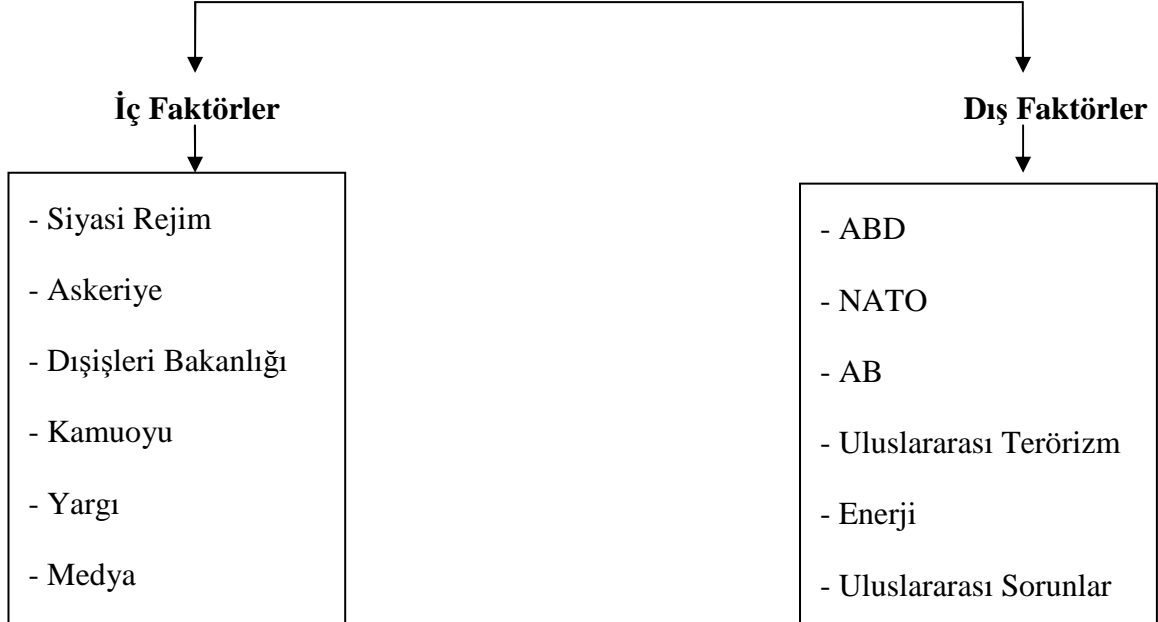
“İyi bir hakem ofsayttan atılan golü saymaz; ama siyasette bazen gol sayılır.”

- Süleyman Demirel

4.1. Türk Dış Politikasında Liderlik ve Recep Tayyip Erdoğan Örneği

4.1.1. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

Şekil 3: Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

Kaynak: Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, “Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I: ABD, Brezilya, Almanya ve Türkiye”, (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012, s. 126

4.1.1.1 Dış Faktörler

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nden farklı bir dış politikaya sahiptir. Mustafa Kemal'in kendi anlayışı üzerine oturttuğu devletin temel dış politikası “Batılılaşma” ve “Barış” faktörüne dayandırılmış, “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında temel basamak olarak adlandırılmıştır. Teorik açıdan incelendiğinde ise güvenlik politikaları ön plana çıkmış²⁶⁷, Türkiyeli karar vericiler özellikle İslam ülkeleri ile ilişki kurmaktan çekinmişlerdir.

Türkiye'nin çok partili döneme geçmesinin ardından, İslam dünyası ile ilişkileri gelişme göstermiştir. Sonraki yıllarda Kıbrıs meselesi nedeniyle ABD ile ilişkiler gerginleşmiş, Johnson mektubu krizi, ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ve 1973'te petrol krizinin patlak vermesi nedenlerinden dolayı, Türkiye Dış politikası (TDP) “Batı” merkezli anlayıştan biraz da olsa uzaklaşmıştır.²⁶⁸

Soğuk Savaş dönemine gelindiğinde “Baticılık”, TDP açısından zorunluluk halini almıştır. Sovyet tehdidi karşısında kendi ulusal güvenliğini korumak amacıyla Türkiye, özellikle 1950'li yıllardan Soğuk Savaş'ın sona erdiği döneme kadar geçen süreçte Batı merkezli bir dış politika yürütmüş, bazı karar alma süreçlerinde doğrudan kendi politikalarını oluşturamamıştır.²⁶⁹ Soğuk Savaş sonrası dönemde ise dünyadaki her şey gibi Türkiye'nin politikasında önemli değişiklikler olmuştur. Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte, Türkiye'nin “Kuzeydeki Büyük Komşusu” SSCB yıkılmış ve onun yerine geçen Rusya iç sorunlara gömülmüştür. Dolayısıyla, Türkiye Kafkaslarda zayıf komşularla baş başa kalmıştır. Komünizmin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin ABD açısından azalan önemi yeniden artmıştır.²⁷⁰

TDP'ye etki eden bir diğer faktör de AB üyelik sürecidir. 1959 yılında yapılan ilk başvuru ile başlayan AB-Türkiye ilişkileri, bazen kopma noktasına gelse de, 1999'un Aralık ayında gerçekleştirilen AB Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin AB'ye tam üye

²⁶⁷ Mustafa Şengül, “Dönemler Olarak Türk Dış Politikası ve Eleştirisi”, < <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3128> > (21.05.2015)

²⁶⁸ Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I...*, s. 126

²⁶⁹ Ibid

²⁷⁰ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, s. 359-360

olmaya aday devlet olarak kabul edilmesi ile birlikte farklı bir boyuta geçmiştir. Bundan sonra Türkiye dış politikası hızlı ve kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir ve bu değişim ve dönüşüm süreci günümüzde de devam etmektedir.²⁷¹

4.1.1.2 İç Faktörler

Türkiye dış politikasını etkileyen bu dışsal faktörlerin yanı sıra bazı iç faktörlerden de bahsetmek gerekmektedir. Bu faktörlerden biri siyasi rejimdir. Türk siyasal rejiminin en önemli özelliklerinden birisi imparatorluk rejimini reddetmeyi ve bir ulus devlet yaratmayı hedeflemesidir. Bu hedefe ulaşmak için imparatorluğun dini vasıfları tasfiye edilerek yeni rejimin laiklik temelinde inşa edilmesi, toplumsal yaşamdan İslamiyet'in görünürlüğünün azaltılması ve dinin devlet denetimine alınması için çalışılmıştır. Böylece Cumhuriyet rejimi yüzünü resmen Batı'ya dönecektir. Bu da dış politikanın Batıcı karakterinin oluşmasında en önemli faktör olacaktır.²⁷²

Türk siyasal rejimi bir cumhuriyet rejimidir ve bu rejimin en belirgin özelliği ise devleti üniter bir yapıda örgütlemesidir. Tek devlet, tek millet ilkesi ile hareket eden cumhuriyet rejiminin demokratik olmaktan çok otoriter olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan Türk siyasal rejimini kuran siyasal seçkinler önemli ölçüde asker kökenlidir. Dolayısıyla TSK'nın siyasal hayattaki etkinliğinin kökenlerini Osmanlı döneminde bulabiliriz. Osmanlı geleneği asker ile devlet arasındaki sıkı bağa dayanmış, askeri bürokrasi devlet yönetiminde en etkili sınıflardan birini oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun savunmacı politikaları gereği reform girişimlerinde öncelik daima orduya verilmiştir. Bunun sonucu olarak, ordu mensupları iyi eğitilmiş siyasal seçkinler olarak öne çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilanında ordunun oynadığı rol çok etkili olmuştur. Bu yüzden TSK, cumhuriyetin ve seküler rejimin dış düşmanlara olduğu kadar iç düşmanlara karşı korunmasından da sorumlu tutulmuştur.²⁷³ Cumhuriyetçilik ilkesi ve bu askeri yapı, Türkiye dış politikasındaki statükocu geleneğin ve güvenlik algısının en önemli nedenidir.

²⁷¹ Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I...*, s. 127-128

²⁷² Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", (der. Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, (içinde), Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul 2012, s. 247

²⁷³ Ibid, s. 248

Ayrıca bu iç faktörlere ek olarak medya, kamuoyu, etnik baskı grupları gibi diğer faktörler de dış politikayı etkilemiştir. Bahsedilen tüm bu iç ve dış faktörler, farklı dönemlerde, farklı düzeylerde etkili olmuştur. Örneğin, 1945 sonrası dönemde, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısı ve bu yapının doğurduğu bağımlılıklar gibi bir dış faktör, Türk dış politikasını etkileyen temel faktör olurken, 1950 ve 1960'larda iç siyasetteki koalisyon hükümetlerinin neden olduğu bölünme ve ideolojik kutuplaşma (sağ-sol, Alevi-Sünni, Türk-Kürt) nedeniyle dış politikaya müdahalesi artan kamuoyu gibi bir iç faktör, dış politikada etkin hale gelmiştir. Özellikle 1990'lardan 2000'li yılların başına kadar Ordu dış politikada etkin bir rol oynamıştır.²⁷⁴

Bu dış ve iç faktörlerin yanı sıra, Türkiye dış politikasında psikolojik faktörleri öne çıkaran liderlerin etkili olduğu dönemleri de görmek mümkündür. Örneğin 1923-1939 döneminde Mustafa Kemal'in dış politikada etkisini görürken, 1939-1945 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı döneminde İsmet İnönü'nün, 1983-1987 döneminde Başbakan/Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ve son dönemde özellikle 2002'den günümüze kadar Recep Tayyip Erdoğan ile Ahmet Davutoğlu'nun etkisini gözlemlemek mümkündür.²⁷⁵

4.1.1.3 Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Dış Politikayı Etkileyen Faktörler

2002'den sonra tek başına iktidar olan AK Parti döneminde yukarıda bahsedilen dış politikaya etki eden faktörlerin konumlarında dikkate değer değişimler yaşanmıştır. Öncelikle AB üyeliği sürecinde gerçekleştirilmek istenen reformlar çerçevesinde, MGK'nın yapısında gerçekleştirilen değişiklikler yoluyla dış politikada ordunun etkinliği azalmıştır. Bu dönemde dış politikada ordunun etkinliği azalırken, bütçesinde büyük artış yaşayan ve faaliyet alanı genişleyen Dışişleri Bakanlığı'nın etkisi artmaya başlamıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın bu etkinliği Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun göreve getirilmesiyle artarak devam etmiştir.

²⁷⁴ Ertan Efeğil, "Türk Dış Politikası Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler", (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012, s. 90

²⁷⁵ Ibid, s. 91

AK Parti dönemi boyunca, önceleri başdanışmanlık yapan, 2009'dan itibaren de Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Davutoğlu'nun Türkiye'nin dış politikasının hem zihinsel arka planı hem de uygulamaları açısından birincil rol oynayan bir aktör olduğu hemen hemen konuyla ilgili olanların tümü tarafından kabul edilen bir olgudur.²⁷⁶

Davutoğlu, “Stratejik Derinlik” kavramının ve “Komşularla Sıfır Sorun Politikası”nın uygulayıcısıdır. Bu kavramlar doğrultusunda geliştirdiği yaklaşımlarla Türkiye'nin yumuşak güç potansiyellerini açığa çıkarırken, ülkenin harekât alanını genişletmiş, çok boyutlu ve çok yönlü bir dış politika anlayışı ortaya koymuştur. Özellikle “Komşularla Sıfır Sorun Politikası” ile bölge halkıyla mükemmel ilişki, maksimum düzeyde entegrasyon ve aktif bir dış politika amaçlamıştır. Afrika'da yeni elçilikler açma çabasında olan, pek çok ülkeyle vizeleri karşılıklı olarak kaldıran, komşu ülkelerle stratejik anlaşmalar yapan, aynı zamanda ekonomik ve siyasi istikrarıyla dikkat çeken Türkiye, dış politikasına yeni hedefler çizmiştir.²⁷⁷

Ayrıca Davutoğlu'nun kaleminin ve taşıdığı birikimin izlerini taşıyan “Stratejik Derinlik” kavramı, değerler eksenli bir dış politika sürdürmeyi amaçlamaktadır. Burada Türkiye'nin kendine has bir stratejik vizyonu ve bundan kaynaklı lider ülke olma arayışı öne çıkmaktadır.²⁷⁸ Bu anlamda Davutoğlu'nun Türkiye dış politikasına yeni bir perspektif kazandırdığı bir gerçektir.

Davutoğlu'nun bu kadar etkin olmasının temel sebebi olarak Recep Tayyip Erdoğan faktörü de büyük önem arz etmektedir. Erdoğan, 2002 yılından bu yana girdiği seçimlerin tümünden başarıyla ayrılmış bir lider olarak Davutoğlu'nun uluslararası ilişkilere ve dış politikaya dair bilgi birikimine güvenmekte, aynı zamanda onun akademisyen kimliğine de oldukça saygı göstermektedir. Erdoğan'ın kendisine “hocam” diye hitap etmesi ve aynı

²⁷⁶ Faruk Sönmezoğlu, “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Analizi İçin Bir Çerçeve”, (der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır), *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (içinde), DER Yayınları, İstanbul 2014, s. 605

²⁷⁷ Necla Topal, “Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi”, < <http://akademikperspektif.com/2014/03/01/turk-dis-politikasinda-davutoglu-etkisi/> > (27.06.2015)

²⁷⁸ Şaban Kardeş, “Dış Politikada ‘Stratejik Derinlik’ Etkisi”, < <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/dis-politikada-stratejik-derinlik-etkisi> > (28.06.2015)

zamanda danışmanlık koltuğundan alarak, daha aktif bir pozisyon olan bakanlık koltuğuna oturtması bu güvenin ve saygının bir göstergesidir.²⁷⁹

4.1.2. Türk Dış Politikasında Karar Alma Sürecinde Liderin Rolü

Parlamentar demokrasi ile yönetilen Türkiye’de, “yasama, yürütme ve yargı” erklerinin ayrılığına dayanan bir yapı söz konusudur. Ancak işlevsel anlamda bu erklerin ayrılığı tam olarak sağlanmıştır demek güçtür. Dış politikayı hükümetin belirlemesi gerekirken, hükümet bu yetkiyi, Dışişleri Bakanlığı ve ordu gibi kurumlarla paylaşma durumunda kalmıştır. Mesela, 1990’lı yılların ortalarında ordunun dış politikadaki ağırlığı son derece artmıştı. Hatta o dönemde Türkiye dış politikasının ‘askerleştirilmesinden’ söz edilmişti. Günümüzde ise Türkiye dış politikasında en etkili kurum, Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Özellikle AK Parti hükümeti döneminde Dışişleri Bakanlığı’nın rolü belirgin bir şekilde artmıştır.²⁸⁰

Cumhurbaşkanlığı ise, devletin başı olmasına karşın, dış politika konularında her zaman aktif değildir. Dış politika konusu, cumhurbaşkanı olan kişinin özelliklerine göre ön plana çıkan bir saha olmuştur. Mesela, eski cumhurbaşkanlarından Ahmet Necdet Sezer yurtdışı seyahatlerine fazla çıkmazken; Turgut Özal ya da Abdullah Gül gibi isimler cumhurbaşkanlığı yaptıkları süre içerisinde dış ilişkilere çok önem vermiş, hatta siyasi ilişkilerle beraber ekonomik ilişkilerin de geliştirilmesine katkı sağlamışlardır.²⁸¹

TBMM’nin ise görevleri incelendiğinde, dış politika ile ilişkisinin daha doğrusu dış politika alanında etkili olduğu konunun yalnızca ‘denetim’ olduğunu söylemek mümkündür. Meclis özellikle soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşme yollarıyla denetleme yetkisini kullanmaktadır. Buna ek olarak Meclis, hükümetin dış politikada attığı bazı adımların fiiliyata geçmesinde onaylayıcı kurumdur. Mesela, hükümetin yapmış olduğu uluslararası antlaşmalar, Meclis’in onayına tabidir.²⁸²

²⁷⁹ Yusuf Erkul, Türkiye’nin Ortadoğu’ya Yönelik Dış Politikasında Ahmet Davutoğlu Etkisi: Lider Düzeyi Analizi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2013, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, s. 28

²⁸⁰ Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I...*, s. 129

²⁸¹ Ibid, s. 130

²⁸² Ibid

Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın, araştırma merkezlerinin ya da düşünce kuruluşlarının da dış politikada etkisinin az olduğu görülmektedir.²⁸³ Özellikle STK'lar mali kaynak yetersizliği, katılım ve bilgi eksikliği, ideolojik özelliklerini ön plana çıkarma, eleman ve altyapı yetersizliği gibi sorunlar²⁸⁴ nedeniyle büyüyememekte ve amaca yönelik faaliyet yerine, gelir getirici işlere yönelme riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Büyüyen sorunlar karşısında özelliklerini kaybetmek uğruna devlete eklemlemeye ya da ona yaslanmaya çalışmaktadırlar.²⁸⁵ Araştırma merkezleri de yapılanma, finans sorunları, nitelikli uzman sayısının azlığı gibi pek çok sorunla karşı karşıyadırlar. Bu da dış politika oluşumunda etkisiz kalmalarına neden olmaktadır.²⁸⁶

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinden baktığımız zaman Türk dış politikası kararlarının, toplumun değişik kesimlerini temsil eden siyasi parti ve kurumların üzerinde tartışarak uzlaştıkları bir süreç sonucunda oluştuğunu söylemek güçtür.²⁸⁷ Bu yüzden dış politikada liderler ve kişiler büyük önem taşımakta ve öne çıkmaktadır. Türk siyasal kültüründen ötürü, liderler, siyasal sürece hâkimdir.²⁸⁸ Bu bağlamda AK Parti hükümeti döneminde de bizzat Erdoğan'ın kendisi lider olarak öne çıkmıştır. Erdoğan karar alma sürecinde çeşitli yollarla daha aktif duruma gelmiştir.²⁸⁹

Erdoğan, kendinden önceki liderlerle kıyaslandığında dış ziyaretlere ve uluslararası zirve toplantılarına daha çok katılım göstermiştir. Üstelik katıldığı bu toplantılarda önemli çıkışlar yapmıştır. Mesela, Ocak 2009'da gerçekleştirilen Davos Zirvesi'nde yaptığı ünlü 'One Minute' çıkışı ve Eylül 2011'de BM Genel Kurul Toplantısı'nda BM'nin acil sorunlar karşısında acz içinde bulunduğunu ve yenilenmek zorunda olduğunu belirtmesi

²⁸³ Ibid, s. 131

²⁸⁴ İbrahim Yıldırım, *Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004, s. 257

²⁸⁵ Mehmet Kabasakal, *Sivil Toplum ve Demokrasi*, T.C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Denetçi Yeterlilik Tezi, Ankara 2008, s. 27 < http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez8.pdf > (27.02.2015)

²⁸⁶ Mehmet Seyfettin Erol, Oktay Bingöl, "Dış Politikanın Oluşumunda Stratejik Araştırma Merkezlerinin Rolü: Türk Dış Politikasında Örnek Olaylar Bağlamında Bir İnceleme", (der. Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, (içinde), Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul 2012, s. 231

²⁸⁷ Gencer Özcan, "Türkiye'de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983-1993", (der. Faruk Sönmezoğlu), *Türk Dış Politikasının Analizi*, (içinde), DER Yayınları, İstanbul 1994, s. 314

²⁸⁸ Rıdvan Kalaycı, Mustafa Yetim, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I...*, s. 132

²⁸⁹ Ömer Ak, "Parlamentar Sistemlerde Başbakan Danışman İlişkisinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi: Danışmanlık Sistemleri Yaklaşımı", (der. Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, (içinde), Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul 2012, s. 172

buna örnek gösterilebilir.²⁹⁰ Bu yüzden dış politikada karar alma süreçlerini açıklamak için Erdoğan'ı anlamak önemlidir.

4.1.3. Erdoğan'ın Liderlik Açısından Analizi

Çalışmanın birinci bölümünde, liderin birey olarak incelenmesi ve kişilik analizinin ortaya konması amacıyla Margaret Hermann ve arkadaşları tarafından geliştirilen yöntem ele alınmıştır. Bu bölümde ise söz konusu kriterler kullanılarak Erdoğan'ın nasıl bir liderlik tarzına sahip olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Şunu belirtmek gerekir ki bu değerlendirme yapılırken tek bir kriz ya da olay üzerinden değil de bilakis Erdoğan'ın siyasi hayatı boyunca karşılaştığı birçok kriz ve önemli dönüm noktaları birlikte değerlendirilecektir. Bu değerlendirme de “siyasi engellerle başa çıkma”, “bilgiye açıklık” ve “motivasyon” kriterleri kullanılarak gerçekleştirilecektir.

4.1.3.1 Siyasi Engellerle Başa Çıkma Açısından

Çalışmanın birinci bölümünde karar verme sürecinde dış politika ile ilgili konularda liderlerin çeşitli engellerle karşı karşıya kalabileceğinden bahsedilmişti. Bu engellere liderin siyasi rakipleri veya liderin çevresinde olup kendi çıkarları zarar gören kişiler neden olabilirler. Böyle bir durumla karşılaştığında güce ihtiyaç duyan lider, bu engellere meydan okur ve bu engelleri ortadan kaldırır.²⁹¹

Erdoğan, siyasi hayatının ilk yıllarından itibaren çeşitli siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin hem İstanbul belediye başkanlığı için yarıştığı zamanlarda hem de belediye başkanlığını kazandıktan sonraki zamanlarda özellikle kendine has uygulamaları ve İslamcı kimliği nedeniyle o dönemde ülkede önemli güç odaklarından olan Kemalist cephe ve onun etkisindeki merkez medya tarafından engellenmeye çalışılmış ve hatta bazı zamanlarda gazete manşetlerinde hedef gösterilmiştir. Dahası 1997'de okuduğu bir şiir nedeniyle yargılanarak “halkı din ve ırk farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığa tahrik etmek” suçundan cezaevine girmiştir. Cezaevinden çıktıktan sonraki yıllarda mensubu olduğu Fazilet Partisi “laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu” gerekçesiyle kapatılmıştır. Ak Parti'yi kurduktan ve tek başına iktidar olduktan sonraki yıllarda ise özellikle çalışmanın ikinci bölümünde detaylarına yer verilen Kürt sorunun çözümü, 367

²⁹⁰ Ibid, s. 173

²⁹¹ Bu çalışmada yer alan ilgili bölüm için bkz. s. 16

şartının arandığı tartışmalı cumhurbaşkanlığı seçimi ve özellikle 27 Nisan e-muhtıra süreçlerinde Erdoğan siyasi engellerle karşı karşıya kalmaya devam etmiştir.²⁹²

Erdoğan'ın siyasi hayatı boyunca pek çok dış politika uygulamasında da siyasi engellerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Erdoğan çoğu defasında karşılaştığı bu engellere boyun eğmeyerek bu engellere meydan okumuştur. Mesela, Ömer Ak'ın deşindiğı gibi iktidarının ilk yıllarındaki 7 Ekim tezkere örneğinde Erdoğan, o zaman kendisi için en büyük siyasi engel olan kamuoyu ve parti içi muhalefet karşısında uzlaşma arayışı içinde olmamış, her iki engele de meydan okuyarak, kendisine gelecek tepkilerin karar alma sürecinde caydırıcı bir unsur olmasını engellemiştir. Özellikle ulusal kamuoyu tezkerenin tartışıldığı günlerde etkisini ortaya koymuş, bazı AK Partili milletvekillerinin tezkere karşıtı oy kullanmasına neden olmuştur. Sonrasında tezkereye giden süreçte de kamuoyunun savaş karşıtlığı artarak devam etmiş, bu baskıya rağmen Erdoğan kamuoyunun tepkisine meydan okuyarak tezkere kararını almıştır.²⁹³

2004 yılında da Kıbrıs sorununun çözüm planıyla ilgili olarak TSK ve Cumhurbaşkanlığı gibi kurumlar bu planın Türkiye'nin çıkarına olmadığını belirtmiş ve karşı çıkmıştı. Erdoğan tıpkı 2001'de olduğu gibi yine önündeki siyasi engellere meydan okuyarak çözüm için Annan ile bir araya gelmiş ve planın halkoyuna sunulması için anlaşmaya varmıştı.

Sonuçta Erdoğan siyasi hayatı boyunca karşılaştığı pek çok kriz sırasında siyasi engellere boyun eğmemiş, aksine çoğu defasında bu *engellere meydan okumuştur*.

4.1.3.2 Bilgiye Açıklık Açısından

Siyasi yaşamının ilk dönemlerinde, parti kurarken ve ismini belirlerken, bölgesel politikalar ile ilgili karar verirken vb. konularda Erdoğan daima bilgi sahibi olan, seçkin kişilerle beraber çalışmıştır.

Erdoğan'ın lider olarak en başarılı yönlerinden biri olan ekip kurmadaki mahareti taraflı ve tarafsız pek çok kişi tarafından takdir edilmektedir diyebiliriz. AK Parti hükümetleri içinde görev alan isimlerin geneli, alanındaki teknik bilgileriyle öne çıkan isimlerdir ve bazı kimselere göre Ak Parti bu açıdan kendinden önce gelen ve özellikle

²⁹² Erdoğan'ın AK Parti kurulduktan sonra karşılaştığı siyasi engellerin detayları için bu çalışmada bkz. s. 31-45

²⁹³ Ömer Ak, Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R. T. Erdoğan Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2009, Ankara Üniversitesi, Ankara, s. 166-169

1990'lı yıllara damgasını vuran hükümet kompozisyonlarından daha başarılı ekipler kurmayı becermiştir.”²⁹⁴

Erdoğan'ın politikaları kurduğu ekibin düşünceleriyle irtibatlıdır. Özellikle bir dönem danışmanlığını yapmış olan Ahmet Davutoğlu, Cüneyt Zapsu, Egemen Bağış, Ömer Çelik, Yalçın Akdoğan, Nabi Avcı gibi isimler Erdoğan'ın fikirlerinde çok etkili olmuştur. Erdoğan özellikle dış temas ve açılımlarında yakın çevresindeki bu danışmanlarıyla çalışmayı yeğlemiştir. Bu anlamda Davutoğlu'un 2009'da Dışişleri Bakanı, Bağış'ın ise 2011 Haziran seçimlerinden sonra kurulan 61. Hükümette AB Bakanı olmaları önemlidir. Bunun yanı sıra özellikle iktidarının ilk yıllarında -eleştiri konusu olsa bile- danışmanların dış politika konularında karar alma sürecinde çoğu kez kilit rol oynadıklarını ve Erdoğan'ın dışarıdaki muhatapları ile başka hiçbir kuruma danışmadan direkt danışmanları aracılığıyla iletişime geçtiği bilinmektedir.²⁹⁵

Burada diğer danışmanlarına oranla Davutoğlu'nun üzerinde ayrıca durmak gerekir. Erdoğan'ın genel olarak Davutoğlu'nun uluslararası ilişkilere ve dış politikaya dair bilgi birikimine güvendiğine, aynı zamanda onun akademisyen kimliğine de oldukça saygı gösterdiğine ve hatta kendisine “hocam” diye hitap ettiğine değinilmişti. Bu bağlamda Erdoğan, Davutoğlu'nun fikirlerini arkasına alarak dış ilişkileri yürütme çabasıdadır. Erdoğan dönemi Türkiye dış politikasında uygulanmaya çalışılan “güvenlik ve özgürlük arasında bir denge”, “komşularla sıfır sorun”, “çok boyutlu dış politika”, “proaktif bölgesel bir dış politika”, “yepyeni bir diplomatik tarz” ve “ritmik diplomasi” gibi ilkeler²⁹⁶ Davutoğlu'nun zihinsel ürünleridir.

Kısacası karar verme sürecinde Erdoğan alanında uzman kişilerden görüş aldığı ve bilgi topladığı için, onun *bilgiye açık* bir lider olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.3.3 Motivasyon açısından

Yapılan araştırmalara göre liderler genel olarak ya içsel etkenler doğrultusunda motive olurlar ya da dışsal çevrelerinden gelen bir istek doğrultusunda motive olurlar.

²⁹⁴ H. Bahadır Türk, *Muktedir...*, s. 422-423

²⁹⁵ Gencer Özcan, “2000’li Yıllarda Türkiye’de Dış Politika Yapım Süreci”, (der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi), XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi, (çinde), DER Yayınları, İstanbul 2012, s. 41

²⁹⁶ Ahmet Davutoğlu, “Zero Problems in a New Area”, < <http://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/> > (28.06.2015)

Belirli bir sorun veya neden, ideoloji, belli çıkarlar ağı içsel motivasyona neden olurken; liderin çevresinden gelen kabul edilme, onaylanma, güç, destek, statü vb. de dışsal motivasyona neden olur. Lideri motive eden nedenler içsel olduğunda, inandıkları ve savundukları düşünceler doğrultusunda hareket ederler. Lideri motive eden dışsal faktörler ise bu durumda lider çevresinde bulunan önemli aktörler ile belli bir ilişki gözetir.²⁹⁷

Çalışmanın ikinci bölümüne bakıldığı zaman hem 7 Ekim tezkere süreci hem de Kıbrıs sorunu, Batı ile geliştirilmeye çalışılan iyi ilişkiler, içerdeki demokratikleşme çabaları dikkate alınacak olursa, Erdoğan'ın bunu ABD ve AB ile bağları sıkılaştırarak kendi var oluşunu garanti altına almak ve içeride meşrutiyetini sağlamak için yaptığı anlaşılabilir. Bu bağlamda Erdoğan'ın dış politika kararlarında *dışsal motivasyon* faktörlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Erdoğan'ın siyasi engellere meydan okuyan, bilgiye açık ve dışsal motivasyona sahip bir lider olması, çalışmanın birinci bölümünde yer alan Tablo 1'e göre değerlendirildiğinde²⁹⁸, onun *Yönlendirici Lider* profiline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 1'de belirtildiği üzere yönlendirici liderler küresel alanda devletin itibar ve şöhretini arttıracak eylemlere girişerek kendisinin ve devletin konumunu sürdürmeye ve pekiştirmeye odaklanır.

Ömer Ak'ın da belirttiği üzere iç politikadaki memnuniyetsizlikleri yatıştırmak veya gündemi değiştirmek amacıyla bu tip liderlerin zirve konferanslarını kullandıkları düşünüldüğünde, ikinci bölümde değinilen Erdoğan'ın 2009 Ocak'ında gerçekleştirilen Davos zirvesinde yaptığı "One Minute" çıkışı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Erdoğan'ın liderlik özelliklerine ilişkin ortaya koyulan sonucu doğrulamaktadır diyebiliriz.²⁹⁹

4.1.4. Türk Dış Politikasında Erdoğan Faktörü

AK Parti iktidara gelene kadar Türk dış politikasında Batıcılık ve statükoculuk olmak üzere iki temel ilke söz konusu olmuştur. AB'yle olmasa da ABD ile ilişkiler eskiye oranla daha iyi olduğu için Batıcılık AK Parti döneminde fazla değişiklik göstermemiştir. Ancak

²⁹⁷ Margaret G. Hermann ve diğerleri, *Who Leads Matters...* , s. 93

²⁹⁸ Tablo 1 için bu çalışmada bkz. s. 19

²⁹⁹ Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...* , s. 522

statükoculuk açısından AK Parti döneminde büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. AK Parti ile başlayan bu değişim ve süreçte, dış politikada liderin etkisi daha fazla hissedilmiştir. Bu bağlamda Erdoğan, Davutoğlu'nun da fikirlerini arkasına alarak dış ilişkileri şahsen yönetme çabası içinde olmuştur. AK Parti dış politikayı oldukça aktifleştirmiş, özellikle de, kendisine gelene kadarki iktidarların mümkün olduğunca bulaşmamaya çalıştığı Ortadoğu'da etkili olmaya çalışmıştır.³⁰⁰

Erdoğan dönemi boyunca (özellikle 2011 yılına kadar) dış politikada daha çok olumlu gelişmelerin yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) başkanlığı, NATO Genel Sekreter Yardımcılığı, BM Genel Sekreter Temsilciliği gibi görevlere Türkiyeli yetkililer getirilmiş; Türkiye, Körfez ülkeleri ve Arap Birliğiyle organik bağlar kurmuş, Dışişleri sitelerinde İngilizce ve Fransızca dışındaki dillere de sistematik olarak yer verilerek ülkenin görünürlüğü arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye çatışması, Suriye ile Irak arasındaki gerginliğin sonlandırılması, İran'ın nükleer programı açısından bu ülke ile bazı ülkeler (P5+1) arasındaki görüşmeler, Bosna-Hersek ile Sırbistan arasındaki sorunlar türünden bazı anlaşmazlıkların çözümü açısından bazı iyi niyet girişimleri ve arabuluculuk çabaları içinde olmuştur.³⁰¹

Ancak dış politikada yukarıda sayılan olumlu gelişmelerin yanında çeşitli olumsuzluklardan (özellikle 2011 sonrası) bahsetmek de gereklidir. Sönmezoğlu'na göre bu anlamda en fazla irdelenmesi gereken konulardan biri Türkiye'nin Ortadoğu politikasıdır. Türkiye dış politikasında Ortadoğu coğrafyasını çok öne çıkarırken bu bölgenin genellikle "yumuşak güç" ile yürütülme dış politika anlaşmazlıklarına taraf olmuş ve "komşularla sıfır sorun" politikasını sınırlamıştır.³⁰² Nitekim Erdoğan, kısa bir süre diliminde başta Suriye olmak üzere Ortadoğu politikasında oldukça sertleşmiş, Davos'taki söz ve eylemlerini devam ettirerek İsrail karşıtı bir duruş sergilemeye devam etmiş, Batı ile ilişkilerinde her geçen gün daha da kötüye gitmiştir. Yaptıklarına çok güvenen, sözünün ve programının dinlenmesini isteyen, bu yapılmadığı zaman da kendini ihanete uğramış hissederek şiddetli tepki gösteren Erdoğan hakkında izlediği dış

³⁰⁰ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...* , s. 132-134

³⁰¹ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...* , s. 202-209; Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının...* , s. 618

³⁰² Faruk Sönmezoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının...* , s. 619

politikanın ideolojik olduğu, dış politika meselelerini şahsi olarak algıladığı ve kişiselleştirdiği yorumları yapılmıştır.³⁰³

Özellikle bazı çevrelere göre Erdoğan'ın dış politikada izlediği bu yol onu dünyada yalnızlaştırmıştır. Erdoğan bu tarz yorumlara katılmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Dünya nezdinde yalnızlığı umursamıyorum. Bizim için halkın nezdinde bir durumdur. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde görüyoruz ki halk bizi yalnızlığa itmemiş. Bağrına basmış. Dünyaya baktığınızda halklar nezdinde de yalnızlık yok. Liderler nezdinde olabilir ama bu durum da kıskançlıktan başka bir şey değil.”³⁰⁴

Sedat Laçiner'e göre bu cümleler bizim tarihimizde pek de duyduğumuz cümleler değildir ve bu cümlelerin ayırt edici özelliği vardır. Yani ortada Erdoğan'a has bir bakış açısından bahsetmek mümkündür. Çünkü Erdoğan dünyanın değil de, içindeki insanların ne düşündüğünü tek kriter yapan bir anlayışa sahip ve bu Erdoğan'ın dış politika anlayışını diğer liderlerden ayırıyor.³⁰⁵

Erdoğan'ın davranışlarından ve söylediklerinden anlaşılıyor ki kendisi Davos'taki çıkışından, İsrail ile yaşanan sertlikten, Esad'a karşı aldığı tavırdan ya da Batı ile ilişkilerinde geldiği noktadan hiç pişmanlık duymamaktadır. Yaptıklarını doğru bulmakta ve maliyetini de katlanılması gereken bir durum olarak görmektedir. Laçiner'e göre bu durumu incelediğimiz zaman adına ister 'Erdoğan Doktrini' isterse de 'Erdoğan Yaklaşımı' diyelim, bu klasik Cumhuriyet Dış Politikası'ndan farklı bir çizgidir.³⁰⁶

Sonuç olarak Erdoğan dış politika yaklaşımı konusunda, doğru veya yanlış ya da başarılı veya başarısız tartışmalarının dışında değerlendirildiğinde, önemli ve güçlü bir liderlik ortaya koymuştur. Ayrıca dış politikanın belirlenmesi ve uygulanması açısından da iktidar dönemi boyunca oldukça öne çıkan bir aktör olmuştur.

³⁰³ Baskın Oran, *Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası...*, s. 222-225

³⁰⁴ Erdoğan'dan 'Yalnızlık' ve 'Obama' İtirafı, < <http://www.gercekgundem.com/siyaset/104621/erdogandan-yalnizlik-ve-obama-itirafi> > (19.02.2015)

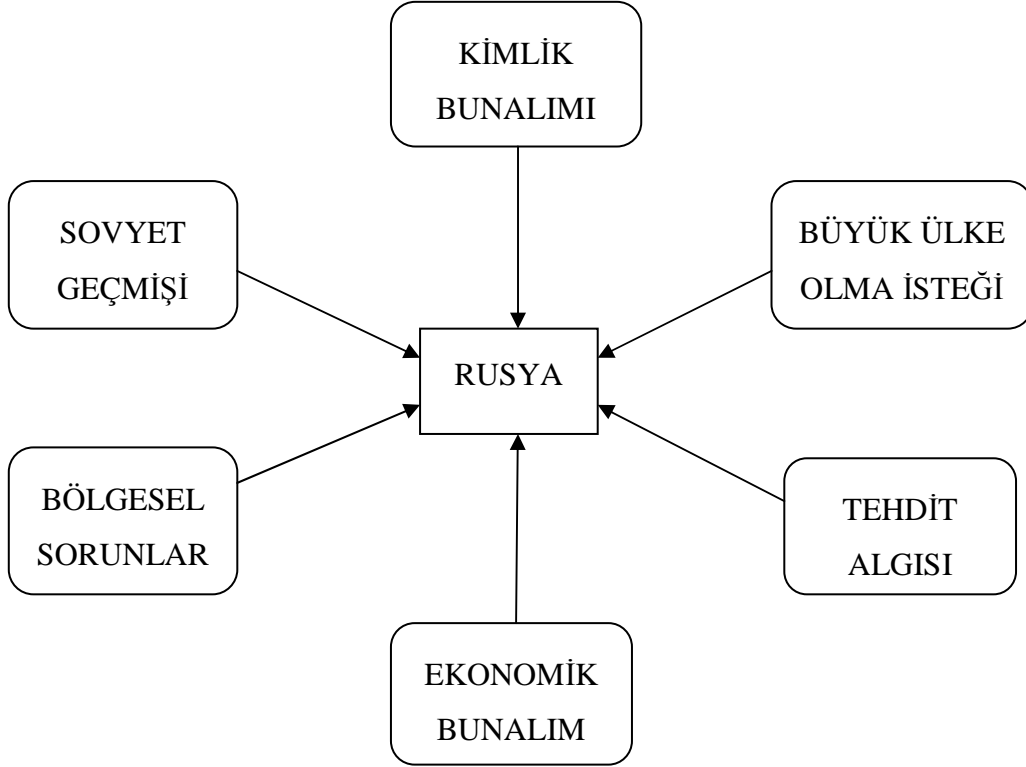
³⁰⁵ Sedat Laçiner, “Dış Politikada Erdoğan Yaklaşımı”, < <http://www.internethaber.com/dis-politikada-erdogan-doktrini-17320y.htm> > (19.02.2015)

³⁰⁶ Ibid

4.2. Rus Dış Politikasında Liderlik ve Vladimir Putin Örneği

4.2.1. Rus Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

Şekil 4: Rus Dış Politikasında Belirleyici Faktörler³⁰⁷

Yukarıdaki Şekil'den de anlaşılacağı üzere Rus dış politikasını etkileyen faktörler çeşitlilik göstermektedir. Bu faktörlerin başında Rusya'nın sahip olduğu Sovyet geçmişi yer almaktadır. Bu faktörün Rus dış politikasını üç açıdan etkilediği söylenebilir. İlk olarak, SSCB'den Rusya'ya çökmüş bir ekonomi bırakılmıştır. İkinci olarak, ilkiyle bağlantılı biçimde çökmüş bir toplumsal yapıdan da söz edilebilir. Rusya'da "süper gücün vatandaşları" olmaktan çıkan bireyler, her şeyin kötüye gittiği ilk yıllarda ciddi bunalım yaşamışlardır. Bu bunalım başından başlayarak milliyetçi akımlarla ve Ortodoksluk başta olmak üzere din unsuruyla doldurulmuştur. Ateist SSCB'den bir kopuş olarak Rusya'da

³⁰⁷ Mustafa Yetim, Rıdvan Kalaycı, "Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi II: İsrail, İran, Rusya ve Çin", (der. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012, s. 156'dan uyarlanmıştır.

din etkeninden söz edilebilir. Özellikle Putin döneminde gerek Ortodoks Kilisesi, gerek İslam dini hem iç hem de dış politikada etkili olmuştur. Üçüncü olarak eski Sovyet coğrafyasıyla zorunlu bağımlılıktan söz edilebilir. Gerek merkezi ekonomiden gelen karşılıklı bağımlılık, gerek buralardaki Rus azınlıklar ve gerekse aynı coğrafyayı paylaşıyor olmak ilk dönemde Rusya için eski Sovyet coğrafyasını dış politika önceliklerinde ilk sıraya taşımıştır.³⁰⁸

Rus dış politikasını etkileyen bir diğer faktör de bölgesel sorunlardır ve Rus dış politikasından söz ederken birden fazla bölge ele alınmak zorundadır. Bu bölgelerden biri Çin'in hızla güç kazanmaya başladığı Doğu Asya'dır. Soğuk Savaş döneminin ortalarından itibaren SSCB ile Çin'in siyasal birer rakip haline gelmelerinin kendisi için büyük bir sorun yarattığının bilincinde olan Rusya, bu defa aynı hataya düşmek istememektedir.³⁰⁹ Rusya, Çin olmadan Asya'da etkili olamayacağını bilmektedir ve güç kazanmaya başlayan Çin'le beraber ABD hegemonyasına karşı işbirliği içindedir. Orta Asya'da ise etnik çatışmalardan çevre sorunlarına, siyasal bunalımlardan radikal İslam'a pek çok etken bölgedeki gelişmeleri olumsuz yönde etkilemekte ve bu durum Rusya'nın dış politikasına yansımaktadır. Ayrıca Rusya'nın siyasi çıkarlarının söz konusu olduğu Güney Asya, petrol fiyatlarını etkileyebilecek ülkelerin yer aldığı Orta Doğu ve ABD karşıtı yönetimlerle öne çıkan Güney Amerika gibi bölgelerdeki gelişmeler de Rusya'nın dış politikasını doğrudan etkilemektedir diyebiliriz.³¹⁰

Dış politikaya etki eden faktörlerden bahsederken hem SSCB dönemine hem Rusya dönemine damgasını vuran ekonomik kırgınlıktan da bahsetmek elzemdir. Şunu belirtmek gerekir ki ülkenin ekonomik gücüyle dış politikası arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. SSCB'nin yıkılmasından 2000'e değin ekonominin çok kötü durumda olması nedeniyle ülkede doğal kaynaklar yağmalanmış ve devlet halk açısından çok önemli olan konut, sağlık, çocuk bakımı ve eğitimden güvencesini çekmiştir. Bu zaman diliminde ülkeden 150 milyar dolar civarında sermaye kaçıışı yaşanmıştır. Bu durumun dış politika açısından yansımaları olarak ilk göze çarpan dış temsilciliklerin bütçesinin kısılmak zorunda kalması ve diplomatların aldıkları düşük ücretler olmaktadır. Maddi sıkıntılar

³⁰⁸ Erel Tellal, "Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 3, 2010, s. 205

³⁰⁹ Göktürk Tüysüzöğlü, "Rusya-Çin İlişkileri Gelişiyor", < <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3620-rusya-cin-iliskileri-gelisiyor.html> > (07.07.2015)

³¹⁰ Erel Tellal, *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun...* , s. 195

diplomatların belini bükmüş ve bu meslek gençler için çekici olmaktan çıkmıştır.³¹¹ Garnett'a göre Rusya'nın ekonomideki bu güçsüz yapısı dış politikasının temel belirleyicisi olmuştur.³¹²

Tehdit algısı ya da başka bir deyişle güvenlik kaygısı dış politikaya etki eden başka bir faktördür. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın da aynı kaderi paylaşp paylaşmayacağı özellikle 1990'larda gündemi meşgul eden önemli bir tartışma konusu olmuştur. Toprak bütünlüğü söz konusu olduğunda ise ilk akla gelen kuşkusuz Çeçenistan sorunudur. Çeçenistan başta olmak üzere ayrılıkçı akımlar Rus dış politikasını olumsuz yönde etkilerken, eski Sovyet coğrafyasındaki istikrarın korunması kaygısı da belirleyici olmuştur.³¹³

Büyük güç olma isteği Rus dış politikasını etkileyen bir diğer faktördür. Rusya bu isteği doğrultusunda eski Sovyet ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmemek amacıyla bu ülkelerle olabildiğince yakın ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Rusya "yakın çevre" olarak adlandırılan bu ülkelerle özellikle 1993'den sonra dış politik açılımını öncelikli hale getirmiştir. Bu politikasını da ekonomik ve güvenlik sebeplerini ileri sürerek meşrulaştırmaya çalışmıştır. Nükleer silahları elinde bulundurarak rakip bir gücün eski Sovyet coğrafyasına yerleşmesine engel olmak istemiş ve Rusya dışında yaşayan etnik Rusların haklarının korunması gerekçesiyle söz konusu ülkeleri kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.³¹⁴

Son olarak Rus dış politikasına etki eden faktörlerden biri de kimlik bunalımı olmuştur. SSCB yıkıldıktan sonra onun mirasçısı olan Rusya kimlik arayışına girmiş ve ülkenin topraklarının daralması yeni jeopolitik durumun meydana gelmesine yol açmıştır. Bundan sonra, ülkenin geleceğine dair nasıl bir dış politika izleneceği konusunda derin görüş ayrılıkları meydana gelmiştir.³¹⁵ Bu görüş ayrılıkları doğrultusunda ülkede farklı dönemlerde olmak üzere Atlantikçiler/Batıcılar ve Avrasyacılar olarak tanımlanan iki grup etkili olmuştur diyebiliriz.

³¹¹ Ibid, s. 197-199

³¹² Sherman W. Garnett, "A Nation in Search of Its Place", *Current History*, Cilt: 98, Sayı: 630, Ekim 1999, s. 328

³¹³ Erel Tellal, *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun...*, s. 202

³¹⁴ Asem Naşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası 1*, Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 136

³¹⁵ Ibid, s. 253

1991-1993 yılları arasında Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev öncülüğünde Batıcı bir dış politika izlenmiştir. Atlantikçi/Batıcı görüşü savunanlar, Rusya'nın bir "Batı" devleti olduğunu ve ülkenin kalkınmasının AB'ye uyum sağlamakla mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir. Atlantikçiler, demokratikleşmeyi ve siyasi istikrarı sağlayarak, ekonomiyi geliştirerek, Rusya'yı Batı'nın eşit haklara sahip ortağı haline getirmeyi amaçlamışlardır. Atlantikçiler, Rusya'nın, Batı'nın siyasi ve ekonomik kuruluşlarına (AB, NATO) hızla uyum sağlamasının taraftarıdır.³¹⁶ Ancak Batının, Rusya'nın Batı ekonomik ve politik kurumlarına katılması isteklerine gerçekçi bir cevap vermemesi, Batılı devletlerin Moskova'nın çıkarlarını çoğu zaman göz ardı etmesi, Atlantikçilerin ülke içindeki pozisyonunu zayıflatmıştır. Tüm bu gelişmeler Batının Rusya'yı Batı kültürünün bir parçası olarak görmediğini ortaya koymuş ve ana tezleri Rusya'nın Batı kültürünün bir parçası olduğunu söyleyen Batıcıları bir çıkmaza sürüklemiştir.³¹⁷ Özellikle Rusya'daki Batı karşıtı grup, Boris Yeltsin ve Andrey Kozirev gibi Batı yanlılarını uluslararası ilişkiler alanında son derece idealist ve kurumsal bir yaklaşım benimsedikleri ve Rusya'nın ulusal güvenlik menfaatlerini tespit etme ve dikkate alma aşamasında başarısız oldukları gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Ayrıca onları Batı'ya fazla önem atfetmekle ve uluslararası kuruluşların arabuluculuk rolüne fazlasıyla güvenmekle suçlanmışlardır.³¹⁸

Atlantikçi Dışişleri Bakanı Kozirev'in yerine Avrasyacı Yevgeny Primakov'un geçmesi ile Rusya'nın Batı merkezli tutumu değişmeye başlamıştır. Primakov, Kozirev'in politikalarını tam anlamıyla terk ederek Rusya'nın jeopolitik durumunu Avrasyacı bir bakış açısıyla ele almıştır. Batı ve Asya kıtasındaki devletlerle işbirliği sağlayarak Rusya'ya "Büyük Güç Merkezi" statüsünü yeniden kazandırmak Avrasyacı görüşün esasını oluşturmaktadır. Avrasyacılığın modern versiyonuna göre, Batı ile Asya arasındaki işbirliğinde, ağırlık Asya yönüne verilmelidir. Çünkü Asyalı devletler, kendi güçlerine dayanarak faaliyette bulunan Pazar ekonomisini kurmuşlar (Japonya, Güney Kore) ya da

³¹⁶ Ibid, s. 254

³¹⁷ Nazim Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 78

³¹⁸ Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Güç Mücadelesi", <
<http://gamzegungormuskona.blogspot.com.tr/2007/08/trk-dnyas-aratrmalar-dergisi-say-133.html> >
 (23.05.2015)

kurmak üzeredirler (Çin, Hindistan).³¹⁹ Rusya’da Putin’in iktidara gelişi ile Avrasyacılığın kapsamı daha da genişlemiştir.

4.2.2. Rus Dış Politikasında Karar Alma Sürecinde Liderin Rolü

SSCB’de dış politika karar alma sürecinde, dış politika kararları dar bir çevre tarafından belirlenmiş ve uygulanmıştı. Dış politika belirleyen bu dar çevre içerisindeki en etkili kişi ise Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri olan ‘Birinci Adam’dı.³²⁰ SSCB yıkıldıktan sonra kurulan Rusya’da ise dış politika karar mekanizmasında bazı değişiklikler olmuştur. Ancak yine de kamuoyu, çok partili ortam ve yasama organı gibi demokratik etkilerden uzak olduğu için dış politika tıpkı SSCB döneminde olduğu gibi dar bir çevre tarafından oluşturulmuştur.³²¹

Her ne kadar Rusya’da seçimler sonucu oluşan bir parlamento söz konusu ise de bu durum Rus Parlamentosu Duma’nın dış politika konusunda etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Rusya’da dış politikada nihai otorite Devlet Başkanı’dır. Görüldüğü üzere Rusya’da dış politika oluşturma süreci yeterli derecede kurumsallaşmamıştır. Devletin başı olan Başkan aynı zamanda ordunun da Başkomutanı olduğundan güvenlik ve dış politika konuları üzerinde doğrudan kontrol oluşturmaktadır. Dışişleri Bakanı dış politika sürecinde, Başkan ya da Başkan’ın liderlik yaptığı Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararların uygulamasında ve koordinasyonunda yer alırken; diğer bakanlar ve Başbakan, dış politika ile ilgili kendi alanlarına giren sanayi, ekonomi, tarım vb. konularda etkili olarak bu mekanizmaya dahil olmaktadır.³²² Bu bağlamda Rusya’nın karar alma süreci Şekil 5’te basit bir şekilde ortaya konulmaktadır:

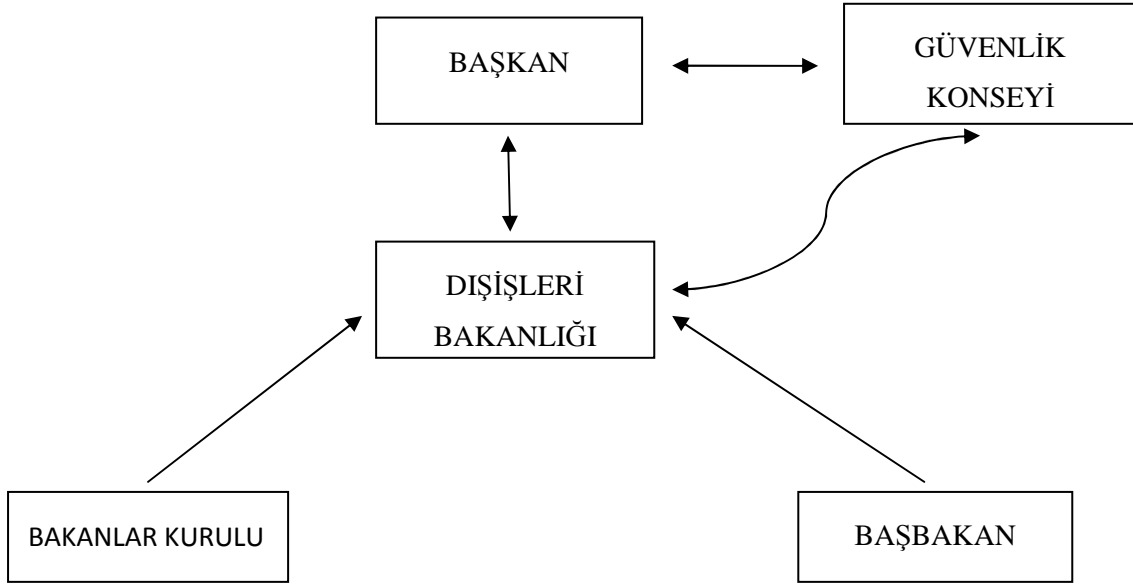
³¹⁹ Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya’nın Dış...* , s. 263

³²⁰ Erel Tellal, “Sovyet Dış Politikası ve Gromiko”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, s. 352

³²¹ Mustafa Yetim, Rıdvan Kalaycı, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi II...* , s. 154-158

³²² Ibid

Şekil 5: Rusya'nın Basitleştirilmiş Karar Alma Süreci

Kaynak: Mustafa Yetim, Rıdvan Kalaycı, *Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi II...*, s. 154

Rusya Soğuk Savaş sonrasında kapitalist ekonomi ile bütünleşmek amacı ile liberalleşme yönünde bazı adımlar atmıştır. Ancak, özellikle Putin iktidara geldikten sonra bu durum dış politika yapım sürecine etki edememiştir. Putin ile birlikte liberalleşme ve demokratikleşme eğilimleri kısa sürede etkisini yitirmiş, özellikle güçlü dış politik yetkilere sahip olan Putin, pragmatik bir dış politika izleyerek, geçmişte olduğu gibi bölgesinde etkili bir güç olma çabası içinde olmuştur.³²³

4.2.3. Putin'in Liderlik Açısından Analizi

4.2.3.1 Siyasi Engellerle Başa Çıkma Açısından

Daha önce bu çalışmada, karar verme sürecinde dış politika ile ilgili konularda liderlerin çeşitli engellerle karşı karşıya kalabileceğinden, böyle bir durumla karşılaştığında ise güce ihtiyaç duyan liderin, bu engellere meydan okuyacağından ve bu engelleri ortadan kaldırmaya çalışacağından bahsedilmişti.

Putin'in siyasi hayatı incelendiğinde onun çoğu defa siyasi engellere meydan okuduğu anlaşılır. Putin daha başa geçmeden önce belediye başkanı Anatoli Sobçak'ın

³²³ Ibid, s. 159

yanında çalıştığı zamanlarda Mihail Gorbaçov'a karşı girişilen darbenin bastırılmasında önemli bir rol oynamış, engellere meydan okumuştur. İktidara geçtikten sonra da belli bir dönem dış politika kararlarında bile etkili olan oligarklara meydan okumuş, onlara karşı ayrıcalıklı bir yaklaşımda bulunmayacağını belirtmiştir. Özellikle petrol devi Yukos'un sahibi oligark Mihail Hodorkovski'nin siyasi hayatına tehdit oluşturacağını düşünen Putin, Hodorkovski'ye meydan okumuş, sonunda da galip gelmişti.

Gürcistan ve Ukrayna krizlerinde de Putin özellikle Batı'nın her türlü ekonomik ve finansal yaptırım tehditlerine meydan okumuştur. Özellikle Ukrayna krizi sırasında Batı'nın "Moskova'ya karşı yeni yaptırım kararları alacağız" tehditlerine aldırmayan Putin, Kırım'ı Ukrayna'dan ayırarak ülkesine katmayı başarmıştır. Görüldüğü üzere karar verme süreci boyunca karşılaştığı olaylarda Putin siyasi engellere boyun eğmemiş, çoğu defasında bu *engellere meydan okumuştur*.

4.2.3.2 Bilgiye Açıklık Açısından

Putin'i anlatan bu çalışmanın üçüncü bölümü ile ilgili genel bir inceleme yapıldığında şu çıkarımlarda bulunmak mümkündür: Putin kendi hedefleri doğrultusunda çevresindekileri yönlendirmeye çalışan bir liderdir. KGB'de uzun yıllar çalışan, üniversitede tez yazan, belediye başkan yardımcılığı görevinde bulunan Putin gerek askeri gerek de siyasi pek çok konuda ortalama bir bilgiye sahiptir. O yüzden danışmanları ile ilişkisi bilgi almaktan ziyade "imaj" üzerine olmuştur. Danışmanları daha çok medyada ve uluslararası camiada Putin'in güçlü ve karizmatik görünmesi için çabalamaktadırlar.

Putin iktidarını paylaşmayı sevmeyen³²⁴ ve ayrıca zor güvenen biridir. Onun bu özelliğini eski danışmanları ile yaşadığı anlar doğrular niteliktedir. Örneğin Putin iktidarının henüz ilk yıllarında ülkenin alkol üreticilerinin yüzde 70'ini tek bir şirketin çatısı altında birleştiren ve bu şirketin başına geçmesi için de St. Petersburg'dan bir arkadaşını atayan bir kararname imzalamıştır.³²⁵ Putin'in eski ekonomi danışmanlarından Andrey İllarionov'un belirttiğine göre Putin bu kararı ekibinden hiç kimseye danışmamış ve hatta hiçbirini bu konuda bilgilendirmemiştir. İllarionov'a göre Putin kararlarının çoğunda bu şekilde bir davranış içinde bulunuyor, halkın ve basın önünde kaliteli liberal danışmanlardan oluşmuş ekibini dinliyor gibi görünmeye devam ediyor, ancak aynı

³²⁴ Erel Tellal, *Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun...*, s. 197

³²⁵ O zamanlar ülkede petrol fiyatları henüz artmamışken ülkenin en kazançlı işlerinden biri alkoldür.

zamanda onlara danışmadan ve onları bilgilendirmeden aldığı kararlarla onları yok sayıyordu.³²⁶ Bu bağlamda Putin'in *bilgiye kapalı* bir liderlik sergilediği söylenebilir. Putin gibi bilgiye kapalı liderler olay ve olguları kendi dünya görüşleri çerçevesinde yeniden yorumlayarak hareket ederler. Ayrıca bu tip liderler, alınacak kararlar üzerindeki kontrollerini sürdürmek için karar alma sürecini hiyerarşik bir şekilde yapılandırırır.³²⁷

4.2.3.3 Motivasyon Açısından

Liderler genel olarak ya içsel etkenler doğrultusunda ya da dışsal çevrelerden gelen bir istek doğrultusunda motive olurlar. Lideri motive eden nedenler içsel olduğunda, inandıkları ve savundukları düşünceler doğrultusunda hareket ederler. Lideri motive eden dışsal faktörler ise bu durumda lider çevresinde bulunan önemli aktörler ile belli bir ilişki gözetir.³²⁸

Başta geçen geçmez Putin ilk olarak Çeçenistan'a girerek bu sorunu halletmeye çalışmıştır. İlerleyen yıllarda ise NATO ve AB'ye girme girişimlerinden rahatsızlık duyduğu komşusu Gürcistan'a saldırarak bunun gerçekleşmesini engellemiş, Ukrayna krizi sonrasında ise Kırım'a müdahale ederek kendine bağlamıştır. Bunlara ek olarak Avrasya Birliği ve Şangay İşbirliği Teşkilatı'nı kurmuştur. Putin tüm bu politikalarında inandığı ve savunduğu düşünceler doğrultusunda hareket etmiştir. Çünkü Putin'in içerde meşrutiyetini sağlamak için önemli aktörler ile ilişki gözetme mecburiyeti olmamıştır. Zaten Putin de iktidardayken kısa zaman dilimleri dışında hem AB hem de ABD ile hiç iyi geçinememiştir. Bu bağlamda Putin'in dış politika kararlarında *içsel motivasyon* faktörleri etkili olmuştur diyebiliriz.

Sonuç olarak Putin'in siyasi engellere meydan okuyan, bilgiye kapalı ve içsel motivasyona sahip bir lider olması, çalışmanın birinci bölümünde yer alan Tablo 1'e göre değerlendirildiğinde³²⁹, onun **Yayılmacı-Genişlemeci Lider** profiline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tablo 1'de belirtildiği üzere yayılmacı-genişlemeci liderler kendisinin, hükümetinin ve devletinin gücünü ve etkisini arttırmaya odaklanırlar.

³²⁶ Masha Gessen, *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, (çev. Gözde Soykan), 1. Baskı, Epsilon Yayıncılık, Ocak 2015, s. 338-339

³²⁷ Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...* , s. 521

³²⁸ Margaret G. Hermann ve diğerleri, *Who Leads Matters...* , s. 93

³²⁹ Tablo 1 için bu çalışmada bkz. s. 19

Hermann'a göre bu tip liderler, uluslararası sistemin doğası gereği çatışmacı olmasına dayanarak, dünyayı 'biz' ve 'onlar' olarak ele alırlar. Bu bakış açısı, güvenlik ve statü konularına odaklı bir dış politikaya dayanan siyasi bir tarzı harekete geçirir. Yayılmacı liderler 'dış mihraklar' retoriğini kullanmaktan ve konuşmalarında tehditkâr bir tavır sergilemekten hoşlanırlar.³³⁰

Etheredge'e göre de yayılmacı liderler dünyayı kendi değerlerine sahip çıkanlar ve bu değerlere karşı olanlar olarak bölme eğilimindedirler. Bu liderlerin inatçı ve azimli oldukları söylenebilir. Onlar kendi kişisel vizyonu doğrultusunda dünyayı yeniden şekillendirmek isterler. Ayrıca bu tip liderler dış politikalarında aslolan amaca varmak için oldukça kararlı duruş sergilerler.³³¹

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki yayılmacı liderler, yüksek motivasyona sahip, aşırı özgüvenli, aşırı milliyetçi ve başkalarına karşı güvensiz olurlar ki tüm bu özellikler değişik derecelerde Putin'de mevcuttur ve bu belirgin bir şekilde onun kişilik profilini ortaya koymaktadır.

4.2.4. Rus Dış Politikasında Putin Faktörü

Yeltsin döneminde Rusya uluslararası imajı pek de parlak olmayan bir ülke görünümünde olmuştur. Ekonomik ve siyasi istikrar sağlanamamış, halk gelecek adına sürekli endişe duymuştur. Bu yüzden Rus dış politikası ülkede yaşanan bu olumsuzluklardan olabildiğince etkilenmiş ve olabildiğince edilgen bir hal almıştır.³³²

Vladimir Putin'in başa geçmesiyle sorunların aşılması sürecine girilmiş, devletin yeniden örgütlenmesi sürecinde daha fazla mesafe alınmıştır.³³³ Bu bağlamda Putin, ekonomiyi düzeltip iç istikrarı sağlayarak ve ülkenin kendine güvenini geri getirerek dış politikayı şekillendirmeyi amaçlamıştır.

Putin, Rusya'nın dış politikasını, blok çatışmalarını sonlandırma, pragmatizm ve akılcılığa dayalı çok yönlü bir diplomasi ve çok kutuplu bir dünya oluşturma ilkeleri

³³⁰ Margaret Hermann, "Assessing the Foreign Policy Role Orientations of Sub-Saharan African Leaders", Stephen G. Walker (ed.), *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, (içinde), Duke University Press, 1987, s. 168-169

³³¹ Lloyd S. Etheredge, "Personality Effects on American Foreign Policy, 1898-1968: A Test of Interpersonal Generalization Theory", *The American Political Science Review*, Cilt: 72, Sayı: 2, Haziran 1978, s. 449

³³² Erel Tellal, *Zümriüdüanka: Rusya Federasyonu'nun...*, s. 214

³³³ Ibid

üzerine inşa etmeye çalışmıştır.³³⁴ Bu bağlamda dış politikada attığı adımlar da hep bu yönde olmuştur. Şöyle ki; iktidarının ilk zamanlarında ekonomik kalkınmayı sağlamak ve yakın çevresinde daha etkili olmak için Avrupa ülkelerine yönelirken,³³⁵ 11 Eylül'den sonra da özellikle Çeçenistan'da gerçekleştirdiği operasyonlar, sivil halka uyguladığı baskıcı politikalar ve insan hakları ihlalleri konularında Washington'un eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulmak, NATO'nun operasyonlarında söz sahibi olabilmek³³⁶ için ABD'ye yönelmiş ve terörizme karşı mücadele konularında işbirliği yapmıştır. 2008 yılına kadar bu tarz bir politika izlemeye çalışan Putin'in dış politika girişimlerine baktığımızda, küresel hegemonyadan çok 'savunmacı' bir yaklaşım izlediği gözlemlenmektedir.³³⁷

2008 yılında meydana gelen Gürcistan krizi ile Rusya, ABD'nin 2003'de Irak'ı işgali ile beraber ortaya çıkan küresel hoşnutsuzluk atmosferinden istifade ederek jeopolitik bir başarı elde etmiştir. Bundan sonra Putin, Rus dış politikasında 'savunmacı' bir üslup yerine 'karşı atak' anlayışını yansıtan bir üslup kullanmıştır. Putin bundan sonra çok kutupluluğa vurgu yapmış, ittifaklar ve bölgesel bloklar vasıtasıyla ABD'ye karşı 'anti hegemonik cephe' ihtimalini güçlendirmeye çalışmıştır.³³⁸

Bu dönemde Rus jeopolitiğinin geri dönüşünü sağlayan temel enstrüman ise enerji kartı olmuştur.³³⁹ Putin enerji zenginliğini ekonominin toparlanması için ustalıkla kullanırken diğer taraftan bu zenginliği dış politikanın en etkili strateji araçlarından biri haline getirmiştir.³⁴⁰ Putin, dış politika sorunlarında enerji kozunu sonuna kadar kullanmaktan çekinmemiştir.

2012'den itibaren ise Putin dış politikada Batının kullandığı bazı kavramsal araçları kendi lehine kullanmaya başlamıştır. Mesela 'İnsani müdahale' kavramı Rus jeopolitik

³³⁴ Tomislava Penkova, "Russia's New Security Doctrine: Security through Stable Development", *ISPI Policy Brief*, No: 144, Haziran 2009, s. 3, < http://www.ispionline.it/it/documents/PB_144_2009.pdf > (21.02.2015)

³³⁵ Merve İrem Yapıcı, *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler...*, s. 370

³³⁶ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları", (der. Mustafa Aydın), *Küresel Politikada Orta Asya*, (içinde), Nobel Yayın Dağıtım, 2005, s. 37

³³⁷ Halit Mammadov, "Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini", Rapor, Ankara 2014, s. 82, < http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rus_dis_politika_rapor.pdf > (21.02.2015)

³³⁸ Ibid

³³⁹ Ibid

³⁴⁰ İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası Moskova'nın Rövanşı*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s. 304

aracı olarak görülmeye başlanmıştır ki Gürcistan müdahalesinin bu şekilde değerlendirilmesi dikkat çekici olmuştur.³⁴¹

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ile Putin ikinci jeopolitik başarısını kazanmıştır. Kırım'ın ilhakı Rus dış politikasında yeni 'Putin Doktrini' çağını başlatmıştır. Halit Mammadov'un da dikkat çektiği üzere 18 Mart 2014'te Kremlin'deki konuşmasında Putin'in açık bir şekilde formüle ettiği yeni doktrinin temel noktaları şöyledir:³⁴²

- Rusya artık Batıyı güvenilir partner olarak görmekten vazgeçmiştir.
- Rusya kendini Avro-Atlantik dünyanın bir parçası olarak görmemektedir.
- Uluslararası hukuk artık bir kurallar bütünü ve uluslararası koordinasyonu sağlayan norm olmaktan çıkmıştır.
- Rusya kendi "Monroe Doktrinini" ilan ederek Yakın Çevresindeki etkinliğini eylemsel düzeye geçirmiştir. Etnik Rusların ve Rusça Konuşanların haklarını korumayı dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Post - Sovyet ülkelerin egemenliğini korumayı hedeflemektedir. Çok kutuplu uluslararası sistem kavramı çerçevesinde güçlü olmak artık "utanılacak bir durum" değildir.
- Uluslararası örgütlerin rolü keskin düşüşe geçmiştir.

Bu doktrin Rusya'nın bölgesel güçten küresel güce geçme iddiasını açıkça ortaya koymuştur. Putin Doktrini ile birlikte Kırım ve Ukrayna'nın Rus jeopolitiği açısından ne kadar önemli olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Zaten Putin de, " Hıristiyan ve Müslümanlar için Kudüs ne anlama geliyorsa Kırım da Rusya için aynı anlamı taşıyor"³⁴³ diyerek bunu dile getirmiştir.

Putin Doktrini'ni sadece Ukrayna özelinde düşünmek doğru değildir. Eski Sovyet coğrafyasında birkaç 'donmuş çatışma bölgesi' daha bulunmaktadır ve Rusya, Putin Doktrini'ni bu coğrafyalar özelinde kullanabilir. Moldova'dan 'de facto' bağımsız hareket eden Transdinyester ya da Dağlık Karabağ bu coğrafyalara örnek verilebilir. Görüldüğü üzere, Rusya'nın elinde kendisi için acil gördüğü durumlarda kullanabileceği etkili ve önemli bir silah vardır. SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan donmuş çatışma bölgeleri ile Rus kökenlilerin yoğunluğu oluşturduğu bölgeler bir arada ele alındığı

³⁴¹ Halit Mammadov, *Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik...* , s. 82

³⁴² Ibid, s. 73

³⁴³ Putin: Crimea is as Sacred to Russia as Temple Mount for Judaism and Islam, < <http://www.haaretz.com/news/world/1.629984> > (21.02.2015)

noktada Putin Doktrini'nin üzerine temellendirildiği altyapı belirlemektedir. Bu altyapının üzerine temellendirilen strateji ise ekonomik, siyasal ve konjonktürel gelişmelere göre hayata geçirilmektedir.³⁴⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki Putin dönemi Rusya'nın dış politikasında önce kaybedilen ülke prestijini yeniden kazandırmak sonra da ülkenin uluslararası sistemde temel aktörlerden biri olmasını sağlamak birinci öncelik olmuştur. Bu öncelikler Putin'in dış politikaya bakışını şekillendirmiştir. Bu bağlamda Putin dış politikada konjonktürel anlamda fırsatları sonuna kadar değerlendirmeye çalışmış ve kendi söylemini de seçenezsizleştirme çabasında olmuştur.³⁴⁵

4.3. Erdoğan ve Putin'in Karşılaştırılması: Liderlik Özellikleri Açısından Benzerlikler ve Farklılıklar

4.3.1. Dış Politika Tutum ve Davranışları

Bu çalışmada Erdoğan'ın *yönlendirici*, Putin'in ise *yayılmacı* lider profillerine sahip oldukları ortaya koyulmuştu. İki liderin böyle farklı liderlik profillerine sahip olması onları en çok da dış politika tercih, amaç ya da hamlelerinde ayırmaktadır. Putin kendisinin, hükümetinin ve devletinin sürekli olarak gücünü arttırmaya odaklanarak dış politikada amacına ulaşmak için kararlı bir duruş sergilemektedir. Erdoğan ise küresel anlamda devletinin itibar ve şöhretini arttıracak eylemlere girşerek daha çok kendisinin konumunu sürdürmeye ve pekiştirmeye odaklanmıştır. Üstelik Erdoğan Putin'in aksine dış politika adımlarında sürekli büyük güçlerle etkileşim içinde olmuş, önemli aktörlerle belli bir ilişki gözetmek zorunda kalmıştır.

Yayılmacı bir lider olan Putin Sovyet döneminden kalma güçlü bir orduya ve nükleer silahlara sahiptir. Putin, ülkesinin sahip olduğu askeri güç ve enerji kaynaklarından elde ettiği ekonomik güç sayesinde Çeçenistan sorununu katı bir tutumla çözmeyi tercih etmiştir. Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazyaya yönelik izlediği politika karşısında Rusya'nın Batı'ya yönelik de mesaj niteliğinde verdiği sert yanıt, Suriye konusunda olduğu

³⁴⁴ Göktürk Tüysüzoğlu, "Putin Doktrini ve Muhtemel Uygulama Alanları", < <http://politikaakademisi.org/putin-doktrini-ve-muhtemel-uygulama-alanlari/> > (21.02.2015)

³⁴⁵ Erhan Büyükkakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", (der. Erhan Büyükkakıncı), *Değişen Dünya'da Rusya ve Ukrayna*, (içinde), Phoneix Yayınları, Ankara 2004, s. 137-163

gibi kendi çıkarları söz konusu olduğunda aldığı tavır ya da Kırım'ı kendi ülkesine katarak kazandığı jeopolitik başarı, Putin gibi bir lider profilinin çizdiği dış politika perspektifiyle örtüşmektedir. Erdoğan'ın ise böylesi bir sınır ötesi güç kullanma kuvveti ve imkanı bulunmamaktadır. Bu yüzden Putin'in liderliği ve yaptıkları Erdoğan'a göre küresel çapta daha fazla haber olmaktadır. Erdoğan dış politika açısından özellikle Ortadoğu'da etkin olmaya çalışmış ancak bu konuda ne kadar başarılı olduğu tartışılmaktadır.

Erdoğan Ortadoğu ile ilgili hesaplarını Suriye lideri Beşar Esad'ın iktidardan gitmesi üzerine yaparken, Putin ise bu durumun tersi olarak Esad'ın en büyük destekçilerinden biridir; yani iki lider Suriye konusunda tamamen farklı düşünmektedirler. Bunun yanı sıra ABD ile ciddi ilişkileri bulunan Türkiye bir NATO üyesidir ve bu da Türkiye için bir savunma güvencesi oluşturmaktadır. Putin için ise NATO önemli bir tehdittir. Putin 2014'ün Aralık ayında imzaladığı askeri doktrinde Rusya'ya yönelik en büyük dış tehdit olarak NATO'yu göstermiştir.

Suriye krizi dışında iki lideri ayıran bir diğer önemli konu Kırım olmuştur. Türkiye'nin Kırım'daki Tatar Türkleri için endişe duymasına ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmasına karşın, Erdoğan, Putin'in Kırım'ı ilhakına büyük bir tepki vermekten kaçınmıştır. Bunun en önemli sebebi olarak Erdoğan Türkiye'sinin Putin Rusya'sına enerji anlamında ciddi derecede bağımlı olması gösterilebilir. Türkiye kullandığı doğalgazın yaklaşık % 60'ını Rusya'dan temin etmektedir.

Dış politika tutum ve davranışları açısından her iki liderin benzerlik gösterdiği durumlar da söz konusudur. Özellikle Batı ile ilişkiler açısından bakıldığında hem Erdoğan'ın hem de Putin'in Batı'ya karşı ciddi tavırlar takındıklarını görmekteyiz. Üstelik her iki lider de bu anlamda ciddi somut adımlar atmaktan çekinmemektedirler. Mesela yakın tarihte Erdoğan Batı'nın yoğun tepkilerine karşı milyar dolarlık savunma füzeleri ihalesinin Çin'e verilmesi konusunda ısrarını sürdürmüştür. Bundan sonra, "NATO ile kriz kapıda, rota iyice Çin'e döndü" yorumları yapıla gelmiştir.³⁴⁶ Putin de Çin'de dünya dengelerini önemli ölçüde etkileyecek bir anlaşmaya imza atmıştır. Yaklaşık 400 milyar

³⁴⁶ "Türkiye'nin Füze İhalesi Çin'e Kaldı! NATO'yla Kriz Kapıda", < <http://www.haberler.com/turkiye-nin-fuze-ihalesi-cin-e-kaldi-nato-yla-6986788-haberi/> > (25.05.2015)

dolarlık doğalgaz ticareti bu anlaşmanın konusunu oluşturmaktadır. Anlaşmaya göre Rusya, Çin'e 2018'den itibaren her yıl yaklaşık 40 milyar metreküp gaz satacaktır.³⁴⁷

Görüldüğü üzere Batı ile ilişkilerinde benzer sıkıntılar yaşayan her iki liderin son dönemlerde Batı'ya karşı geliştirdikleri politikalar benzerlik göstermektedir. Ayrıca her iki lider de her fırsatta Batı'nın liderliğindeki uluslararası düzenden hoşnut olmadıklarını dile getirmektedirler. Erdoğan bu memnuniyetsizliğini “Dünya beşten büyüktür” şeklinde ifade ederken, Putin de kendi demokrasi anlayışını eleştiren Batılı güçlere sert çıkışlar yapmaktadır. Her iki liderin bu tutumu Batı tarafından iki lider için de “otoriterleşiyorlar ve yalnızlaşıyorlar” söylemlerine yol açmaktadır. Bu yüzden Putin Aralık 2014'te Türkiye'yi ziyaret ederken BBC bunu “değerli yalnızlıklar zirvesi” olarak sunmuştur.

4.3.2. İç Politikaya İlişkin Yaklaşımları

Putin ve Erdoğan'ın belki de en çok benzetildikleri konuların başında iç politikaya ilişkin yaklaşımları (otoriterlikleri, muhaliflerine karşı kullandıkları üslupları ve aldıkları tavırlar) yer almaktadır. Bu anlamda liderlerin bu benzerliklerinin ayrıntısına girmeden önce tıpkı liderler gibi benzer özelliklere sahip iki ülke olan Rusya ve Türkiye'ye de değinmekte yarar vardır.

Rusya ve Türkiye 19. yüzyıldan itibaren, kaçırdıkları modernleşme trenini yakalamaya çalışan iki büyük imparatorluğun mirasçısıdır. Her iki ülkenin de Batı ile ilişkilerinde hem büyülenme, hem zıtlasmalar, hatta kimi zaman da öfkeye varan tepkiler söz konusu olmuştur.³⁴⁸ Her iki ülke de temel hak ve özgürlükler, iktidarın sınırlandırılması ve yönetim şeffaflığı açısından olumlu bir imaja sahip değildir. Bu durum daha çok ülkelerin kurumsal sorunlarından kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Türkiye'de sistem vatandaşlardan ziyade devlet lehine işlemektedir ve Türkiye'nin kurumsal yapısı en çok otoriter özellikler gösteren Rusya, Belarus, İran gibi ülkelere; en az ise bireysel özgürlükler, tam bağımsız yargı ve şeffaf yönetimlerle anılan İsveç ve Finlandiya gibi ülkelere benzemektedir.³⁴⁹

³⁴⁷ Beril Dedeoğlu, “Rusya-Çin Anlaşması”, *Star*, 23 Mayıs 2014

³⁴⁸ Sezin Öney, “Rusya-Anlaşmanın Bedeli”, *Taraf*, 20 Haziran 2013

³⁴⁹ Erik Meyersson, “Turkey's Institutions Problem”, < <http://erikmeyersson.com/2014/05/03/turkeys-institutions-problem/> > (18.03.2015)

Rusya'da halka sosyo-politik sadakatin en yüce erdem olduğu söylenmiştir ve halk da buna inanmış ve kaderi olarak benimsemiştir. Geçmişte Rusya'da Çar'ın düşünmediğini düşünmek, yapamadığını yapmak, Rus halkının çoğu için ihanetle eş tutulmuştur. Bu eğilimi günümüzde de görmek mümkündür. Şimdilerde baş itaat aktörü, Putin'dir. Halk hiçbir zaman kendi kendinin efendisi olmamış, hep bir otoriteye boyun eğmiştir ve bu sorun daima bir çözümsüzlüğe bırakılmıştır.³⁵⁰

Türkiye'de otoriterlik, Türkiye halkının otoriterliğe rıza gösterip göstermediği konuları ise çoğu zaman göz ardı edilmekle birlikte bu konuda özellikle 2011'den sonra tartışmalar daha sık dile getirilmiştir. Bazı araştırmalara göre Türkiyeliler, toplumsal güven konusunda dünyanın en alt sıralarında bulunmaktadır. Dünya Değerleri Anketi'nin beşinci (2007) sürümündeki ankette katılımcılara yöneltilen “Sizce genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla bir ilişki kurarken veya iş yaparken çok dikkatli olmak mı gerekir?” sorusuna “insanların çoğunluğuna güvenilebilir” cevabı verenlerin oranı dünya genelinde ortalama % 25,1 iken Türkiye'de ise sadece % 4,8'dir. Bu oran Trinidad ve Tobago'dakinden (% 3,8) sonra en düşük orandır. Ekmekçi, güvensizliğin hakim olduğu toplumlarda demokrasiye bağlılığın zayıfladığını ve otoriter düşüncenin halk tabanında çekiciliğinin arttığını söylemektedir.³⁵¹

Dünya Değerler Anketi'nde yer alan bir diğer “Bu ülkeyi yönetmek açısından parlamentoya, seçimlerle uğraşmak zorunda kalmayan güçlü bir lidere sahip olmak ne kadar iyi olurdu?” sorusuna “çok iyi olurdu” ya da “fena olmazdı” şeklinde cevap verenlerin oranı, dünya genelinde ortalama % 38,1 iken, Türkiye'de % 58,9 gibi bir orana ulaşmaktadır. Toplumsal güvenin çok düşük olduğu Türkiye'de halkın bir kesimi “iyi niyetli otoriterliği” benimsemekte ve hatta bunu ülkenin sorunlarına çare olarak görmektedir.³⁵² Türkiye-Rusya arasındaki benzerliklere değindikten sonra otoriterlik, kullanılan üslup ve muhaliflerine karşı alınan tavır açısından Putin-Erdoğan benzerliği ile ilgili daha iyi bir analiz yapmak mümkün olmaktadır.

Putin ve Erdoğan 2000'li yılların başında ülkelerinde iktidara geçmişlerdir. İki lider de siyasi ve ekonomik açıdan işlerin iyi gitmediği ülkelerinde sorunları büyük oranda

³⁵⁰ Yaşar Onay, *Batı'ya Direnen Devlet...* , s. 9-15

³⁵¹ Faruk Ekmekçi, “Türkler Neden Otoriterliğe Rıza Gösteriyor?”, < <https://femekci.wordpress.com/2015/02/24/turkler-neden-otoriterlige-riza-gosteriyor/> > (18.03.2015)

³⁵² Ibid

çözerek halklarının gözünde büyük yükselişe geçmiştir. İlk olarak Putin halkın isteklerinde erkenden cevap verdikten sonra bir model geliştirmiş ve bunu da halkına kısaca şöyle anlatmıştır: Rusya bilgi savaşına maruz bırakılmaktadır. Devleti eleştiren kişilerin, insan hakları savunucularının, liberal ve demokrat görüştekilerin çoğu Batı'dan gelen kaynaklar uğruna ülkelerini satmaktadırlar. Bunlar Rusya'nın dünya gücü olmasına engel olmaya çalışan "kötü"lerdir.³⁵³ Putin bu ideolojik mayası ile yoluna devam ederken Erdoğan da bu mayayı özellikle Gezi olaylarından sonra tutturmayı başarmıştır. Bu anlamda liderler Batı'ya alternatif yeni bir model geliştirmiştir. İki liderin otoriterlikleri açısından benzediklerine dair yorumlar özellikle bu dönemden sonra daha sık yapılmıştır.

Osman Ulugay'a göre her iki liderin böyle bir yönetim modeline yönelmesi benzer nedenlere dayanmaktadır. Her iki lider de Batı'nın demokrasi modelini izleyerek başarılı olma şanslarının azaldığını hissettikleri noktada, böyle bir modelin kendileri için avantajlı olacağını düşündü. Her iki lider de ekonomide kalıcı atılım için gerekli olan reformları gerçekleştiremeyince, seçmen desteğini korumak için böyle bir modele gereksinim duydu. Ulugay'a göre bu modelin kısa vadede Batı'nın modeline karşı gerçekçi bir alternatif oluşturduğu ve bu modeli uygulayan liderlerin şu an için başarılı görüldüğü bir gerçektir. Ulugay'dan alıntılanarak bu modeli şöyle tanımlamak mümkündür: "Batı tipi demokrasinin vazgeçilmez unsurlarını, kuvvetler ayrılığı ilkesini, yargının bağımsızlığını, düşünce ve ifade özgürlüğünü hiçe sayabilen güçlü ve popüler bir liderin her konuda son sözü söylediği, gereğinde kuralları ve kurumları hiçe sayarak ülkeyi fiilen tek başına yönettiği bir yönetim biçimini öngören bir modeldir."³⁵⁴

Bu model bağlamında liderlerin benzerlik gösterdiği konulardan biri medya üzerinde kurmaya çalıştıkları baskıdır. Rusya'da basın iktidara zarar vereceğini düşündüğü olayları ya görmezden gelmekte ya da önemsizmiş gibi ele almaktadır. Kursk Faciası ya da Beslan Trajedisi gibi olaylar sırasında Rus basını olayları uzun süre haber yapmamıştı. Dünya olaylarla ilgili sıcak gelişmeleri ilk olarak yabancı basından öğrenmek durumunda kalmıştı. Rusya'da basının çok kötü bir durumda olması, muhalif seslerin çok kolay bir şekilde öldürülmelerinin neredeyse haber değeri taşımamasından anlaşılmaktadır. Türkiye'de de Uludere Olayı, Gezi Olayları gibi hadiselerin yaşandığı sıralarda basının

³⁵³ Sezin Öney, "Yalanlar İmparatorluğu", *Taraf*, 11 Mart 2010

³⁵⁴ Osman Ulugay, "Putin-Erdoğan Modeli Bizi Nereye Götürür?", < <http://t24.com.tr/yazarlar/osman-ulugay/putin--erdogan-modeli-bizi-nereye-goturur.9155> > (18.03.2015)

görmezden gelme durumlarına şahit olunmuştur. Türkiye’de her gün aynı manşeti atan 7-8 gazete görmek mümkündür. Bunlardan dolayıdır ki Freedom House 2014 raporunda basın özgürlüğü açısından Türkiye’yi “yarı özgür” değil de “özgür olamayan” ülke olarak sınıflandırmıştır.³⁵⁵ Bu anlamda Türkiye tıpkı Rusya gibi dünya basın özgürlüğü sıralamasında oldukça geri sıralarda yer almaktadır. Medya gerçekten de her iki liderin gücünün temel kaynağını oluşturmaktadır. Her iki lider de medyanın algı üretmedeki gücünün farkındadır ve her ikisi de iktidarda kalmak için medyanın gücünü kullanmaktan çekinmemektedir.

Her iki lider de kendi ülkelerini temsilen “dünyanın vicdanı” oldukları imajını yaratmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken de amaçları özellikle Batı’da insan hakları bakımından yolunda gitmeyenlere vurgu yaparak kendi ülkelerindeki insan hakları ihlallerini perdelemektir. Bunu yapabilmek için de en etkili medya aracı televizyondur. Her iki ülkede de TV’nin işlevi ile ilgili olarak Sezin Öney şu dikkat çekici yorumları yapmaktadır:

“Türkiye’de de Rusya’da da televizyon dünyasının “görevi”, izleyiciyi “çokseslilik” diye aslında temcit pilavı gibi aynı laflar, aynı polemikler altında boğulmuş, kafası karışık, komplo teorileriyle paranoyaklaşmış ve gerçekten mümkün olduğu kadar uzaklaşmış hâlde, eli kolu bağlı, dilini yutmuş gibi sessiz bırakmak... Tamamen “sanal gerçekliğe” dönüşen medyatik haber dünyasının algılarını ezdiği, “gerçeğin” kapsama alanı dışında kalan kitleler yaratmak... Propagandanın modern hâli işte bu; çok sesin uğultusuyla sessizleşen milyonlar...”³⁵⁶

“Zihinlerinin komplo teorileri ile dolu olması” her iki lider ile ilgili olarak belirtilen bir diğer önemli benzerliktir. Her iki lider de ülkelerinde yükselen muhalefeti Batı’nın tezgâhladığına inanmaktadır. Her iki liderin de ülkelerinde son yıllarda halk hareketleri gerçekleşmiştir. Erdoğan Haziran 2013’te Gezi Parkı protestolarıyla, Putin de 2011 ve 2012 yıllarında Moskova’daki Bolotnaya meydanında muhalif gösteriler ile karşılaşmıştır.

³⁵⁵ Freedom House ülkelerle ilgili özgürlük raporu hazırlayan bir sivil toplum örgütüdür. Ülkeleri “özgür”, “kısmen özgür” ve “özgür olmayan”lar olarak sınıflandırmaktadır. Freedom House 15 yıl sonra ilk defa 2014 raporunda Türkiye’yi basın özgürlüğü açısından “kısmen özgür” ülkelerden “özgür olmayan ülkeler” kategorisine düşürmüştür. Böylece Türkiye, 42 ülkenin yer aldığı Avrupa’da basını özgür olmayan tek ülke olma durumuna düşmüştür.

³⁵⁶ Sezin Öney, “Süper Lider Gerçeğe Karşı”, *Taraf*, 11 Aralık 2014

İki lider protestolara karşılık da benzer bir tavır takınmıştır. Her iki lider destekçilerini büyük meydanlara toplayarak adeta bu protestolara meydan okumuş ve gösterilerde bolca milli irade vurgusu yapmışlardır.³⁵⁷ Ancak yine de her iki lider de hala halk hareketlerinden çekinmektedir ve bunun için de çeşitli önlemler almaktadırlar. Bu anlamda her iki ülkede polis sayılarındaki artış diğer ülkelerle kıyaslandığında dikkat çekmektedir. Mesela, Rusya 100 bin kişiye düşen 565 polisle dünyada birinci sırada; Türkiye ise 475 polisle ikinci sırada yer almaktadır.³⁵⁸ Böylece her iki ülkede muhalif gösterileri bastırmak daha kolay olmaktadır.

Diğer ortak yanları, her iki liderin de “dini kartları” kullanmaktan çekinmemeleridir. Erdoğan kendini Ortadoğu’da Sünni Müslümanların savunucusu olarak görüyor, Putin ise yurtseverliği arttırmak ve Slav dünyasında Rus nüfuzunu güçlendirmek için Ortodoks kilisesini kullanıyor. Her ikisi de kırılan milli gururu onarmanın peşinde ve bu anlamda iki lider de tarihsel geçmişlerinde Batı tarafından mağduriyete uğradıklarını dile getiriyorlar.³⁵⁹ Liderlerin bunu dile getirmelerine de sebep şudur: Hem Rusya hem de Türkiye eski imparatorluk ülkeleri oldukları için psikolojik yükleri olan ülkelerdir. İki ülkenin de toplumlarında Batı’nın karşısında güç olarak yükselme kaygısı hassas bir noktayı oluşturur. Erdoğan ve Putin de kendi halklarının bu hassasiyeti ile oynamasını bilmiştir.

Öte yandan her iki liderin iç politikaya ilişkin dikkat çekici benzerlikler gösterdiği bir diğer konu “tarihi yeniden yazma” girişimleridir. Putin Rusya’da tarih eğitimi tarihçilerin eline bırakmayı göze alamayacağına karar vererek 2007’de Rus totalitarizminin kaçınılmazlığının ve görkeminin, şiddetli bir şekilde Batı karşıtı bir savunusu olarak

³⁵⁷ Erdoğan, Gezi Parkı olayları sonrasında İstanbul, Ankara ve Kayseri’de “Milli İradeye Saygı” mitingleri düzenlemişti. Gezi olayları sırasındaki protestoların hedefinde kendisinin olduğunu belirten Erdoğan, bu girişimlerin “dış mihraklar” tarafından organize edildiğini ve kendilerini demokratik olmayan yollarla devirme girişimleri olduğunu belirtmişti. Fikret Bila, “Erdoğan Gezi Parkı’nı Mindere Çekiyor”, Milliyet, 22 Haziran 2013; Rusya’da ise ilk gösteriler Aralık 2011’de yapılan genel seçimler sonrası başlamıştı. Seçim sonuçlarının hileli olduğunu ileri süren muhalifler meydanlarda defalarca “adil seçimler” ve “Putin’siz Rusya” taleplerini yüksek sesle dile getirmişti. Mart 2012’de üçüncü kez devlet başkanı seçilen Putin, bu protestolara cevaben sıkça başvurduğu “dış mihraklar” söylemini tekrarlayarak meydanları dolduran kendi destekçilerine şöyle seslenmiştir: “Kusursuz bir zafer kazandık. Tahrikleri organize etme girişimleri Rus devletini yıkamayacaktır.” < <http://www.ensonhaber.com/putin-aglayarak-zafer-konusmasi-yapti-2012-03-05.html> > (08.07.2015)

³⁵⁸ Behlül Özkan, “Putin ve Erdoğan: ‘Kader Birliği’ Mi?”, < <http://t24.com.tr/yazarlar/behlul-ozkan/putin-ve-erdogan-kader-birligi-mi,10731> > (25.05.2015)

³⁵⁹ Natalie Nougayrede, “The Two Angry Men on Europe’s Borders: Loud, Proud, and Impossible to Ignore”, < <http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/oct/29/europe-two-angry-men-west-vladimir-putin-recep-tayyip-erdogan-russia-turkey> > (20.03.2015)

nitelediği, yeni bir tarih el kitabı yazdırmıştı. Amerikalı Rusya uzmanları Fiona Hill ve Clifford Gaddy, tarihi yeniden yazma girişimlerinden sonra Putin'i "tehlikeli bir alana doğru ilerleyen tarih öğrencisi" olarak nitelemişlerdir. Erdoğan da Putin'inkine benzer bir "tarih saplantısı"na sahiptir. Amerika'yı Kristof Kolomb'dan 300 yıl önce Müslüman denizcilerin keşfettiğini söyleyerek yeni bir tartışma başlatmış, sonrasında da bir okul açılışı sırasında yaptığı konuşmada, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu'na, Müslüman dünyanın tarihini yeniden yazma çabasında kendisine destek olmaya çağırmıştır.³⁶⁰

Bu denli önemli benzerlikler gösteren iki lider arasında iç politikaya ilişkin farklılıklardan da söz etmek mümkündür. Bu farklılıklardan birisi liderlerin sahip olduğu avantajlarla ilgilidir. Mesela, Rusya'da sivil otorite ile askeri otorite aynı ideolojiyi (Rus milliyetçiliğini) paylaşıyor. Bu yüzden Sovyetler Birliği döneminde KGB'de görev yapmış olmanın da verdiği avantajla Putin, askeri kuvvetler üzerinde tam bir denetime sahiptir. Türkiye'de ise ordu Kemalist (laik milliyetçi), Erdoğan ise İslami-Sünni Milliyetçi bir ideolojiye sahip³⁶¹ olduğundan Putin'inkine benzer bir avantajı bulunmamaktadır.

Sadece askeri kuvvetler üzerinde denetim değil ayrıca devletle olan ilişki açısından da benzer bir durum söz konusudur. KGB'de çalışmaya başladığından itibaren Putin hep devlet için çalışmıştır. KGB'den ayrıldıktan sonra bile belediye başkanı Sobçak'ın yardımcılığını yapmış, devletle hep bir temas halinde olmuştur. Sonunda da devlet başkanı Yeltsin'in kendinden sonra onu yeni başkan ilan etmesiyle en tepeye yükselmiştir. Erdoğan'ın ise iktidara gelinceye kadar devletle ilişkisi çoğu zaman sorunlu olmuştur. Şiir okuduğu için cezaevine girmiş, mensubu olduğu parti kapatılmış, siyaset yasağı getirilerek kendisi için "muhtar bile olamaz" denmiştir.

4.3.3. Kişisel Özellikleri Bakımından

Erdoğan ve Putin, özellikle hayat hikâyeleri ve kişilik özellikleri bakımından önemli benzerlikler göstermektedirler. Hayat hikâyelerine baktığımız zaman Erdoğan'ın İstanbul'un Kasımpaşa semtinde, Putin'in ise St. Petesburg'un benzer bir sosyal yapısı olan semtinde yetiştiğini bilmekteyiz. Her iki liderin çocukluklarının geçtiği sosyal yapısı benzer bu semtlerde yaşadıkları olaylar onların kişilik yapılarının oluşmasında önemli

³⁶⁰ Joost Lagendijk, "Tarihi Yeniden Yazmak", *Zaman*, 22 Kasım 2014

³⁶¹ Şahin Alpay, "Erdoğan'ın Putin'den Eksikliği Ne?", *Zaman*, 22 Kasım 2014

olmuştur. Hem Erdoğan'ın hem de Putin'in çocukken işledikleri suçlar yüzünden benzer şekilde cezalandırıldıklarını görmekteyiz. Erdoğan'ın çocukken komşuları olan bir kadına küfür etmesinden dolayı babasının onu tavana asarak cezalandırdığından bahsetmiştik. Yine Putin'in de yaramaz bir çocukluk geçirdiğinden, zaman zaman evden çok uzağa gittiğinden, döndüğünde ise kayışla dövülerek cezalandırıldığına değinmiştik. Bu anılar her iki liderin sert mizaçları ile ilgili bize önemli ipuçları verirken, onları kısmen anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Her iki liderin bu semtlere ait oluşları onların sert çıkışlarının ve cesur kararlarının sosyo-kültürel kaynağı olarak görülebilir.

Putin'in St. Petesburg'un sosyal yapısı kötü semtinde zor bir çocukluk geçişi, Erdoğan'ın da Kasımpaşalılığı onlara özellikle seçmen desteğini almada avantaj getirmiştir diyebiliriz. Hem Erdoğan'ın hem de Putin'in bu semtlere ait olmaları yandaşları tarafından olumlu karşılanmaktadır. Destekçilerine göre her ikisi de halkın içinden çıkan liderlerdir. Bu anlamda liderler sözünü sakınmayan, mert, delikanlı vb. oluşları ile öne çıkarılır ve destekçileri tarafından oldukça samimi ve sahici bulunur. Konu ile ilgili olarak Erdoğan hakkında Avni Özgürel onun dili ile kalbi arasındaki mesafenin kısa olduğunu, ister sevgisini, ister öfkesini ifade etmek için olsun, tepkilerini aklına gelen ilk cümlelerle ve sözcükleri hiçbir süzgeçten geçirmeden yansıttığını belirtmektedir.³⁶² Putin hakkında ise North Carolina Üniversitesi'nden Rusya uzmanı Donald J. Raleigh onun halkın isteklerine cevap verdiğini, halkın dilini konuştuğunu ifade etmektedir.³⁶³

Her iki liderin de spora olan ilgisi, liderlerin kişilik özelliklerini anlamak için değinilmesi gereken bir diğer konudur. Erdoğan gençliğinde futbol oynamış ancak babasının engellemesi sebebiyle devam edememiştir. Putin ise gençliğinde başladığı judoya günümüzde de devam etmektedir. Gerek Putin'in gerekse de Erdoğan'ın gayet disiplinli oluşlarına ve iyi ekipler kurarak uzun yıllar iktidarda kalmalarına bakılırsa sporun her iki lidere de önemli katkılar yaptığı söylenebilir.

Her iki liderin de oldukça 'çalışkan' bir kişiliğe sahip olması kişisel özelliklerine dair bir diğer benzerlik noktasını oluşturmaktadır. Erdoğan için çalışmak sürekli bir hareket halinde bulunma halidir. Büyük küçük ayırt etmeden tesis açılışlarının tümüne katılır, her

³⁶² Avni Özgürel, "Erdoğan'ın Sınırları", *Radikal*, 21 Haziran 2006

³⁶³ Ali Çimen, "KGB Ajanlığından Devlet Başkanlığına: Vladimir Putin", < http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-portre-kgb-ajanligindan-devlet-baskanligina-vladimir-putin_87484.html > (31.05.2015)

seçim öncesi rakiplerine oranla en çok mitingi kendisi düzenler. Erdoğan çalışmayı kendisi ve ekibi için bir hedef olarak koyar ve en başından beri sürekli çalışan, iş yapan lider olmak, en azından böyle bilinmek için çaba gösterir. Gerçekten çok çalıştığının da altını şu şekilde çizer: “Bazı dostlarımız, sık sık ‘Kendinize de biraz zaman ayırın’ diyor. Biz halkımıza, yavrularımıza ayırdığımız zamanı, kendimize ayrılmış en kutlu, en bereketli zaman olarak görüyoruz.”³⁶⁴ Putin de tıpkı Erdoğan gibi çalışkanlığı ile öne çıkan bir liderdir. Eski KGB başkanı Oleg Kalugin’e göre Putin Rusya’da çok nadir görülen bir kişilik yapısı ve çalışkanlığı sayesinde ülkenin en önemli mevkisine geçmeyi başarmıştır.³⁶⁵ Selefî Yeltsin’in sürekli içki ile anılmış olması ve bazen aylarca ortalıkta gözükmemesi dikkate alınacak olursa bu özelliklere sahip Putin’in takdir görmesi kaçınılmaz olmaktadır. Putin 8 yıllık iktidarı ardından koltuğunu Medvedev’e bırakırken ne kadar çok çalıştığı ile ilgili şöyle bir açıklama yapmıştı: “Son sekiz yıl gece gündüz köle gibi çalıştım. Elimden gelen her şeyi yaptım ve elde ettiğim sonuçtan memnunum”

İki liderin kişisel özellikleri bakımından benzerlik gösterdikleri bir diğer konu da her iki liderin de gereğinden fazla risk almayı sevmesidir. Bu anlamda liderleri birer hokkabaza benzetecek olursak, her iki lider de toplar ellerinde olduğunda hünelerini sonuna kadar sergilemekten kaçınmamakta, topları sürekli hareket ettirmektedirler. Ancak günümüzde özellikle Batı tarafından yapılan yorumlarda iki lider ile ilgili geleceğe dair öngörüler hiç de iyi değildir. Liderlerin yapacakları tek bir hata, bütün topların başlarından aşağıya dökülmesine neden olabilir.

Liderlerin ortak yönleri ile ilgili değinmemiz gereken başka bir konu da “çelişkiler”dir. Richard Sakwa’ya göre Putin’in liderliği çeşitli çelişkileri içinde barındırır ve bu çelişkiler onun başkanlığı üzerine farklı değerlendirmeleri mümkün kılmaktadır. Çelişkiler Putin’i güçlü kılmakta çünkü ona hareket alanı sağlamaktadır. Daha açık ifade edecek olursak bu sayede Putin aynı anda birçok farklı siyasi ve söylemsel alanda faaliyette bulunabilmektedir.³⁶⁶ Bu anlamda Putin’in çelişik davranış ve söylemlerde bulunması sanki sıradanlaşmış gibidir. Mesela, Çeçenistan’da ayrılıkçılarla değil de teröristlerle mücadele ettiğini dünyaya göstermek adına ABD ve Batı ile ittifak yapan

³⁶⁴ H. Bahadır Türk, *Muktedir...*, s. 356

³⁶⁵ Steve Levine, *Putin’in Labirenti...*, s. 39

³⁶⁶ Richard Sakwa, “Putin’s Leadership: Character and Consequences”, *Europa-Asia Studies*, Cilt: 60, Sayı: 6, 2008, s. 879

Putin, karşılaştığı protesto gösterilerinde de ilk olarak Batı'yı suçlayabilmektedir ya da yıllarca hapiste tutulmasına sebep olduğu eski oligark Mihail Hodorkovski'yi ülkesinde düzenlenecek olan Soçi Kış Olimpiyatları öncesinde birden serbest bırakabilmektedir. Elbette bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Benzer bir durum Erdoğan için de geçerlidir. Erdoğan, "Arap Baharı" olarak adlandırılan isyanların Libya'ya sıçraması üzerine Libya'daki sorunun çözümü konusunda önce "NATO'nun ne işi var Libya'da?" diyerek müdahaleye karşı çıkmış, sonrasında ise Birleşmiş Milletler'in aksi yöndeki kararının ardından müdahaleyi savunarak "NATO Libya'nın Libyalılara ait olduğunu tespit ve tescil için oraya girmelidir" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bir yandan ülkenin belki de en önemli sorunu için "Ne Kürt sorunu ya, neyin eksik senin?" diye çıkışan Erdoğan, diğer yandan da Kürt Sorunu ile ilgili şimdiye kadar kimsenin atmadığı cesur ve olumlu adımları atabilmektedir. Sezin Öney, "sanatının" ustası olduğunu söylediği Putin'in ya da ona benzeyen Erdoğan'ın neden böyle davrandığıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İki lider de, "yastık altı" ziynetler gibi sakladıkları kozları, dünyaya karşı oynamak için kritik zamanları bekliyorlar. Ancak, onların yüce kişiliği "barış yapar, affeder, savaşır"... Ancak, onlar karar verir. Çünkü tek güç onlardır."³⁶⁷

³⁶⁷ Sezin Öney, "Karmaşık Despot", *Taraf*, 24 Nisan 2014

SONUÇ

Recep Tayyip Erdoğan ve Vladimir Putin, her ikisi de 2000’li yılların başında ekonomisi oldukça kötü, halkları huzursuz, uluslararası camiadan dışlanmış ülkeler devraldılar. Her iki lider de göreve gelir gelmez bir dizi reform gerçekleştirerek ülkelerinde ekonomik istikrarı geri kazandırdılar, halkın huzursuzluğunu büyük ölçüde giderdiler. Yıllar geçtikçe her iki lider ülkelerinde daha güçlendiler ve artık uluslararası arenada görmezden gelinmeleri imkânsızdır. Şimdilerde her iki liderin çevresinde, onları oldukça sahiplenen, saplantı derecesinde seven taraftarları var. Sezin Öney’in ifadesi ile bu liderler, devletlerinin adeta bir bedende somutlaşmış, can bulmuş yüzleri gibiler.³⁶⁸

İşte bu çalışma, dış politika analizi kapsamında geliştirilmiş Margaret Hermann’ın Lider Kişilik Analizi yönteminden yola çıkarak, ülkelerinin son dönemlerine damgasını vuran Erdoğan ve Putin’in liderlik profillerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda her iki liderin karar verme sürecinde dış politika uygulamalarında nasıl bir liderlik tarzı sergiledikleri incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmada her iki liderin hayat hikayeleri ve siyasi yaşamları önemli kırılma noktaları çerçevesinde ele alınmıştır. Böylece her iki lideri hem iç hem de dış politika uygulamalarından kişilik özelliklerine kadar karşılaştırma imkanı doğmuştur.

Çalışmada ortaya konulduğu üzere Erdoğan siyasi hayatının ilk yıllarından itibaren çeşitli siyasi engellerle karşı karşıya kalmıştır. Irak’a asker gönderilmesine ilişkin 7 Ekim Tezkeresi bu açıdan ele alınabilecek olaylardan biridir. Özellikle ulusal kamuoyu tezkerenin tartışıldığı günlerde etkisini ortaya koyarak bazı AK Partili milletvekillerinin tezkere karşıtı oy kullanmalarına neden olmuştur. Erdoğan, o dönem kendisi için en büyük siyasi engel olan kamuoyu ve parti içi muhalefet karşısında uzlaşma arayışı içinde olmamış, her iki engele de *meydan okuyarak* tezkere kararını almıştır. 2004 yılında da Kıbrıs sorununun çözüm planına karşı çıkan TSK ve Cumhurbaşkanlığı gibi kurumlara meydan okuyarak Annan ile bir araya gelmiştir. Erdoğan bu gibi kriz zamanlarında ya da ülke politikaları ile ilgili karar verirken çoğu zaman bilgi sahibi olan seçkin kişilerle çalışarak onlardan bilgi toplamış ve görüş almıştır. Özellikle Davutoğlu’nun fikirleri

³⁶⁸ Sezin Öney, “Rusyalaşmanın Bedeli”, *Taraf*, 20 Haziran 2013

doğrultusunda dış ilişkileri yürütme çabası içinde olmuştur. Yani şunu belirtmek gerekir ki Erdoğan danışmanlarının düşünceleri ile irtibatlı politikalar yürütmüş, *bilgiye açık* bir liderlik ortaya koymuştur. Ancak hem 7 Ekim tezkere süreci hem de Kıbrıs sorunu, Batı ile geliştirilmeye çalışılan iyi ilişkiler, içerdeki demokratikleşme çabaları dikkate alınacak olursa, Erdoğan bunu ABD ve AB ile bağları sıkılaştırarak kendi var oluşunu garanti altına almak ve içeride meşruiyetini sağlamak için yapmıştır diyebiliriz. Erdoğan politikalarında çoğu zaman önemli aktörlerle belli bir ilişki gözetmiştir. Bu bağlamda Erdoğan'ın dış politika kararlarında *dışsal motivasyon* faktörlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda çalışmanın sonuçlarından birisi, siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve motivasyon unsurları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında Erdoğan'ın “*Yönlendirici Lider*” profiline sahip olduğudur.

Yönlendirici liderlerin en temel özelliği, küresel alanda devletin itibar ve şöhretini arttıracak eylemlere girişerek kendisinin ve devletin konumunu sürdürmeye ve pekiştirmeye odaklanmalarıdır.³⁶⁹ Bu tip liderler iç politikadaki memnuniyetsizlikleri yatıştırmak veya gündemi değiştirmek amacıyla zirve konferanslarını kullanırlar.³⁷⁰

Çalışmada değinildiği üzere tıpkı Erdoğan gibi Putin de siyasi yaşamı boyunca pek çok engelle karşı karşıya kalmıştır. Putin henüz iktidarının ilk yıllarında zaman zaman dış politika konularında bile etkili olan oligarklarla güç mücadelesine girerek galip gelmeyi başarmıştır. Sonrasında ekonomiyi ve merkezi otoriteyi güçlendirmek amacıyla bir dizi reform gerçekleştirerek kendini halka kabul ettirmiş ve gücünü pekiştirmiştir. Elde ettiği güç sayesinde Çeçenlerin bombalama ve rehin alma eylemleri sonrasında kameralar önünde meydan okuyarak, Çeçenistan sorununu katı bir tutumla çözmeyi tercih edeceğini o zamanlar hissettirmiştir. Gürcistan ve Ukrayna krizleri sırasında da Batı'nın her türlü yaptırım tehditlerine aldırmanmış, özellikle Ukrayna krizi sırasında ‘karşı atak’ bir dış politika uygulayarak Kırım'ı kendi ülkesine katmayı başarmıştır. Putin bu gibi krizler sırasında çoğu defasında karşılaştığı siyasi engellere boyun eğmemiş, bu *engellere meydan okumuştur*. Putin bu gibi kriz zamanlarında ya da ülke politikaları ile ilgili karar verirken kendi gündemi ve hedefleri doğrultusunda hareket etmiş, her defasında alanında uzman kişilerden görüş alma durumundan kaçınmıştır. Zor güvenen ve iktidarını paylaşmayı sevmeyen Putin, *bilgiye kapalı* bir liderlik sergilemiştir. Ancak politikalarında inandığı ve

³⁶⁹ Yönlendirici liderin özellikleri için bu çalışmada bkz. s. 19

³⁷⁰ Ömer AK, *Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika...* , s. 522

savunduğu düşünceler doğrultusunda hareket etmiştir. Putin, Erdoğan'ın aksine ülke içinde meşruiyetini sağlamak için önemli aktörler ile belli bir ilişki gözetme mecburiyetinde olmamıştır. Bu bağlamda Putin'in dış politika kararlarında *içsel motivasyon* faktörleri etkili olmuştur. Bu anlatılanlar doğrultusunda çalışmanın bir diğer sonucu, siyasi engellerle başa çıkma, bilgiye açıklık ve motivasyon unsurları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında Putin'in “*Yayılmacı-Genişlemeci Lider*” profiline sahip olduğudur.

Yayılmacı-Genişlemeci liderler, güvenlik ve statü konularına odaklı bir dış politika izlerler.³⁷¹ Yayılmacı liderler ‘dış mihraklar’ retoriğini kullanmaktan ve konuşmalarında tehditkâr bir tavır sergilemekten hoşlanırlar.³⁷² Ayrıca yayılmacı liderlerin inatçı ve azimli oldukları söylenebilir. Onlar kendi kişisel vizyonu doğrultusunda dünyayı yeniden şekillendirmek isterler. Ayrıca bu tip liderler dış politik hamlelerinde amaçlarına ulaşmak için oldukça kararlı duruş sergilerler.³⁷³

Erdoğan'ın *yönlendirici*, Putin'in ise *yayılmacı* lider profillerine sahip olması onları dış politika tercih, amaç ya da hamlelerinde ayırmaktadır. Kırım krizinden Suriye sorununa kadar pek çok konuda liderler farklı amaçlara ve düşüncelere sahiptirler. Yayılmacı bir lider olarak Putin savunmacı bir duruştan çok karşı atak bir anlayış üzerine hareket etmektedir. Putin bu karşı atak durumunu devam ettirmek için de enerji kartını sonuna kadar kullanmaktan çekinmemektedir. Putin için birinci öncelik ülkesinin uluslar arası sistemde temel aktörlerden biri olmasını sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda Ukrayna krizinden faydalanarak Kırım'ı kendi ülkesine bağlamaktan ya da Ortadoğu'daki çıkarları için Suriye'de Esat'ı desteklemekten çekinmemektedir. Yönlendirici bir lider olarak Erdoğan'ın ise Putin gibi kullanacağı bir enerji kartı yoktur. Erdoğan gücünü Ortadoğu'da test etmeye kalkışmış ancak ne kadar başarılı olduğu tartışmalıdır. Bu nedenle özellikle son dönemde Erdoğan Putin'den farklı olarak ülkesinin gücünü arttırmak yerine kendi gücünü ve konumunu sürdürmeye odaklanmıştır.

Liderlerin dış politikaya dair ortak yanları yok değildir. Belki de en önemli ortak yanları her iki liderin de Batı'yı güvenilir bir partner olarak görmekten vazgeçmeleridir. Her iki lider de Batı ile ilişkilerinde sorunlar yaşamaktadır ve bu yüzden kendi ülkelerinde

³⁷¹ Yayılmacı-Genişlemeci liderin özellikleri için bu çalışmada bkz. s. 19

³⁷² Margaret Hermann, *Assessing the Foreign Policy...*, s. 168-169

³⁷³ Lloyd S. Etheredge, *Personality Effects on American Foreign Policy...*, s. 449

karşılaştıkları sorunların çoğunda Batı'yı suçlamaktadır. Her iki lider de Batı'nın yön verdiği uluslararası düzenden memnun değildir.

Bu çalışmaya göre liderlerin başka ortak yanları da mevcuttur. Özellikle kişisel özellikleri, iktidara geliş tarihleri, otoriter kişilikleri ve iç politikada kullandıkları dil bakımından önemli benzerlikler göstermektedirler. Hem Erdoğan'ın hem de Putin'in genellikle ekonomik durumu iyi olamayan ailelerin yaşadığı sosyal yapısı benzer şehirlerde yetişmeleri, taraftarları gözünde onları sahici ve samimi kılar. Taraftarlarınca "halkın içinden çıkan lider" olma özelliği sıkça vurgulanır. Liderlerin oldukça disiplinli oluşları, iyi ekipler kurmayı başarmaları ve çalışkanlıkları da kişisel özelliklerine dair benzerlik noktalarını oluşturmaktadır. Putin bu özellikleri ve çalışkanlığı ile Rusya'nın en önemli mevkisine geçmeyi başarırken Erdoğan da belediye başkanlığı döneminden cumhurbaşkanı oluncaya kadar geçen süreçte siyasi rakiplerine çalışkanlığı ile fark atmıştır diyebiliriz. İki liderin belki de en çok benzetildikleri özellikleri, otoriterlikleri ve iç politikada kullandıkları dildir. Her iki lider, yargının bağısızlığını, düşünce ve ifade özgürlüğünü hiçe sayan, kendilerinin her konuda son sözü söylediği bir modele gereksinim duymaktadır. Putin'in geliştirdiği kanaatimce Erdoğan'ın ondan öğrendiği bu modelle ikisi de seçmen desteğini koruyarak yoluna devam etmektedir.

Son tahlilde, Erdoğan ve Putin hem farklılıklar hem de önemli benzerlikler gösteren iki liderdir. İki lideri beraber değerlendirirken sadece farklılıklardan ya da sadece benzerliklerden bahsetmek doğru bir yöntem olmayacaktır. Son söz olarak belirtmek gerekir ki bu çalışmada Erdoğan ve Putin'in liderlik tarzları dış politika karar ve uygulamaları analiz edilerek ortaya konmaya çalışılmışsa da burada karar alma mekanizmasında en önemli aktörün lider olduğu iddiası söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Ak, Ömer. “Liderlik Profili Analizi ve Dış Politika: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan”, (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, Birinci Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012.
- Ak, Ömer. “Parlamentar Sistemlerde Başbakan Danışman İlişkisinin Dış Politika Üzerindeki Etkisi: Danışmanlık Sistemleri Yaklaşımı”, (Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul, 2012.
- Akgün, Mensur; Sabiha Şenyücel Gündoğar. “Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2011” TESEV Yayınları, Ocak 2012, <http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/Ortadogu_Turkiye_Algisi_2011.pdf> (01.02.2015)
- Arı, Tayyar; Ferhat Pirinççi. “Turkish-American Relations in the Context of Iraq War From Crisis to Recovery”, *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, Cilt: 34.Sayı: 1, Sonbahar 2010, 17-27.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayıncılık, Bursa 2009.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa 2008.
- Aydın, Mustafa. “Uluslararası İlişkilerde Teori, Yaklaşım ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, 71-114.
- Balcı, Ali. *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2013.
- Balzer, Harley. “The Putin Thesis and Russian Energy Policy”, *Post-Soviet Affairs* Cilt: 21, Sayı: 3, 2005, 210-225.
- Barber, James David. *The Presidential Character: Predicting Performance in the White House*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1972.

- Bayhan, Fatih. *Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderlik Şifreleri*, Birinci Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul 2007.
- Besli, Hüseyin; Ömer Özbay. *Bir Liderin Doğuşu Recep Tayyip Erdoğan*, Birinci Baskı, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul 2014.
- Brammer, Ian. "The Russian Roller Coaster", *World Policy Journal*, Cilt: 20, Sayı: 4, Kış 2003/2004, 22-30.
- Budak, Leyla. "Çeçenistan Rusya Gerginliğinde Rus Medyası: Kuzey Osetya Beslan Okul Kuşatması Örneği", *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, Sayı: 13, 2012, 7-38.
- Bulunç, Ahmet Zeki. "Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları" *Akademik Bakış*, Cilt: 1, Sayı: 1, Kış 2007, 73-112.
- Büyükakıncı, Erhan. "Vladimir Putin Dönemi Rus Dış Politikasına Bakış: Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", (der. Erhan Büyükakıncı), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoneix Yayınları, Ankara 2004.
- Cafersoy, Nazim. "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Cilt: 8, Sayı: 4, Kış 2002, 51-101.
- Cohen, Ariel; Richard E. Ericson. "Russia's Economic Crisis and U.S-Russia Relations: Troubled Times Ahead", *Ewecutive Summary Backgrounder*, No: 2333, Kasım 2009, <<http://www.heritage.org/research/reports/2009/11/russias-economic-crisis-and-us-russia-relations-troubled-times-ahead>> (05.12.2014)
- Cottam, Richard. *Foreign Policy Motivation: A General Theory and a Case Study*, University of Pittsburg Press, Pittsburg 1977.
- Cuhadar, Esra. "Dış Politikada 'Karar Birimleri' Açısından Karar Alma Süreçleri ve Türkiye Örneği", (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, Birinci Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012.
- Çakır, Ruşen; Fehmi Çalmuk, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*, Birinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2001.
- Çakmak, Cenap; Mustafa Yetim; Fadime Gözde Çolak. "Ortadoğu'da Devrimler ve Türkiye", *Bilgesam Rapor* No: 31, Nisan 2011,

<http://www.bilgesam.org/incele/697/-ortadogu'da-devrimler-ve-turkiye/#.VM6xc_1_uZg> (01.02.2015)

Çandar, Cengiz. “Dağdan İnş - PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorununun Şiddetten Arındırılması”, *TESEV Yayınları*, İstanbul, Temmuz 2011.

Çandar, Cengiz. “Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Çok Kutuplu Dünya İçin Yeni Bir Vizyon”, *SETA Analiz*, Sayı: 16, Ocak 2010, <<http://setav.org/tr/turk-dis-politikasinda-eksen-tartismalari-cok-kutuplu-dunya-icin-yeni-bir-vizyon/yorum/586>> (29.01.2015)

Çevik, Abdulkadir; Bahar Senem Çevik Ersaydı. “Türkiye-İsrail İlişkilerinde Psiko-Politik Etkenler ve Toplumsal Algılar”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:5, Sayı:2, 2011, 1-18.

Çomak, İhsan. “Rusya, Putin ve Avrasyacılık”, (der. İhsan Çomak), *Rusya Stratejik Araştırmaları 1*, İlk Basım, Tasam Yayınları, İstanbul 2006.

Dindar, Cemal. *Bi'at ve Öfke Recep Tayyip Erdoğan'ın Psikobiyografisi*, Üçüncü Baskı, Telos Yayınevi, İstanbul 2014.

Efegil, Ertan. “Türk Dış Politikası Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler”, (der. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, (içinde), 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012.

Efegil, Ertan. *Dış Politika Analizi Ders Notları*, 1. Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

Ekmekçi, Faruk; İlhan Kaya. “Kürt Sorunu Çözüm Süreci'nin Değerlendirilmesi”, UKAM Analiz, İstanbul, Temmuz 2013, <<http://www.ukam.org/pdf/UKAM-Analiz1.pdf>> (04.04.2015)

Ergin, Feridun. *Uluslararası Politika Stratejileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Erhan, Çağrı. “ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül Sonrası Açılımları”, (der. Mustafa Aydın), *Küresel Politikada Orta Asya*, Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Erol, Mehmet Seyfettin. “Ukrayna-Kırım Krizi ya da İkinci Yalta Süreci”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 41, Bahar 2014, <http://www.karam.org.tr/Makaleler/635769938_Mehmet%20Seyfettin%20Erol.pdf> (20.12.2014)

- Erol, Mehmet Seyfettin; Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim”, (der. Ertan Efegil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, (içinde), Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul 2012.
- Erol, Mehmet Seyfettin; Oktay Bingöl. “Dış Politikanın Oluşumunda Stratejik Araştırma Merkezlerinin Rolü: Türk Dış Politikasında Örnek Olaylar Bağlamında Bir İnceleme”, (der. Ertan Efegil, Mehmet Seyfettin Erol), *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul 2012.
- Etheredge, Lloyd S. “Personality Effects on American Foreign Policy, 1898-1968: A Test of Interpersonal Generalization Theory”, *The American Political Science Review*, Cilt: 72, Sayı: 2, 1978, 434-451.
- Fırat, Melek. “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013.
- Garnett, Sherman W. “A Nation in Search of Its Place”, *Current History*, Cilt: 98, Sayı: 630, Ekim 1999, 328-333.
- George, Alexander. “The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision-Making”, *International Studies Quarterly*, Cilt: 24, Sayı: 1, Mart 1980, s. 190-222.
- Gessen, Masha. *Putin: Yüzü Olmayan Adam*, (çev. Gözde Soykan), 1. Baskı, Epsilon Yayıncılık, Ocak 2015.
- Gevorkyan, Nataliya; Andrey Kolesnikov; Natalya Timakova. *Putin'den Putin: Vladimir Putin'le Söyleşiler*, (çev. Zarife Hüseyinova), Türk Demokrasi Vakfı, İstanbul 2001.
- Gönlübol, Mehmet. *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Attila Kitabevi, Ankara 1993.
- Gürkaynak, Esra Çuhadar; Binnur Özkeçeci Taner. “Decisionmaking Process Matters: Lessons Learned from Two Turkish Foreign Policy Cases”, *Turkish Studies*, Cilt: 5, Sayı: 2, 2007, 43-78.

- Gürsel, Seyfettin. “Dönemin Bilançosu: İç Ortam ve Dinamikler (Ekonomi)”, (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Gürsoy, İdris. *Medyadaki Darbe Geni*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2013.
- Hagan, Joe; Philip Everts; Haruhiro Fukui; John Stempel. “Foreign Policy by Coalition: Deadlock, Compromise and Anarchy”, *International Studies Review*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2011, 169-216.
- Hashim, S. Mohsin. “Putin’s Etatization Project and Limits to Democratic Reforms in Russia”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt: 38, Sayı: 1, 2005, 25-48.
- Hekimoğlu, Asem Nauşabay. *Rusya’nın Dış Politikası I*, Vadi Yayınları, Ankara 2007.
- Hermann, Margaret G. “Assessing Leadership Style: Trait Analysis”, (ed. Jerold M. Post), *The Psychological Assessment of Political Leaders*, University of Michigan Press, 2005.
- Hermann, Margaret G. “How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework”, *International Studies Review*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, 47-81.
- Hermann, Margaret G. ; Thomas Preston; Baghat Korany; Timothy M. Shaw. “Who Leads Matters: The Effect of Powerful Individuals”, *International Studies Review*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2001, 83-131.
- Hermann, Margaret G. ; Charles F. Hermann. “Who Makes Foreign Policy Decision and How”, *International Studies Quarterly*, Cilt: 33, Sayı: 4, 1989, 361-387.
- Hermann, Margaret G. ; Charles F. Hermann; Joe D. Hagan. “How Decision Units Shape Foreign Policy Behavior” (ed. Charles F. Hermann, W. Kegley, James N. Rosenau), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Allen and Unwin, Boston 1987.
- Hermann, Margaret G. “Assessing the Foreign Policy Role Orientations of Sub-Saharan African Leaders”, (ed. Walker, Stephen G), *Role Theory and Foreign Policy Analysis*, Duke University Press, 1987.
- Hernandez, Javier Morales. “Who Rules Russia Today? An Analysis of Vladimir Putin and His Political Project 1” *UNISCI Discussion Papers*, 2003, 1-11.

- Hill, Fiona; Clifford G. Gaddy. *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*, Brookings Institution, Washington D. C. 2013.
- Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, Princeton 1976.
- Kabakçı, Gökçe Zeybek. “Neo-Kemalist Bir Hareket Cumhuriyet Mitingleri”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2011, 96-112.
- Kagarlitski, Boris. *Bugünkü Rusya: Neoliberalizm, Otokrasi ve Restorasyon*, (çev. Fatma ve Serdar Arıkan), 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2008.
- Kalaycı, Rıdvan; Mustafa Yetim. “Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi I: ABD, Brezilya, Almanya ve Türkiye” (der. Ertan Efegil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt 1*, Birinci Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012.
- Kamalov, İlyas. *Putin Dönemi Rus Dış Politikası Moskova'nın Rövanşı*, 1. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- Kamalov, İlyas. *Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına*, 1. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004.
- Kaplan, Sefa. *Recep Tayyip Erdoğan Geleceği Etkileyecek Siyasi Liderler...*, Birinci Baskı, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Karagöl, Erdal Tanas. “AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi”, *SETA Rapor*, Şubat 2013, <<http://setav.org/tr/ak-parti-donemi-turkiye-ekonomisi/rapor/4527>> (14 01 2015)
- Kaya, A. Vahap. *Yumuşak Karizma Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderliği Üzerine Bir Deneme*, Sis Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Koçak, Kıvanç. “Kasımpaşalı Haylaz'dan Otokrat Master'a”, *Birikim*, Sayı: 267, 2011, 34-38.
- Kotz, David M. ; Fred Weir. *Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya*, (çev. Cemile Çakır), Birinci Basım, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2012.
- Kutlay, Mustafa. “Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı: 35, Güz 2012, 101-127.

- Kuzu, Ali. *Davos Fatihisi (Son Efsane) Recep Tayyip Erdoğan*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2009.
- Kürkçüoğlu, Ömer. “Dış Politika Nedi? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 1, 1980, 309-335.
- Levine, Steve. *Putin’in Labirenti*, (çev. Mert Akcanbaş), 1. Baskı, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.
- Mammadov, Halit. “Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin’in Dış Politika Doktrini”, Rapor, Ankara 2014, <http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/rus_dis_politika_rapor.pdf> (21.02.2015)
- Millar, James R. “The Russian Economy: Putin’s Pause”, *Current History*, Cilt:100, Sayı: 648, 2001, 336-342.
- Noi, Aylin Ünver. “Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz* Cilt: 4, Sayı: 48, 2012, 10-19.
- Onay, Yaşar. *Batı’ya Direnen Devlet: Rusya*, Birinci Basım, Yeniüzyıl Yayınları, 2008.
- Oran, Baskın. “Dönemin Bilançosu: Dönemin Dış Politikası” (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III, 2.* Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Oran, Baskın. “Dönemin Bilançosu: İç Ortam ve Dinamikler(Siyaset)”, (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III, 2.* Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Oran, Baskın. “Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, 1996, 353-371.
- Özbay, Fatih. “Rusya’nın Ukrayna Politikası ve Kırım Hamlesi”, *2023*, Sayı: 155, 2014, 8-12.
- Özcan, Gencer. “2000’li Yıllarda Türkiye’de Dış Politika Yapım Süreci”, (der. Faruk Sönmezoğlu, Nurcan Özgür Baklacioğlu, Özlem Terzi), *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, (içinde), DER Yayınları, İstanbul 2012.
- Özcan, Gencer. “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika 1983-1993”, (der. Faruk Sönmezoğlu), *Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul 1994.

- Özdal, Habibe ve diğerleri. “Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu” USAK Analiz , Aralık 2014, <http://www.usak.org.tr/usak_det.php?id=10&cat=1612#.VJVwjXCA> (20.12.2014)
- Özdal, Habibe; Kerim Has. “Putin Rusyasının Medvedevli Yılları”, *Analist*, Sayı: 13, 2012, 16-21.
- Pamuk, Muhammed. *Yasaklı Umut: Recep Tayyip Erdoğan*, Birey Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Paxton, John. *Leaders of Russia and the Soviet Union: From the Romanov Dynasty to Vladimir Putin*, Routledge, New York/London 2004.
- Penkova, Tomislava. “Russia’s New Security Doctrine: Security through Stable Development”, *ISPI Policy Brief*, No: 144, Haziran 2009, <http://www.ispionline.it/it/documents/PB_144_2009.pdf> (21.02.2015)
- Peterson, Lee. “Başkan Putin ve İcraatları Rusya’da Eskiye Dönüş Olarak Kabul Edilebilir Mi?”, *Avrasya Dosyası Rusya Özel*, Cilt:6, Sayı: 4, 2001, 16-23.
- Powel, Bill; Yevgenia Albats. “Who is Vladimir Putin? A Look at His Rise to Power”, *Newsweek*, Ocak 2000, 30-34.
- Sakwa, Richard, “Putin’s Leadership: Character and Consequences”, *Europa-Asia Studies*, Cilt: 60, Sayı: 6, 2008, 879-897.
- Sakwa, Richard. *Putin: Russia’s Choice*, İkinci Baskı, Routledge, Londra/New York 2008.
- Sancar, Mithat; Samim Akgönül. “İnsan Hakları Konusu: Avrupa Birliğine Uyum Süreci” (ed. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Seiffert, Wolfgang. *Vladimir V. Putin*, (çev. Kadir Aydemir), Birinci Basım, Gendaş Kültür, İstanbul 2004.
- Shields, Charles J. *Modern World Leaders: Vladimir Putin*, Chalsea House, New York 2007.
- Sinkaya, Bayram. “İran’ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı”, *Oratadoğu Analiz*, Cilt: 2, Sayı: 18, Haziran 2010, 66-78.

- Smith, Mark. A. “Putin’s Nationalist Challenge”, Conflict Studies Research Centre, Cilt: 5, Sayı:20, Mayıs 2005, <<http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=96130>> (31.05.2015)
- Sönmezoğlu, Faruk. “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Analizi İçin Bir Çerçeve”, (der. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır), *Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış*, (içinde), DER Yayınları, İstanbul 2014.
- Sönmezoğlu, Faruk; Nurcan Özgür Baklacioğlu; Özlem Terzi. *XXI. Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi*, DER Yayınları, İstanbul 2012.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, 2005.
- Taşar, M. Murat. “Kremlindeki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin”, (haz. Yılmaz Tezkan), *Kadim Komşumuz Yeni Rusya*, Ülke Yayınları, 2001.
- Tellal, Erel. “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 65, Sayı: 3, 2010, 189-236.
- Tellal, Erel. “Sovyet Dış Politikası ve Gromiko”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 62, Sayı: 3, 2007, 349-371.
- Türk, H. Bahadır. *Muktedir – Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Uzgel, İlhan. “AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru) *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 3. Baskı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2013.
- Uzgel, İlhan. “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, (der. İlhan Uzgel, Bülent Duru), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, 3. Baskı, Phoenix, Ankara 2013.
- Yapıcı, Merve İrem. *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etmeler: Yeltsin ve Putin Dönemleri*, Birinci Baskı, USAK Yayınları, Ankara 2010.
- Yapıcı, Utku. *Yeni Soğuk Savaş: Putin, Rusya ve Avrasya*, Birinci Baskı, Başlık Yayın Grubu, 2007.
- Yegin, Mesut. “ABD-Rusya İlişkileri: Yeni Başlangıçlar, Bitmeyen Sorunlar”, *Analist*, Sayı: 13, Mart 2012, 22-25.

Yeşiltaş, Murat. “Suriye İç Savaşı ve Türkiye: Dört Yılın Muhasebesi”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 66, 2015, 10-13.

Yetim, Mustafa; Rıdvan Kalaycı. “Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi II: İsrail, İran, Rusya ve Çin” (der. Ertan Efeğil, Rıdvan Kalaycı), *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi Cilt I*, Birinci Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Nisan 2012.

Yıldırım, İbrahim. *Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2004.

Yılmaz, Turan. *Tayyip Kasımpaşa’dan Siyasetin Ön Saflarına*, Birinci Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara 2001.

İnternet Kaynakları

Akkan, Faruk. “Yeni Süper Enerjik Güç”, Aksiyon, Sayı: 558, <http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/yeni-super-enerjik-guc_512478> (27.05.2015)

Ateş, Şeref. “Siyasal İletişimde İmajlar”, <<http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/haziran03/tr/aykonu.htm>> (25.03.2014)

Baştürk, Levent. “Ukrayna ve Putin’in Kırmızı Çizgi Hamlesi”, <<http://www.dunyabulteni.net/haber/293468/ukrayna-ve-putinin-kirmizi-cizgi-hamlesi>> (20.12.2014)

Bowlby, Chris. “Putin’i Şekillendiren Ülke: Doğu Almanya”, <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/03/150329_putin_dresden_analiz> (26.04.2015)

Ceylan, Ahmet; İsa Uslu. “1Mart Tezkeresinin Türk Dış Politikasına Etkisi”, <<http://politikaakademisi.org/1-mart-tezkeresinin-turk-dis-politikasina-etkisi/>> (14.01.2015)

Çimen, Ali. “KGB Ajanlığından Devlet Başkanlığına: Vladimir Putin”, <http://www.zaman.com.tr/yorum_bir-portre-kgb-ajanligindan-devlet-baskanligina-vladimir-putin_87484.html> (31.05.2015)

Davutoğlu, Ahmet. “Zero Problems in a New Area”, <<http://foreignpolicy.com/2013/03/21/zero-problems-in-a-new-era/>> (28.06.2015)

- Dedeoğlu, Beril. “Putin-Medvedev Dengesi”, <http://www.timeturk.com/tr/makale/beril-dedeoglu/putin-medvedev-dengesi.html#.VHnB9fl_s08> (29.11.2014)
- Demirağ, Dilaver. “Yönetilen Demokrasi ya da İstibdadın Güler Yüzlü Maskesi”, <http://www.hurgeneral.com/YONETILEN_DEMOKRASI_YA_DA_ISTIBDADIN_GULERYUZLU_MASKESI_6077_2_1.htm> (29.11.2014)
- Ekmekçi, Faruk. “Türkler Neden Otoriterliğe Rıza Gösteriyor?”, <<https://fekmekci.wordpress.com/2015/02/24/turkler-neden-otoriterlige-riza-gosteriyor/>> (18.03.2015)
- Eroğlu, Hüseyin. “Cemal Dindar’dan Recep Tayyip Erdoğan’ın Psiko-Biyografisi: Güçlüye bi’at, güçsüze öfke” Röportajı, Birgün, 2 Temmuz 2007, <<http://arsiv.gercekgundem.com/?p=74533>> (13.06.2014)
- Has, Kerim. “Putin Rusya’sının En Uzun Yılı: 2014’e Bakış”, <http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2384&cat=326> (31.12.2014)
- Kahn, David. “The Intelligence Failure of Pearl Harbor” , *Foreign Affairs*, Winter 1991/1992, <<http://www.foreignaffairs.com/articles/47442/david-kahn/the-intelligence-failure-of-pearl-harbor>> (26.03.2014)
- Karakoç, Ekrem. “Beslan Rusya’nın 11 Eylül’ü mü?”, <<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=17&makaleid=3816>> (28.11.2014)
- Kardaş, Şaban. “Dış Politikada ‘Stratejik Derinlik’ Etkisi”, <<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/dis-politikada-stratejik-derinlik-etkisi>> (28.06.2015)
- Kısacık, Sina. “Putin Döneminde Rusya’da Başkanlık ve Duma Seçimleri ve Bunun Rus Dış Politikasına Etkileri”, <<http://politikaakademisi.org/putin-doneminde-rusyada-baskanlik-ve-duma-secimleri-ve-bunun-rus-dis-politikasina-etkileri/>> (01.10.2014)
- Kona, Gamze Güngörmüş. “Orta Asya’da Güç Mücadelesi”, <<http://gamzegungormuskona.blogspot.com.tr/2007/08/trk-dnyas-aratrmalar-dergisi-say-133.html>> (23.05.2015)

- Kütahyalı, Rasim Ozan. “AKP-Cemaat Çatışmasının Geçmişi ve Geleceği”, <<http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2013/11/turkey-akp-gulen-conflict-power-state-control.html#>> (14.02.2015)
- Laçiner, Sedat. “Dış Politikada Erdoğan Yaklaşımı”, <<http://www.internethaber.com/dis-politikada-erdogan-doktrini-17320y.htm>> (19.02.2015)
- Mammadov, Halit. “Güncel Tartışmalar: G-20 Çıkarımları: ABD-Rusya İlişkileri Nereye Gidiyor?”, <<http://mekam.org/mekam/guncel-tartismalar-g-20-cikarimlari-abd-rusya-iliskileri-nereye-gidiyor>> (09.12.2014)
- Meyersson, Erik. “Turkey’s Institutions Problem”, <<http://erikmeyersson.com/2014/05/03/turkeys-institutions-problem/>> (18.03.2015)
- Nougayrede, Natalie. “The Two Angry Man on Europe’s Borders: Loud, Proud and Impossible to Ignore”, <<http://www.theguardian.com/commentisfree/2014/oct/29/europe-two-angry-men-west-vladimir-putin-recep-tayyip-erdogan-russia-turkey>> (20.03.2015)
- Oğan, Sinan. “Matruşkalaşan Terörizm”, <<http://www.turksam.org/tr/makale-detay/623-matruskalasan-terorizm>> (28.11.2014)
- Oktay, Ziya. “Rusya’da ‘Egemen Demokrasi’ Uygulamaları”, <<http://www.timeturk.com/m/yazi.asp?id=39326>> (29.11.2014)
- Önderoğlu, Erol. “Rusya’da 18 Yılda 292 Gazeteci Ya Öldürüldü Ya Kaybedildi”, <<http://www.bianet.org/bianet/dunya/109524-rusya-da-18-yilda-292-gazeteci-ya-olduruldu-ya-kaybedildi>> (28.11.2014)
- Özbay, Fatih. “Rusya’da Seçim Mevsimi Sona Erdi: Bahar Gelecek Mi?”, <<http://www.bilgesam.org/incele/102/-rusya#.VJFvFyusWHI>> (17.12.2014)
- Özdal, Habibe. “Putin’in Yeni Dönemindeki İlk Asya Durağı: Çin”, <<http://www.usakgundem.com/yazar/2456/putin%E2%80%99in-yeni-d%C3%B6nemindeki-%C4%B0lk-asya-dura%C4%9F%C4%B1-%C3%A7in.html>> (20.12.2014)
- Özkan, Behlül. “Putin ve Erdoğan: Kader Birliği Mi?”, <<http://t24.com.tr/yazarlar/behlul-ozkan/putin-ve-erdogan-kader-birligi-mi,10731>> (25.05.2015)

- Satter, David. “The Truth About Beslan”, <<http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/012/907jbmkm.asp?page=1>> (28.11.2014)
- Şengül, Mustafa. “Dönemler Olarak Türk Dış Politikası ve Eleştirisi”, <<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3128>> (21.05.2015)
- Topal, Necla. “Türk Dış Politikası’nda Davutoğlu Etkisi”, <<http://akademikperspektif.com/2014/03/01/turk-dis-politikasinda-davutoglu-etkisi/>> (27.06.2015)
- Tüysüzöğlü, Göktürk. “Rusya-Çin İlişkileri Gelişiyor”, <<http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/64-turkce-makale/3620-rusya-cin-iliskileri-gelisiyor.html>> (07.07.2015)
- Tüysüzöğlü, Göktürk. “Putin Doktrini ve Muhtemel Uygulama Alanları”, <<http://politikaakademisi.org/putin-doktrini-ve-muhtemel-uygulama-alanlari/>> (21.02.2015)
- Ulugay, Osman. “Putin-Erdoğan Modeli Bizi Nereye Götürür?”, <<http://t24.com.tr/yazarlar/osman-ulagay/putin--erdogan-modeli-bizi-nereye-goturur,9155>> (18.03.2015)
- “10 Soruda: 17-25 Aralık Operasyonları”, <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/12/141212_17_25_aralik_operasyonu_neler_oldu_10_soruda> (14.02.2015)
- “ABD ve AB Rusya’ya Yaptırımları Arttırdı”, <http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/07/140730_obama_rusya> (23.12.2014)
- “ABD’den Rusya’ya ‘Reset’ Düğmesi”, <<http://t24.com.tr/haber/abdden-rusyaya-reset-dugmesi,33096>> (05.12.2014)
- “Başbakan Erdoğan’dan Rusya’ya: Türkiye’yi Şangay’a Alın”, <<http://www.haberler.com/basbakan-erdogan-dan-rusya-ya-turkiye-yi-sangay-a-5339826-haberi/>> (12.02.2015)
- “Bir Terör Saldırısı ve Yönetilemeyen Bir Kriz-Moskova Tiyatro Baskını”, <<http://www.ozelguvenlikdunyasi.com/115.html>> (19.11.2014)

- “Clinton Criticizes Russia Vote, Germany Urges Improvement”,
<<http://www.reuters.com/article/2011/12/06/us-russia-election-usa-idUSTRE7B50IE20111206>> (11.12.2014)
- “Economist Putin’e Ömür Biçti”, <<http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25552380>> (24.12.2014)
- “Erdoğan: Polis Kahramanlık Destanı Yazdı”, <<http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25450862>>
(12.02.2015)
- “Erdoğan’dan ‘Yalnızlık’ ve ‘Obama’ İtirafı”,
<<http://www.gercekgundem.com/siyaset/104621/erdogandan-yalnizlik-ve-obama-itarafi>> (19.02.2015)
- “Gorbaçov Putin’den İstifa Etmesini İstedi”,
<<http://tr.euronews.com/2011/12/25/gorbacov-putin-den-istifa-etmesini-istedi>>
(11.12.2014)
- “Hostage Crisis in Moscow Theater”, <<http://www.history.com/this-day-in-history/hostage-crisis-in-moscow-theater>> (19.11.2014)
- “Kursk Faciasının Onuncu Yılı”, <<http://www.dw.de/kursk-facias%C4%B1n%C4%B1n-onuncu-y%C4%B1n%C4%B1/a-5906509>> (19.11.2014)
- “Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel”,
<http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html?_r=1&>
(28.01.2015)
- “McCain Warns Putin of Approaching ‘Arab Spring’“,
<<http://sputniknews.com/russia/20111206/169389247.html>> (11.12.2014)
- “Medvedev Koltuğu Putin’e Bırakıyor”,
<http://www.takvim.com.tr/aktuel/2010/08/04/medvedev_koltugu_putine_birakiyor>
(11.12.2014)
- “Newsweek: 50% Chance of 2007 Military Coupe in Turkey”,
<<http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=newsweek-50-chance-of-2007-military-coupe-in-turkey-2006-11-27>> (23.01.2015)
- “Putin Declares Gas War on Europe with Turkey Pipeline Deal”,
<<http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/europe/article4284368.ece>>
(24.12.2014)

- “Putin Karşıtı En Kalabalık Gösteri”,
<<http://www.pressmedya.com/index.php?aType=haber&ArticleID=5375>>
(11.12.2014)
- “Putin Wins Russian Election, Cries During Acceptance Speech”,
<<http://abcnews.go.com/blogs/headlines/2012/03/putin-wins-russian-election-cries-during-acceptance-speech/>> (17.12.2014)
- “Putin: Crimea is as Sacred to Russia as Temple Mount for Judaism and Islam”,
<<http://www.haaretz.com/news/world/1.629984>> (21.02.2015)
- “Putin: Protesto Gösterilerinin Arkasında ABD Var”,
<http://www.zaman.com.tr/dunya_putin-protesto-gosterilerinin-arkasinda-abd-var_1212402.html> (11.12.2014)
- “Putin: Ukrayna’da Yaşananlar Devrim Değil, Taşkınlıktır”,
<http://www.zaman.com.tr/dunya_putin-ukraynada-yasananlar-devrim-degil-taskinlikdir_2176521.html> (20.12.2014)
- “Putin’den Reform Tanıtımı”, <<http://www.rusyaofisi.com/kasimreform.htm>>
(28.11.2014)
- “Putin’in 100 Günü: Amerika’dan Çin’e”, <http://turkish.ruvr.ru/2012_08_14/Putin-100gunu/> (20.12.2014)
- “Putin’in Devlet Başkanlığındaki 3. Dönemi”, <<http://www.trtturk.com/haber/putinin-devlet-baskanligindaki-3-donemi.htm>> (17.12.2014)
- “Putin-Medvedev Tandem Wins Presidential Election in Russia”,
<<http://www.wsws.org/en/articles/2008/03/russ-m04.html>> (29.11.2014)
- “Putin’s Inauguration Speech”,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/world/monitoring/media_reports/739432.stm>
(10.11.2014)
- “Rus Ekonomisi % 0,7 Daralma Yaşayacak”, <<http://www.ticaretgazetesi.com.tr/rus-ekonomisi-0.7-daralma-yasayacak>> (23.12.2014)
- “Russia’s Medvedev Hosts His Idols Deep Purple”,
<<http://www.reuters.com/article/2011/03/23/us-russia-medvedev-purple-idUSTRE72M61R20110323>> (29.11.2014)

- “Türkiye-İsrail İlişkileri”, SDE Analiz, Ekim 2011,
<<http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-israil-iliskileri/2794>> (29.01.2015)
- “Türkiye’nin Füze İhalesi Çin’e Kaldı! NATO’yla Kriz Kapda”,
<<http://www.haberler.com/turkiye-nin-fuze-ihalesi-cin-e-kaldi-nato-yla-6986788-haberi>> (25.05.2015)
- “Ukrayna Krizinin Rusya’ya Maliyeti 140 Milyar Dolar”,
<<http://tr.euronews.com/2014/11/25/ukrayna-krizinin-rusya-ya-maliyeti-140-milyar-dolar/>> (23.12.2014)
- “Vladimir Putin Hakkında Her Şey”, <<http://rusyadan.com/vladimir-putin-hakkinda-hersey/>> (21.10.2014)
- <<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-onbinleri-birkac-capulcu-ilan-etti-diktatorluk-kanimda-yok-dedi-haberi-739>> (12.02.2015)
- <<http://t24.com.tr/haber/erdogan-her-kurtaj-bir-uluderedir-diyorum,204853>> (06.02.2015)
- <<http://t24.com.tr/haber/foreign-policy-ortadogunun-yeni-lideri-turkiye,121987>>
(01.02.2015)
- <http://www.aksiyon.com.tr/kapak/kullerinden-dogan-lider-erdogan_523279>
(24.01.2015)
- <http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/08/050812_turkey_kurds.shtml>
(08.02.2015)
- <<http://www.diken.com.tr/9-soruda-roboski-katliami>> (06.02.2015)
- <<http://www.haber7.com/ic-politika/haber/809121-erdogan-dersim-icin-ozur-diledi>>
(06.02.2015)
- <<http://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtirinin-anatomisi>>
(23.01.2015)
- <<http://www.haksozhaber.net/27-nisan-muhtirasi-verildigi-zaman-kim-ne-demisti-29336h.htm>> (23.01.2015)
- <http://www.russiavotes.org/president/presidency_previous.php> (28.11.2014)

Diğer Kaynaklar

- “AK Parti Seçim Beyannamesi 2002”,
<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf> (15.01.2015)
- “Putin’in Rusya’sı” Belgeseli 1. Bölüm, <<http://www.sadecebelgesel.com/putinin-rusyasi-1-bolum.html>> (01.10.2014)
- “Usta’nın Hikayesi Belgeseli”, <<http://www.beyazgazete.com/video/webtv/televizyon-40/usta-nin-hikayesi-belgeseli-full-1-414590.html>> (13.06.2014)
- Ak, Ömer. “Dış Politika Analizi ve Liderlik: Süleymaniye Krizi Sürecinde R. T. Erdoğan Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2009.
- Alpay, Şahin. “Erdoğan’ın Putin’den Eksiği Ne?”, *Zaman*, 22 Kasım 2014.
- Birand, Mehmet Ali. “Başbakan Erdoğan Nasıl Bir Devlet Başkanı Olacak?”, *Posta*, 03 Ocak 2013.
- Candemir, Ümrân Sırımsı; Mehmet İzmir. “Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu”, Mazlumder İstanbul Şubesi, İstanbul 2013.
- Çakır, Ruşen. “7 Şubat’tan 17 Aralık’a Cemaat-Hükümet Savaşı”, *Vatan*, 17 Aralık 2013.
- Çölaşan, Emin. “Muhtıra”, *Hürriyet*, 29 04 2007.
- Çölaşan, Emin. “Şemdin Öterken”, *Hürriyet*, 26 Nisan 1998
- Dedeoğlu, Beril. “Rusya-Çin Anlaşması”, *Star*, 23 Mayıs 2014.
- Dündar, Can. “Lider Recep Tayyip Erdoğan Belgeseli”, <<http://www.belgeselizle.org/belgeseller/Recep-Tayyip-Erdogan-Belgeseli-692.html>> (17.06.2014)
- Dünya Bankası, “The World Bank in Russia”, Rus Ekonomi Raporu No. 21, Mart 2010, <<http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/RER21eng.pdf>> (05.12.2014)

- Kabasakal, Mehmet. "Sivil Toplum ve Demokrasi", Denetçi Yeterlilik Tezi, T. C. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara 2008, <http://www.icisleri.gov.tr/ortak_icerik/www.icisleri/tez8.pdf> (27.02.2015)
- Kömürcü, Güler. "Kaçırdınız, Moskova'da Önemli Bir Operasyon Oldu", *Akşam*, 4 Kasım 2003.
- Lagendijk, Joost. "Tarihi Yeniden Yazmak" *Zaman*, 22 Kasım 2014.
- Mahçupyan, Etyen. "Usta'nın Çıracılık Dönemi", *Zaman*, 07 Haziran 2012.
- Öney, Sezin. "Karmaşık Despot", *Taraf*, 24 Nisan 2014.
- Öney, Sezin. "Rusyalışmanın Bedeli", *Taraf*, 20 Haziran 2013.
- Öney, Sezin. "Süper Lider Gerçeğe Karşı", *Taraf*, 11 Aralık 2014.
- Öney, Sezin. "Yalanlar İmparatorluğu", *Taraf*, 11 Mart 2010.
- Özcan, Taha. "Erdoğan Momenti ve Kürt Sorunu", *Sabah*, 16 Kasım 2013.
- Özgül, Yılmaz. "İçtima...", *Sabah*, 29 Nisan 2007.
- Özel, Soli. "Brüksel İle Şangay Arasında 2", *Habertürk*, 01 Şubat 2013.
- Özfatura, M. Necati. "Rusya'da Denizaltı Faciası 1", *Türkiye*, 24 Ağustos 2000.
- Özgürel, Avni. "Erdoğan'ın Sınırları", *Radikal*, 21 Haziran 2006.
- Şenkal, Yağız. "Çankaya Yokuşu" belgeseli 5. Bölüm, <<http://www.tvyo.com/cankaya-yokusu/video/cankaya-yokusu-5-bolum>> (13.11.2014)
- Tezkan, Mehmet. "Tayyip Erdoğan'a Kaderin Cilvesi", *Milliyet*, 28 Ekim 2011.
- Yaşar, Süleyman. "Kriz Derinleşecek", *Taraf*, 18 Aralık 2014.
- Yusuf Erkul, Yusuf. "Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikasında Ahmet Davutoğlu Etkisi: Lider Düzeyi Analizi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2013.